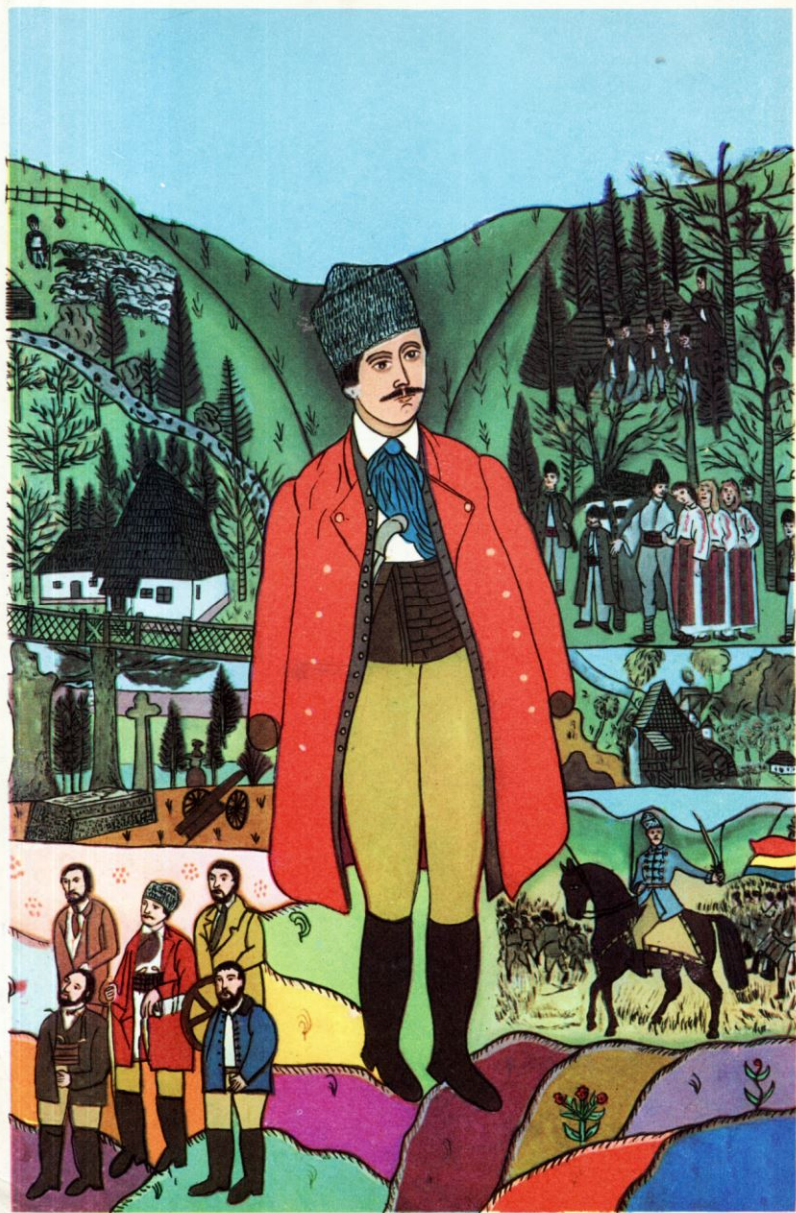

magazin istoric

ANUL X Nr. 2 (107) FEBRUARIE 1976

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul X - Nr. 2 (107)
februarie 1976

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CANDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMENY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

① ④ ② ③

- ① Un unicat de artă feudală românească: soba din reședința domnească a lui Ștefan cel Mare de la Suceava. Variantă de reconstituire executată de arhitecta Monica Mărgineanu
- ④ Căhle cu elemente decorative, create cu multă măiestrie de meșterii moldoveni la nivelul unei sinteze artistice de epocă (O semnificativă operă de artă din vremea lui Ștefan cel Mare, p. 16)
- ② O prezență permanentă în conștiința românilor: Avram Iancu. Pictură de artistul popular Timotei Tohăneanu (Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar, p. 2)
- ③ Tapiserie indiană din secolul XVII, reprezentând cițiva negociatori englezi ai Companiei Indiilor Orientale, care a avut un rol determinant în istoria expansiunii britanice în Asia (sus). În pragul anului 1857, din efectivul de 283 000 oameni ai armatei engleze din India, șipaii (jos) reprezentau aproximativ 85% (Răscoala șipailor, p. 24)

SUMAR

Momente din lupta poporului român pentru formarea statului național unitar: ȘTEFAN PASCU.....	2
„Urmașii noștri vor culege moștenirea pregătită prin abnegațiunea noastră”: N. COPOIU.....	10
Constantin Brâncuși — «Îmi era dor să revăd cîmpile noastre»: BARBU BREZIANU.....	14
O semnificativă operă de artă din vremea lui Ștefan cel Mare: MONICA MĂRGINEANU.....	16
Mehedinți 1936. Frontul popular antifascist în acțiune: DUMITRU IVANOVICI.....	17
Cînd au debutat socialiștii români în confruntările electorale: VASILE NICULAE.....	19
Frații Bacalbașa: ION FELEA.....	20
Răscoala șipailor: ADINA BERCIU.....	24
Spiru Haret — un ctitor de școală românească: ȘERBAN ORĂSCU.....	28
Alberto S. Ghisalberti — Unitatea statală, moment esențial al istoriei noastre: CRISTIAN POPIȘTEANU.....	31
Dicționar istoric. Neamuri și triburi tracice — carpii: GH. BICHIR.....	33
Tracii în bazinul carpatic: MICULAS DUŠEK.....	35
Franța 1936. Frontul popular preia conducerea: VLADIMIR ZAHARESCU.....	38
„Fițiucile infame” își dezlanțuie tirul: MAURICE CHAVARDÈS.....	43
Colonile își proclamă țelurile: WINSTON CHURCHILL.....	48
Pagini din istoria Egiptului. Un mare reformator, Mehmet Ali: MIHAI MAXIM.....	51
Martin Luther și „Cele 95 propoziții” ale sale: GEORGES BLOND.....	56
Moartea lui Hindenburg: ANDRÉ FRANÇOIS-PONCET.....	
● Cărți sosite la redacție... 61 ● Poșta Magazin istoric... 62 ● Concursul Magazin istoric, ediția 1975... 63	

MOMENTE DIN LUPTA POPORULUI ROMÂN PENTRU FORMAREA STATULUI NAȚIONAL UNITAR

Acad. prof. ȘTEFAN PASCU

Istoria popoarelor și națiunilor s-a desfășurat și se desfășoară în jurul unor coordonate esențiale care au constituit și constituie adevărate coloane de susținere a edificiului lor național. Coordonatele fundamentale ale istoriei poporului român pot fi definite cu limpezime, ele fiind evidente și pregnante pentru orice cunoscător și observator obiectiv. Mai întâi este legătura indestructibilă, contopirea oamenilor cu locurile, cu gila strămoșească. Vigoarea dovedită în păstrarea ființei naționale, dirzenia și temeritatea cu care poporul și-a înfruntat răuvoitorii și neprieteni, înțelepciunea cu care a știut să învingă momentele de răscruce sînt alte coordonate însemnate ale istoriei noastre. S-ar putea adăuga acestor trăsături definitorii încă una, anume că poporul nostru n-a manifestat nicodată dorința de a cuceri sau cotopti teritorii străine ce nu-l aparțineau, ci și le-a apărut totdeauna pe ale sale, cele ce-l aparțineau de drept. De la nașterea sa și pînă în vremurile noastre, poporul român a fost silit să ducă o continuă luptă pentru libertate, dreptate, independență și unitate. Numeroase jertfe umane și sacrificii materiale au fost necesare pentru biruința deplină, în vremurile socialismului, a acestor mari idealuri umane. Istoria poporului nostru a fost în fapt, așa cum este concretizată veridic și obiectiv în Programul Partidului Comunist Român, „istoria unor necontenite lupte de clasă, a bătăliilor purtate de masele populare pentru libertate și dreptate socială, pentru apărarea ființei naționale și neatîrnare, pentru progres și civilizație”.

Constituirea națiunii române și transformarea conștiinței de neam în conștiință națională la sfîrșitul secolului XVIII și începutul celui următor¹ a însemnat transformarea tendințelor firești într-o luptă activă și conștientă pentru unirea politică a tuturor teritoriilor locuite de poporul român: Principatele autonome Țara Românească și Moldova, Transilvania, aflată de la 1688 sub stăpînirea habsburgică, Bucovina,

ruptă din trupul Moldovei în 1774 de același Imperiu habsburgic, Basarabia, anexată la 1812 Rusiei țariste.

Acte și acțiuni nedrepte, săvîrșite abuziv, cu nesocotirea protestelor și chiar a încercărilor de rezistență armată. Nu s-a ținut seama de mișcările și răscoalele transilvănenilor care se împotriveau „jugului de fier” austriac ce luase locul „jugului de lemn” turcesc. N-au fost luate în considerare nici protestele bucovinenilor împotriva tirului samavolnic dintre Poarta otomană și Curtea din Viena cu privire la teritorii ce nu le aparțineau. Domnul Moldovei, Grigore III Ghica², a plătit cu viața temerara acțiune împotriva răpirii Bucovinei, dar bunii patrioți au continuat cu același curaj, lupta pentru anularea nedreptului rapt. Cu și mai multă hotărîre a continuat această luptă după 1786, cînd Bucovina a fost integrată Galiției, răpindu-i-se orice urmă de autonomie. Asemenea mișcări de nemulțumire constituiau motive de îngrijorare pentru Curtea din Viena, care recunoștea, prin glasul împărătesei Maria Tereza, că Austria se găsea la mare strîmtoare în privința hotarelor moldovene și își dădea seama că „era foarte grea rezolvarea lor onorabilă”³.

Situația a fost asemănătoare și în privința Basarabiei. Boierii basarabeni au înfățișat domnului Scarlat Callimachi, în nădejdea că va fi luat în seamă de cei ce au săvîrșit nedreptatea, un protest energic împotriva rușii din pămîntul Moldovei a regiunilor celor mai mănoase, „tot trupul și inima țării”. În încheierea plîngerii-protest, semnatarii au cerut restabilirea vechilor hotare, „precum de la moșii și strămoșii lor au apucat întregimea Moldovei, așa să rămînă și de acum înainte”. Iar într-o scrisoare adresată țarului chiar în anul anexării Basarabiei, boierii moldoveni au arătat că „din cea mai adîncă antichitate, poporul moldovenesc, ca pogoritor al vechilor coloniști romani așezați în Dacia,

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 12/1975.

² I. Arneth, Letzte Regierungs — Jahre Maria-Theresias, vol. II, Viena, 1897.

³ Vezi Magazin Istoric, nr. 10, 12/1969 și 10/1970.

s-a cîrmuit de legiurile sale autonome, moștenite de la străbunii săi romani¹.

Protestele, nemulțumirile și mișcările au continuat. Acestea s-au manifestat cu deosebire în două feluri: bejenia și răzvrătirea. Bejenia peste Prut a luat asemenea proporții, încît oficialitatea a fost cuprinsă de îngrijorare. Consilierul Baicov se plîngea că „țărani nemaifiind în stare să suporte bururile grele și taxele nelegale, la care sînt supuși, sînt siliți să-și părăsească vetrele și să fugă peste Prut²”. Iar alt înalt funcționar rus, Milosevici, sublinia „mîhnirea și neliniștea poporului din cauza anexării țării către Rusia³”. Mîhnirea și nemulțumirea au sporit și mai mult după 1829, cînd Regulamentul Voronzov desființa autonomia Basarabiei, înlocuind legiurile moldovenești și introducînd limba rusă în toate actele publice.

Nemulțumirile și protestele împotriva dominației habsburgice asupra Transilvaniei și a anexării Bucovinei și Basarabiei erau întru totul firești, întrucît marea majoritate a populației în momentul raptului, ca și după aceea, era formată din români. Potrivit statisticilor oficiale austriece din 1760-1762, în Principatul Transilvaniei trăiau 66% români, 21% unguri și secui împreună, 11% germani și 2% alte naționalități. Aprecierea Mariei Tereza, care caracteriza Transilvania drept „principatul nostru românesc” (*Principatus noster Valachicus*) era întemeiată pe o realitate demografică cunoscută și recunoscută. Deși, datorită politicii de germanizare și maghiarizare pe de-o parte, iar pe de altă bejeniei masive din Transilvania spre celelalte țări românești — Moldova, Țara Românească, Bucovina, Basarabia și Dobrogea — proporția românilor ardeleni a descrescut, ei și-au păstrat situația majoritară absolută. În Bucovina, de asemenea, raportul dintre populația românească și naționalitățile conlocuitoare era evident favorabil românilor. La 1779 trăiau în Bucovina peste 75% români și mai puțin de 25% ruteni, huțani, armeni, germani și evrei. În ce privește Basarabia, potrivit catagrafiei oficiale rusești din 1817 (la cinci ani după anexare), românii formau 86% din întreaga populație, iar toți ceilalți împreună (ruteni, evrei, lipoveni etc.) abia ajungeau la 14%.

În asemenea condiții este pe deplin explicabilă și cu totul firească orientarea celor trei provincii înstrăinate, Transilvania, Bucovina și Basarabia, spre cele două Principate române autonome, Țara Românească și Moldova și apoi, după Unirea din 1859, spre România. Cu totul explicabile și potrivite cu legitățile istorice sînt tendințele de unitate politică și statală a teritoriilor locuite de același popor, animat de aceleași aspirații de libertate și unitate, înfruntînd măsurile opresive ale oficialităților anexioniste. Tot ce se întîmpla de seamă, în întreg veacul XIX și la începutul celui următor, în Principatele române și apoi în România stîrnea ecouri și

mișcări de solidaritate națională, după cum stîrnea aceleași manifestații la întregul popor român tot ce se petrecea mai de seamă în provinciile înstrăinate.

R evoluțiile din 1821 și 1848 au prilejuit asemenea manifestații de solidaritate. În timpul revoluției de la 1848 și în anii următori, revoluționarii români au fost animați de ideea reconstituirii „Daco-României”. Un congres general al tuturor românilor se proiecta la București în vara anului 1848, „pentru ca întreaga națiune română să alcătuiască un singur stat, un singur popor de frați”, spre „viitorul fericit al României întregi”. Aceste idei au fost prezente în acțiunile ardelenilor, muntenilor, moldovenilor și bucovinenilor, în protestele și proiectele de program ale revoluționarilor moldoveni și bucovineni făurite la Cernăuți în august 1848. Foiaia Bucovina, editată de frații Hurmuzaki⁴, prin ideile propagate și prin colaboratorii săi, devenise tribuna mișcării pentru „Daco-România”, care, pe temeiul legăturilor naturale ale aceleiași naționalități, ale istoriei, religiei, obiceiurilor și multor altor legături de familie, trebuia să cuprindă toate teritoriile locuite de români, precizîndu-se și provinciile înstrăinate „care s-au luat de la noi cu călcarea drepturilor neamului”.

Înăbușirea revoluției nu a însemnat zădărnicierea proiectelor și strădaniilor poporului român pentru înfăptuirea programului de la 1848: libertate și unitate. Dimpotrivă, deceniile care a urmat a însemnat pasul hotărîtor spre cea de-a „doua revoluție”: Unirea principatelor. Emigrația română a desfășurat o activitate neobosită în acest sens, prin felurite mijloace, între care cea publicistică a fost deosebită. **România viitoare, Junimea română**, două reviste editate de emigrație în acest timp, propagau cu îndrăzneală asemenea idei.

Congresul de pace, încheiat prin Tratatul de la Paris din 1856⁵, a fost silit să țină seama de această realitate și să recunoască îndreptățirea Divanurilor ad-hoc de a rosti voința poporului român cu privire la forma de organizare politică⁶, prin Unirea⁷ din 1859.

Conștiința națională a românilor n-a scăzut în intensitate și nici în exprimarea voinței lor de unire. Nici un prilej n-a fost ocolit și nici o ocazie neglijată, fie politică, fie culturală. Societățile culturale din România, din Transilvania și din Bucovina n-au fost deloc străine de problemele politice. Asociația transilvană pentru literatură și cultura poporului român (ASTRA) care și-a inaugurat activitatea în noiembrie 1861, a inclus în programul său atît unitatea culturală a tuturor românilor, cît și unitatea politică statală: o națiune, o limbă, o literatură. Același obiectiv a fost înscris și în programul Societății pentru cultura și literatură română în Bucovina, organizată după modelul celei din Transilvania. Și mai explicat au fost exprimate dorința și tendința unității politice, pe lîngă cea culturală, în

¹ I. Nistor, *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923, pp. 252, 263.

² Memorile consilierului A. Baicov; citat după *Basarabia. Monografie*, sub îngrijirea lui St. Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 171.

³ Op. cit., p. 172.

⁴ Despre activitatea acestora, vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1974.

⁵ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 7/1975.

⁶ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 5, 6, 7/1975.

⁷ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1969 și 1/1976.

programul Societății academice, înființată în capitala României, București, la 1866: „piatra fundamentală a edificiului marelui la care aspiră toți”. Scopul rezulta chiar și din componența membrilor celor trei instituții culturale (ei proveneau din vechea Românie, Transilvania, Bucovina și Basarabia).

Proclamarea deplinei independențe de stat a României, la 9 mai 1877, și consfințirea ei prin sacrificiile materiale și jertfele umane ale întregului popor român au demonstrat în chip și mai convingător dorința și voința de unitate politică și de stat în jurul României.

Bucuria biruinței dreptății și a cuceririi independenței depline, pas important spre realizarea unității politico-statale, a fost umbrită de nedreptatea săvârșită de reprezentanții marilor puteri întruniți în Congresul de la Berlin, după terminarea războiului. În ciuda dorinței solemne a guvernului țării și a prevederilor exprese ale Convenției româno-ruse din 4/16 aprilie 1877, care stipula obligația guvernului țarist de a menține și de a face să fie respectate „drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile anterioare și din tratatele existente, precum și de a menține și apăra integritatea actuală a României”¹, Congresul a hotărât ca cele trei județe sudice ale Basarabiei, revenite României prin Tratatul de la Paris, să fie din nou anexate Rusiei. Drept „recompensă” s-a acordat României Dobrogea de nord, un teritoriu ce îi aparținea de drept, pe temeiul dreptului istoric, căci înainte de a fi ocupată de Poartă, aceasta a fost provincie românească, locuită întotdeauna de o numeroasă populație românească.

Chiar și în asemenea condiții, independența României a fost, fără îndoială, un factor stimulator de cea mai mare însemnătate în potențarea strădaniilor și a luptei pentru drepturi politice pentru românii din provinciile înstrăinate și, totodată, pentru unitatea națională. Deoarece regimul absolutist țarist înăbușea cu asprime orice acțiune revendicativă, centrul de greutate al acestei lupte s-a strămutat în provinciile de sub stăpânirea Imperiului austro-ungar, Transilvania și Bucovina. Între 1882 și 1892 au fost înaintate mai multe memorii Curții din Viena prin care erau revendicate drepturi politice pentru români și autonomia provinciilor respective. Alte memorii, dezvăluind nedreptățile îndurate de ramurile națiunii române din Transilvania și Bucovina au fost adresate opiniei publice europene. Presa românească: **Gazeta Transilvaniei**, **Tribuna**, **Telegraful român** — din Transilvania; **Revista politică**, **Gazeta Bucovinei** — din Bucovina, înfruntând rigorile cenzurii și severitatea tribunalelor, au susținut dreptele revendicări. O puternică solidaritate s-a manifestat în opinia publică din România cu lupta fraților oprimați. Au apărut în acest timp ziare care prin însuși titlul lor simbolizau un program: **Dacia villoare**, **Carpații**, **Unitatea națională** etc. Momentul culminant l-a constituit marele memoriu cunoscut sub numele de **Memo-rand**, definitivat în anul 1890 și înaintat împăratului în primăvara anului 1892, care

dezvăluia opiniei publice și Curții imperiale oprimarea românilor transilvăneni: poporul român, care forma majoritatea absolută a populației Transilvaniei și în aceeași proporție suporta și sarcinile publice, nu putea participa, din cauza legii electorale nedrepte, la viața publică în aceeași proporție; românii erau excluși de la funcții superioare, iar limba română din administrație și justiție; statul nu susținea din bugetul său nici o școală românească, superioară sau medie; legea presei împiedica pe români de a-și exprima opiniile, foile erau suspendate și redactorii lor condamnați la ani de temniță sau amenzi bănești; țărani români erau deposezați de pământ și de pășuni etc.

După exemplul românilor din Transilvania, cei din Bucovina și-au formulat un program asemănător: autonomia Bucovinei, cu respectarea individualității sale economice și politice, dezvoltarea culturii naționale românești, unitare, sporirea numărului școlilor românești, introducerea limbii române în administrație și justiție, formarea unui partid național (Societatea „Concordia”), înțelegere între poporul român și populațiile conlocuitoare.

Acțiunile românilor transilvăneni și bucovineni au dezvăluit lumii racilele de care suferea monarhia bicefală austro-ungară, au răscolit în adâncime nemulțumirile populare, încit o nouă revoluție era gata să izbucnească în mai 1894, iar cu prilejul procesului memorandștilor, o impresionantă solidaritate între toate ramurile națiunii române se crează, desființând granițele artificiale dintre frați. Pe plan extern, aceste acțiuni au creat o puternică opinie publică europeană în favoarea revendicărilor românești. Aceste succese politice au constituit o încurajare pentru continuarea și mai hotărâtă a luptei pentru drepturi politice și autonomie în tustrele provincii românești înstrăinate.

In 1905 o nouă etapă, atât în Transilvania, cât și în Bucovina și Basarabia se inaugurează. Prin reluarea activității parlamentare și înființarea secției române a Partidului Social-Democrat, în Transilvania s-a realizat colaborarea dintre reprezentanții burgheziei progresiste și cei ai clasei muncitoare, în problemele cu caracter democratic: votul universal, egalitatea în drepturi a naționalităților nemaghiare și negermane cu germanii și maghiarii, folosirea limbii naționalităților în școli, administrație și justiție, dreptul de întrunire și asociere, improprietărea țăranilor, drepturi pentru muncitorime și dreptul de autodeterminare al popoarelor — condiție primordială a unirii Transilvaniei cu România.

În același timp, un nou curent politico-cultural se conturează în Bucovina. Curent inițiat și îndrumat de tineretul intelectual educat în România și care s-a grupat în jurul revistei **Junimea literară** din Cernăuți. Noua grupare propovăduia cu îndrăzneală și hotărâre necesitatea unității culturale a românilor de pretutindeni. Acțiune ce trebuia să pregătească unirea politică a tuturor românilor în hotarele lor etnice și istorice.

¹ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 5/1975.

Revoluția burghezo-democratică rusă din 1905, înăbușată în singe de baionetele țarului, a determinat convocarea Dumei pentru „dezbateră și votarea legilor”. Această măsură a stîrnit o mare încredere și nădejde în rîndurile popoarelor din Rusia, inclusiv a românilor din Basarabia, cu privire la eliberarea lor pe baza dreptului la autodeterminare. Tineretul a desfășurat o propagandă națională de pronunțată nuanță democratică și socialistă. Ziarul **Basarabia**, publicație românească „național-democratică”, care și-a început apariția în 1906, și-a înscris în programul său ideea autonomiei Basarabiei. Un partid național-democrat se contura. Gruparea conservatoare a boierimii basarabene își avea, la rîndul său, propriul ziar, **Moldovenianul**, mai conciliant, dispus la colaborare cu oficialitatea. În anumite probleme, însă, punctele de vedere ale celor două grupări se apropiiau: redeşptarea națională, politica și culturală a românilor basarabeni.

La începutul deceniului doi al secolului nostru, contradicțiile dintre marile puteri capitaliste au crescut în intensitate. În aceste condiții, încurajați și de exemplul României care a întreprins unele acțiuni independente de Puterile Centrale, în ciuda tratatului pe care îl avea cu acestea, românii din Imperiul austro-ungar și-au manifestat cu tot mai multă îndrăzneală tendințele de autodeterminare și de unire cu România. Doriința lor de unire era puternic încurajată și sprijinită de România, unde titlul unui ziar, **România mare**, apărut la București în anul 1913, constituia un îndemn direct.

Asemenea ideii erau îmbrățișate și de societățile române.

Încă de la începutul organizării sale, mișcarea muncitorească, care s-a dezvoltat concomitent în toate provinciile românești, și-a înscris în programul său, ca unul dintre țelurile fundamentale, realizarea unității naționale a poporului nostru. Revista socialistilor români semnificativ intitulată **Dacia viitoare** (nr. 1, din februarie 1883), scria: „Nu vom avea o zi, un ceas de odihnă pe cît timp un frate de-al nostru va geme în lanțurile sclaviei și vom lupta necurmat, așteptînd cu nerăbdare și credință în viitor, fericita zi cînd mină în mină, vom putea striga liberi și împreună **Trăiască România**”. Reprezentantul cel mai de seamă al mișcării muncitorești și socialiste de la începutul sec. XX, teoreticianul acesteia, C. Dobrogeanu-Gherea, demonstra că „o țară, ca un organism social, trebuie să se dezvolte ca un organism întreg în marginile sale etnice”. Iar alt conducător de prestigiu al mișcării muncitorești, M. Gh. Burjor, sublinia și dovedea necesitatea patriilor, care sînt „cadre naționale și istorice de dezvoltare a popoarelor”, ce le oferă posibilitatea afirmării plene a originalității și puterii lor de creație; el arăta că „social-democrația se ridică împotriva ciuntirii țărilor constituite, împotriva frîngerii popoarelor în bucăți, împotriva suprimării vieții naționale a popoarelor”, proclamînd „dreptul imprescriptibil și inviolabil al tuturor națiunilor la viața liberă integrală”.

Doriința și voința de unire n-au putut fi împiedicate de izbucnirea primului război mondial, dezlănțuit de marile puteri imperialiste. Perioada celor doi ani de neutralitate a României (1914-1916) a fost folosită de forțele patriotice românești de pretutindenii pentru pregătirea momentului ce se întrevădea acum mai limpede la orizont. Un rol însemnat în desfășurarea în acest sens a evenimentelor l-au avut românii transilvăneni, bucovenini și basarabeni stabiliți în România, care au desfășurat o activitate neobosită prin presă, conferințe, prin Liga culturală, transformată în Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor. Activitatea Ligii a fost întregită de aceea a altor societăți și organizații cultural-politice, naționale, înființate în acest scop: Acțiunea națională, Cercul bucoveninilor și transilvănenilor din București, format din refugiații în România din aceste provincii.

Întrarea României în război, în luna august 1916 nu cu gînduri de cucerire de teritorii străine ci din doriința întrutotul justă de întregire națională și statală, a sporit și mai mult nădejdea în realizarea marelui deziderat al Unirii. N-a avut participarea României la primul război mondial nici caracter nejust și nici imperialist. Căci, așa cum sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu, „Cu toate că primul război mondial a avut un caracter imperialist, poporul român nu a participat la acest război călăuzit de intenții de cîmpire și anexeune teritoriale; cedînd presiunilor puterilor Antantei, cercurile conducătoare ale țării au hotărît intrarea în război alături de Anglia, Franța și Rusia, care promiteau satisfacerea dezideratului unității noastre naționale. Desigur, se poate pune azi întrebarea dacă aceasta era calea cea mai indicată pentru înfăptuirea țelurilor legitime ale poporului român, dacă n-ar fi fost mai bine ca România să evite de a intra într-un război care, după cum știți, a îndoliat sute de mii de familii și a atras după sine un lung cortegiu de suferințe și distrugerii. Evoluția evenimentelor a fost însă aceea pe care o știm, și noi trebuie să judecăm faptele așa cum au fost, analizînd în mod obiectiv contextul lor istoric, consecințele pe care le-au generat, străduindu-ne să le dăm interpretarea cea mai justă.

Aspirațiilor profunde ale poporului român spre unitate le-au dat glas declarațiile politice ale vremii, presa, puternicele manifestări publice care au avut loc cu acest prilej pe întreg cuprinsul țării și, în mod deosebit, entuziasmul nemărginit cu care ostașii români au fost întîmpinați în Transilvania de masele largi ale întregii populații. Numeroși cetățeni, atît din România de atunci cît și din Transilvania și Bucovina aflate sub stăpînirea Imperiului habsburgic, s-au înrolat voluntar, cerînd să li se dea posibilitatea de a lupta pentru cauza întregirii țării”.

Un entuziasm nestăvilit a cuprins întreg poporul român la vestea intrării României în război, alături de Antantă, care, printr-un tratat de alianță, recunoștea dreptul românilor din monarhia austro-ungară de a se uni

cu România. Bucuria românilor ardeleni la apariția armatei române a fost de nedescris. Marturii contemporane relevă cum la intrarea acesteia în Brașov, „toți românii din oraș i-au ieșit înainte cu flori și discursuri, era o însuflețire nemaipomenită”. „Armata românească — scria *Gazeta Transilvaniei* — pășind pe pământul sfânt pe care răsună de veacuri graiul neamului nostru obijduit, nu a venit cu gînd de dușmănie împotriva oamenilor de orice lege și de orice neam rămași pe la vetrele lor, fiind, dimpotrivă, însuflețită de cele mai frățești sentimente pentru tot norodul pașnic”. 30 000 tineri ardeleni s-au prezentat comandanților militari, cerîndu-le să fie primiți voluntari.

Răsunetul acestui entuziasm s-a răspîndit în Bucovina și Basarabia. Încrederea în apropierea ceasului izbăvitor era atât de mare, încît nici dramaticele evenimente din toamna anului 1916 și din primăvara anului 1917, cînd două treimi din teritoriul României au fost cîmpionate de armatele austro-ungare și germane, cînd măsuri represive și mai drastice au fost aplicate împotriva românilor, nu au putut semăna defetismul în inimile și în mințile stăpînite de dorința și voința neclintite de unire.

Mai ales că în acest timp au avut loc importante evenimente și în Rusia unde, după detronarea țarului, guvernul provizoriu al revoluției burghezo-democrate sprijinea eliberarea naționalităților oprite din Imperiul austro-ungar. Îngăduința de a se constitui organizații politice și nuclee ale unor armate naționale, din prizonierii de război din rîndul acestor naționalități, constituia dovada concretă în acest sens. Iar intrarea Statelor Unite ale Americii în război, alături de Antantă, la 6 aprilie 1917, a întregit, cu efecte ușor de intuit, seria evenimentelor menite să încurajeze intensificarea luptei popoarelor subjugate de a dispune libere de viitorul lor.

Cei dintîi care și-au afirmat în mod răspicat dorințele lor au fost românii din Basarabia. După exemplul altor popoare din Imperiul țarist, ei pretindeau, la începutul lui martie, „o înnoire a vieții”, „lumină și slobzenie”. Iar peste cîteva zile, ei se gîndeau la autonomie, la introducerea limbii române în școli. Lupta pentru drepturi naționale, pentru autonomie a cunoscut o fază nouă, mai radicală, odată cu constituirea, la sfîrșitul lunii martie, a Partidului Național-Moldovenesc, sub președinția patriotului Vasile Stroescu. Programul partidului cuprindea, de fapt revendicările esențiale ale maselor populare la acea dată: cea mai largă autonomie administrativă, judecătorească, bisericească, școlară și economică a Basarabiei. Mărginindu-se, deocamdată, în 1917, la autonomie și nemergînd încă pînă la despărțirea de Rusia, se pretindea, totuși, „dietă provincială”, „sfat al țării”, ca organ legislativ al Basarabiei.

În vara anului 1917 s-a înființat la Chișinău un comitet central „al deputaților soldați și ofițeri moldoveni”, primul pas spre crearea unei oști naționale românești în Basarabia, sprijinitoare și ea a autonomiei provinciei. În jurul noului partid și a noii organizații militare s-au adunat forțele naționale și pro-

gresiste din Basarabia. Mai ales că afirmarea conștiinței naționale contribuia la lămurirea comunității de origine și interese, de idealuri și de aspirații a populației din Basarabia cu ceilalți români. „Sîntem români — scria *Cuvînt moldovenesc*, din 6 iunie 1917 — strănepoți de-ai lui Traian! O spunem cu mîndrie, cu încredere!... Și noi strigăm din răsuputeri, că ne recunoaștem frați cu toți românii din toate țările”. Urmările acestei renașteri a conștiinței naționale însemna, în chip firesc și pe deplin explicabil, sporirea acțiunilor pentru obținerea autonomiei Basarabiei. În fața acestor insistențe, la începutul lunii august 1917, a avut loc recunoașterea oficială, de fapt, a autonomiei provinciei dintr-un Prut și Nistru de către guvernul provizoriu central. A fost cel mai important pas spre realizarea scopului final: unirea cu România, așa cum o pretindeau milioanele de români de pretutindeni, cu diferite prilejuri.

Astfel, la 26 aprilie 1917, la Darnața (lingă Kiev), în numele a 13 000 voluntari români proveniți din rîndul prizonierilor din armata austro-ungară, a fost lansată o proclamație adresată popoarelor, guvernelor și presei de pretutindeni, aducînd la cunoștință hotărîrea de unire cu România a provinciilor subjugate de Imperiul austro-ungar. Documentul, purtînd 500 semnături, exprima hotărîrea voluntarilor „cu voință nestrămutată”, de a „uni tot poporul” din teritoriile aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei „în una și nedespărțită Românie, liberă și independentă”, clădită pe bazele celei mai înaintate democrații. „Pentru realizarea visului secular”, ei erau gata „a-și pune în cumpănă tot ce au, viața și averea, femeile și copiii, viața și fericirea urmașilor”. Voluntarii apelau la sprijinul tinerei democrații ruse, care prin cuvîntul autorizat al Sfatului de deputați ai soldaților și muncitorilor a recunoscut sîrbătorește dreptul națiunilor de a-și hotărî singure soarta. Prin participarea numeroasă și entuziastă, prin hotărîrile adoptate și prin Proclamația-manifest adresată popoarelor lumii, adunarea de la Darnața a fost caracterizată „prima Alba Iulia”. Tot atât de semnificative au fost și participarea acestor batalioane de voluntari ardeleni și bucovineni și jertfele lor în marile bătălii victorioase din luna august 1917, de la Mărăști, Mărășești și Oituz, unde armatele germane au suferit o grea înfrîngere. Alte înfrîngeri, pe alte fronturi, ale armatelor Puterilor Centrale, manifestațiile antirăzboinice pentru pace fără aneansiuri teritoriale ale maselor populare din țările beligerante au constituit tot atîtea motive de încurajare și optimism în rîndurile poporului român.

Imperiile multinaționale erau zdruncinate din temelii. Destrămarea lor se apropia cu pași grăbiți, datorită voinței și luptei hotărîte a popoarelor pentru o viață liberă și independentă. În Rusia, guvernul Kerenski era negat de multe provincii și gubernii, care s-au declarat autonome, cu administrație proprie. În aceste condiții, la 20 octombrie 1917, s-a întrunit „Congresul militar român” la Chișinău, cu participarea a 500 delegați, soldați și ofițeri, reprezentînd 250 000 ostași români basarabeni, fii de țărani, de munci-

tori și de intelectuali. În ședința din 24 octombrie, Congresul a proclamat solemn și oficial autonomia politică a Basarabiei. „Declărându-se aceasta, relata ziarul **Cuvînt moldovenesc**, în adunare se stîrnește o înfîlșurare nemaivăzută de mare. Se ridică steagurile naționale și se cîntă cîntece patriotice: **Deșteaptă-te române, Pe-al nostru steag e scris unire**”. Congresul a mai hotărît constituirea, în cel mai scurt timp, a „Sfatului țării” și convocarea unei „Adunări Constituante a Basarabiei”.

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie din Rusia, principiile de egalitate și autodeterminare a popoarelor proclamate de tînărul stat sovietic, **Decretul asupra păcii și Decretul asupra Țării**, promulgate de guvernul sovietic au constituit evenimentele istorice determinante în desfășurarea procesului istoric de constituire a statelor naționale în această parte a Europei. În septembrie 1917, V.I. Lenin arăta că „în chestiunea națională, partidul proletar trebuie să susțină mai întîi proclamarea și înfăptuirea imediată a libertății depline de despărțire de Rusia pentru toate națiunile și popoarele asuprite de țarism, înglobate cu forța sau ținute cu forța în granițele statului, adică anexate”. Sub puternicul ecou al evenimentelor din Rusia, muncitori, țărani, soldați din diferite țări europene au declanșat greve, revolte și mișcări. Cele două revendicări s-au contopit: social-politice (drepturi democrat-burheze, condiții de muncă mai bune, pace și dreptate pentru cei mulți) și naționale (drepturi de autodeterminare și unitate politică și de stat).

La 21 noiembrie 1917, s-a deschis la Chișinău Sfatul țării, care reprezenta întreaga populație a Basarabiei, a celei majoritare românești și, deopotrivă, a celei mai mari părți a minorităților. La 15 decembrie 1917, a fost proclamată „Republica Democratică Moldovenească”, parte alcătuitoare a „Republicii Federative Democratice Rusești”. Formarea Sfatului țării și proclamarea Republicii Moldovenești au fost considerate, pentru că erau în realitate, ca emanații ale dorinței și voinței imensei majorități a populației dintre Prut și Nistru și de aceea recunoașterea noilor realități nu a întârziat.

Împrejurările erau însă neobișnuite. Pentru asigurarea liniștii și ordinii, pentru apărarea bunurilor oamenilor, Sfatul țării a chemat armata română, întîmpinată „cu mare bucurie” de populație, inclusiv de cea minoritară. Ordine severe au fost adresate de comandanții oastei pentru ca aceasta să nu se amestece în problemele interne ale „Republicii Democratice Moldovenești”, să lase populației puțință să-și statorească și desăvîrșască „autonomia și slobozenia, precum va hotărî ea singură”, după cum va crede „că e mai bine pentru ea”. Se înfăptuiesc reforme cu caracter democratic: reforma agrară, care desființea proprietatea particulară asupra pămîntului, pădurilor, apelor și subsolului, aceste bunuri trecînd în proprietatea Republicii, fără despăgubire; legea electorală, legea judecătorească. La 24 ianuarie 1918,

s-a proclamat Republica Moldovenească Independentă, cu entuziasm și unanimitate de voturi, inclusiv ale minorităților.

Referindu-se la acest important eveniment, socialistii români declarau în coloanele organului lor central de presă **Socialismul**: „Basarabia liberă și independentă în urma revoluției ruse, la care a contribuit cu sînge și cu sacrificarea elementelor tinere nu va mai primi **jug străin** și după cum s-a și exprimat dorește alipirea la România”.

În aceste împrejurări și în această stare de spirit a popoarelor, Pacea de la Brest-Litovsk, din 3 martie 1918 impusă de Puterile Centrale Rusiei Sovietice, atacată de puterile imperiale, precum și pacea înrobitoare de la Buftea-București din 7 mai același an, impusă României, slăbită și izolată, au putut frîna doar pentru un scurt timp avîntul și lupta popoarelor pentru libertate și unitate, dar nu le-au putut zădărnici. Temeliile imperiilor multinaționale erau puternic subminate de mișcările naționale și sociale care nu mai puteau fi stăvilit prin promisiuni și formule neviabile de autonomie sau federalizare. Acestea au fost respinse de Congresele reprezentanților națiunilor oprimate, întrunite în primăvara anului 1918 în diferite orașe ale țărilor Antantei și care pretindeau unitatea națională a popoarelor lor: români, polonezi, cehoslovaci, iugoslavi.

Începutul l-au făcut românii. Mai întîi cei din Basarabia, urmați de cei din Bucovina și apoi de cei din Transilvania.

Sfatul țării, la 9 aprilie 1918, a legitimat dorința și voința majorității absolute a populației Basarabiei, proclamînd că „în puterea dreptului istoric și dreptului de neam, pe baza principiului ca noroadale singure să-și hotărască soarta lor, de azi înainte și pentru totdeauna se unește cu mama sa **România**”, cu respectarea drepturilor minorităților, a votului universal, egal, secret și direct, a libertății personale, a tiparului, a cuvîntului, a credinței, a adunărilor și a tuturor libertăților obștești ce vor fi garantate prin Constituție. 86 deputați au votat pentru, 3 împotriva și 36 s-au abținut, cu motivarea că nu aveau mandatul celor pe care îi reprezentau pentru o asemenea hotărîre.

În acest context, evenimentele internaționale au încurajat lupta românilor pentru Unire. Între acestea, Congresul naționalităților oprimate din Austro-Ungaria, întrunit la Roma, în 8 aprilie 1918, a avut o certă însemnătate prin discuțiile reprezentanților acestora și ai puterilor aliate, care și-au însușit hotărîrea Congresului ca „fiecare popor să-și proclame dreptul de a-și constitui propria naționalitate și unitate de stat sau de a-și întregi unitatea pentru a-și cîștiga deplina independență politică și economică”.

Urmarea acestor hotărîri a fost intensificarea activității în sensul hotărîrilor de la Roma, acasă și în străinătate. La Paris a luat ființă Comitetul național al românilor din Transilvania și Bucovina, s-au organizat Legiunea română din Franța și cea din Italia. În același timp, Congresul IX al Partidu-

lui Social-Democrat Român din Transilvania și Ungaria, întrunit în mai, a afirmat necesitatea unirii tuturor teritoriilor locuite de români, a eliberării sociale și naționale pe baza principiului leninist, potrivit căruia nu putea fi eliberare națională fără eliberare socială și nici eliberare socială fără eliberarea națională. Iar intensificarea acțiunilor organizate de social-democrația din Imperiul austro-ungar alimenta mișcările sociale și naționale ale muncitorimii și țărănimii.

La 6 octombrie 1918, Comitetul național al românilor ardeleni și bucovineni aflători în România, a publicat, în numele lor și al fraților rămași acasă, în imposibilitate de a se manifesta liber, o declarație în care se angaja să lupte „pe toate căile și prin toate mijloacele ca elementul românesc în întregimea lui să fie constituit într-un singur stat național liber”, negând monarhiei austro-ungare dreptul de a se ocupa de soarta românilor din Transilvania și Bucovina, deoarece veacuri de-a rândul i-a ținut în robie.

Cîteva zile mai târziu, reprezentanții Partidului Național Român din Transilvania și ai Partidului Social-Democrat au hotărât înființarea Consiliului Național Român, învestit cu drepturi unice de a reprezenta interesele poporului român.

Revoluția burghezo-democratică din lunile octombrie și noiembrie 1918 din Transilvania și Bucovina s-a desfășurat într-un ritm tot mai precipitat, deoarece în același ritm se desfășurau evenimentele și pe plan internațional. Principiile de autodeterminare proclamate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, afirmate și de președintele Statelor Unite ale Americii, W. Wilson, în Manifestul adresat popoarelor lumii la 8 ianuarie 1918, constituiau puncte de sprijin temeinice în lupta pentru unitate a naționalităților din monarhia austro-ungară. Conferința Comitetului central al Partidului Național Român din Transilvania și Ungaria, întrunită la 12 octombrie 1918 la Oradea a oficializat toate acțiunile de pînă atunci, cuprinzîndu-le într-o hotărîre de însemnătate istorică: pe temeiul dreptului firesc al fiecărei națiuni de a dispune și hotărî singură și liberă de soarta sa, națiunea română își asuma dreptul „să hotărască singură așezarea sa printre națiunile libere” și să stabilească legături cu celelalte națiuni libere, să fie reprezentată la Congresul de pace de reprezentanții săi, aleși de propria Adunare națională; au fost declarate nule și fără valoare toate acordurile încheiate fără consimțămîntul Adunării naționale a poporului român. Hotărîrea de la Oradea are valoarea unei declarații de despărțire a Transilvaniei de monarhia habsburgică. Valoarea ei politică sporește și mai mult prin reafirmarea principiilor de autodeterminare, susținute a doua zi, în 13 octombrie, de socialistii români la Congresul Partidului Social-Democrat din Ungaria.

În asemenea condiții, manifestul împăratului habsburg din 17 octombrie 1918, a rămas fără ecou; federalizarea imperiului era o formulă depășită. Autonomia națională nu mai mulțumea popoarele, dornice de libertate și unitate. În ziua de 18 octombrie guvernul

ungar declara sfîrșitul monarhiei dualiste austro-ungare. În aceeași zi, în Parlamentul din Budapesta, s-a citit declarația de autodeterminare a poporului român, formulată cu o săptămînă în urmă la Oradea. După exemplul ardelenilor, bucovinenii și-au formulat și ei, în zilele imediat următoare, programul politic care cuprindea voința românilor din această parte de nord a Moldovei de a rămîne pe pămîntul lor strămoșesc, de a se cîrmui singuri, potrivit cu interesele proprii, „ca împreună cu frații din Transilvania” să-și făurească viitorul ce le convine, iar la Congresul de pace să fie reprezentați de aleșii lor.

Evenimentele din Transilvania și Bucovina s-au desfășurat într-un paralelism explicabil, care nu s-a mărginit doar la sincronizarea acțiunilor, ci în egală măsură a cuprins și programul acestora. O mare adunare politică a avut loc la Cernăuți, în ziua de 27 octombrie, cu scopul de a se proclama Constituanta și de a alege un Consiliu național, organ reprezentativ al românilor bucovineni. Cea dintîi hotărîre a Constituantei a fost „unirea Bucovinei integrale cu celelalte țări românești într-un stat național independent”. Constituanta a ales un Consiliu național cu puteri depline și care urma să o reprezinte la Conferința de pace.

O altă zi cu adîncă semnificație: 31 octombrie 1918, cînd s-a constituit Consiliul Național Român Central din Transilvania, „ca unicul for care reprezintă voința poporului român”. Pe bază de paritate, în componența lui intrau șase reprezentanți ai Partidului Național Român și șase ai Partidului Social-Democrat. Se socotea, în aceste condiții, îndreptățit ziarul **Adevărul** să scrie: **Revoluția a învins. S-a constituit Consiliul Național Român.** Iar manifestul social-democraților români din aceeași zi proclama biruința națională și, odată cu aceasta, biruința socială într-o Românie democratică.

Consiliul național, cu sediul la Arad, a exercitat, timp de o lună, guvernarea asupra teritoriilor locuite de români. Pe baza dreptului de autodeterminare, națiunea română și-a constituit propriile organe politico-administrative în locul celor vechi, alungate de masele populare. Paza ordinii și a bunurilor oamenilor a fost încredințată Consiliului național militar și gărzilor naționale județene și comunale, formate din țărani, muncitori și intelectuali. În multe locuri, în gărzile naționale românești s-au înrolat și tineri maghiari și sași, după cum o compoziție mixtă din punct de vedere național aveau și unele Consilii județene și comunale. Entuziasmul manifestat pe prilejul constituirii consiliilor și gărzilor naționale reprezintă cea mai concludentă dovadă cu privire la voința unanimă a poporului român de a-și lua soarta în propriile mîini.

Se desfășura penultimul act al unui îndelungat proces istoric, a cărui împlinire se apropia cu pași grăbiți. Revoluția burghezo-democratică se desfășura fără oprire, iar puterea ei se sprijinea pe masele populare, țărani, muncitori, intelectuali și burghezia înaintată. Tot ce a urmat și s-a realizat vreme de o lună: consilii naționale, sfaturi sau secții

ale acestora, gărzi naționale, senat regionale, adunări festive, mișcări republicane etc.), urmăreau consolidarea acestor cuceriri istorice, trîncina hotărîrilor ce se așezau statornic prin voința neabătută a poporului. Poporul român, înstăpînîndu-se asupra puterii, înțelegea să acorde libertăți și drepturi egale tuturor naționalităților conlocuitoare. În acele momente hotărîtoare pentru viitorul lor, românii au declarat și au dovedit, prin măsurile luate, că nu doreau să devină din asupriți asupritori.

În acest spirit și cu aceste gînduri, la începutul lunii noiembrie, Consiliul Național Român din Transilvania sau Marele Sfat, împreună cu organizațiile subordonate, au preluat „puterea deplină de guvernare asupra teritoriilor locuite de români”, pe baza dreptului „de liberă dispozițiune a neamurilor”. Iar la 12 noiembrie, Consiliul național din Bucovina s-a întrunit în prima ședință publică, votînd o „lege fundamentală”, pe baza căreia acesta exercita puterea executivă și legislativă în Bucovina, prin guvernul format dintr-un președinte și 14 secretari de Stat.

Statornicite principiile și calea de urmat, se impuneau fără întîrziere, măsurile concrete spre realizarea acestora. La 20 noiembrie se publică Manifestul Marelui Sfat Național din Transilvania prin care era convocată, pentru 1 decembrie, Marea Adunare Națională la Alba Iulia. La rîndul său, Consiliul național din Bucovina a hotărît convocarea unui Congres general al Bucovinei pentru data de 28 noiembrie, urmînd a discuta raporturile politice dintre Bucovina și România. La Congres au fost invitați și au participat, pe lîngă reprezentanții românilor și cei ai naționalităților conlocuitoare. Congresiștii s-au întrunit în Palatul Mitropoliei din Cernăuți. Ședința a fost deschisă de președintele Consiliului național, Dionisie Bejan, care a salutat pe cei ce s-au adunat spre a așeza „piatra fundamentală pe care să se clădească trainic și neclintit România Mare”. Președintele Congresului, Iancu Flondor, a propus celor adunați o moțiune cu un conținut etic și politic impresionant. După ce demonstra că Bucovina era parte organică a Moldovei și anula raptul de la 1774, încheierea avea rezonanță izbînzii: „Unirea necondiționată și pe vecie a Bucovinei, în vechile ei hotare pînă la Cernemuș, Colaciu și Nistru, cu regatul României”.

Exprimîndu-și adevărul față de hotărîrea adoptată, delegatul socialistilor români arăta: „Dacă-mi strînge cineva mîna că am vorbit în sens național trebuie să o spun că aceasta nu o fac numai ca român, ci tocmai ca socialist, căci doresc libertatea oricărui popor” (*Glasul Bucovinei*, din 16/29 noiembrie 1918). Reprezentantul polonilor, Stanislaw Kwiatkowski, a salutat călduros „ziua sfîntă a recunoașterii României unite”, iar în numele Consiliului național al germanilor din Bucovina, prof. Alois Lebouton, s-a pronunțat „pentru alipirea Bucovinei la România”. Congresul general al Bucovinei, în unanimitate, a hotărît la 28 noiembrie 1918 reunirea Bu-

covinei cu România. O altă nedreptate istorică se repara. Visul de aproape un secol și jumătate se împlinea.

Ultima scenă a impresionantei opere s-a petrecut peste trei zile. Era finalul apoteotic care conferea marelui întregii opere, biruința dreptății asupra nedreptății. Istoria a rezervat ultimei scene, finalului, marelui triumfală. Pe porțile cetății din Alba Iulia, unde cu trei secole și două decenii în urmă intrase triumfător Mihai Viteazul, în ziua de 1 decembrie 1918, se revărsa nestăvilit poporul într-o ordine desăvîrșită. Pe cîmpul lui Horea, din marginea cetății, se adunaseră peste 100 000 oameni, tineri și vîrstnici, bărbați și femei, țărani, muncitori și intelectuali, români în zdrobitoare majoritate, dar și maghiari și sași. Cei 1 228 delegați oficiali au pătruns în sala ce de atunci se cheamă „a Unirii”. Adunarea a fost deschisă de octogenarul Gheorghe Pop de Băsești, președintele Partidului Național Român și prezidată de Ștefan Cicio Pop, președintele Consiliului Național Român. Vasile Goldiș, intelectual progresist, democrat și patriot, a prezentat moțiunea al cărei prim punct avea următorul cuprins: „Adunarea națională a tuturor românilor din Transilvania, Banat și Țara Ungurească, adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba Iulia, în ziua de 18 noiembrie [1 decembrie 1918], decretează unirea acelor români și a tuturor teritoriilor locuite de dinșii cu România”. Se săvîrșea, astfel, într-o atmosferă înălțătoare, prin chibzuința matură a întregului popor, cel mai însemnat act din milenara istorie, dramatică și eroică a românilor, prin care se desăvîrșeau unitatea națională și de stat a țării. Sașii, întruniri la Mediaș, în 9 ianuarie 1919, au recunoscut în unanimitate unirea Transilvaniei cu România. Au aderat la hotărîrea de unire a Transilvaniei cu România și evreii. În acest sens s-au pronunțat și germanii (șvabii) din Banat, în adunarea de la Timișoara, din 10 iulie 1919.

Sintetizînd încheierea procesului istoric secular, **Programul Partidului Comunist Român** subliniază cu deplină îndreptățire că: „Legitățile dezvoltării istorice impuneau cu stringență încheierea procesului de formare a statelor naționale aflate sub dominația marilor imperii din Europa. În mișcarea popoarelor europene pentru autodeterminare națională și scuturarea dominației străine se încadrează și lupta maselor populare din România și din celelalte teritorii românești aflate sub dominație străină, pentru formarea statului național român unitar. Realizarea acestui dezerat istoric vital a fost rodul luptei maselor largi populare, a muncitorimii, țărănimii, intelectualității, a cercurilor înaintate ale burgheziei, a principalelor clase și pătri ale societății, opera întregului popor, a întregii națiuni. Istoria demonstrează că formarea statului național unitar român nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător, de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor; tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt, creată de lupta maselor populare”.

„URMAȘII NOȘTRI VOR CULEGE MOȘTENIREA PREGĂTITĂ PRIN ABNEGAȚIUNEA NOASTRĂ”

Alegerea domnitorului Alexandru Ioan Cuza de către Adunarea Electivă a Moldovei, la 5/17 ianuarie 1859, a produs o puternică impresie în opinia publică românească. Venit pe tronul țării, prin voința de unire a românilor, Cuza întruchipa aspirația populară de înnoire a țării și a instituțiilor ei. Unanimitatea cu care a fost ales constituia, în același timp, un element încurajator pentru viitorul țării, sugerind perspectiva dispariției luptelor pentru domnie, atât de nefaste într-o serie de momente din trecut.

Telegramele primite de domnitor și publicate în presa timpului confirmau însemnătatea istorică a evenimentului. „Între cele mai frumoase zile ce-a putut avea prea iubită noastră patrie, istoria va trebui să cuprindă în sine cu litere de aur strălucita zi de 5 ianuarie 1859”, glășuia telegrama alegătorilor din orașul Botoșani.

Deosebit de semnificativ era și comentariul ziarului Steaua Dunării, din 8 (20) ianuarie 1859, care asocia alegerea lui Cuza cu necesitatea Unirii: „Pretutindenea venirea la tron a înălțimii sale a fost salutată cu «Vivat Unirea!» Poporul nu se înșală niciodată [...] Astăzi fericirea românilor este Unirea Principatelor”. În continuare, ziarul arăta: „Dacă Dumnezeu ajută și pe frații de dincolo de Milcov a avea unul asemenea, vom putea în curând confunda glasurile noastre într-o singură strigare, mare și frumoasă, ca și viitorul ce ea va deschide: «Vivat România Unită!»”.

La București, unde Adunarea Electivă încă nu fusese constituită, ecoul alegerii domnitorului Cuza în Moldova a fost înțeles în același sens, ziarul Românul scriind, sub semnătura lui C.A. Rosetti, la 8 (20) ianuarie 1859: „Românii din Moldova n-au sfârșit încă lucrarea lor și nu pot cînta Te-Deumul biruinței, pînă ce nu vom alege și noi astfel precum au ales ei (subl. a.)”.

Colegiul electoral din București la aflarea știrii despre alegerea lui Cuza — „unul dintre aceia care, la 1848, au ridicat stindardul autonomiei și al libertății Principatelor”, a salutat alegerea „prin depeșă electrică [telegrafică]” și a organizat un banchet sub președinția lui C.A. Rosetti. Cîteva zile mai tîrziu, G. Ston, în același ziar, Românul, a făcut o biografie a noului domn, în cadrul căreia scotea în evidență că „a crescut în idelle secolului”¹.

În Iași, Steaua Dunării, în numărul său din 22 ianuarie 1859, a publicat o corespondență din Ismail, în care se spunea: „De la primirea norocoitei în cunoștință despre alegerea domnului, în orașul Ismail n-au mai conținut întrunirile, balurile și veselile; mai cu osebire, la 11 ghenarie s-a dat la clubul de Ismail un dîneu strălucit. Directorul adunării, D. A. Tulceacov, prin un discurs, mulțumind Puterilor garante cu un patriotic entuziasm, a ridicat toaste pentru prosperitatea țării, pentru fericirea și îndelungarea zilelor prințului domnitor, pentru fericirea deputaților alegători, pentru înflorirea Principatelor Unite [...] Toți într-un cuvînt au strigat: frați români!, iată țărîna strămoșilor noștri a înviat, iată deschisă pentru români o nouă eră; să ne silim, prin patriotica unire și frăție, a fi demni de țara noastră care, cu atîta vitejie și vărsare de sînge s-a păstrat de către strămoșii noștri! Să ne silim, deci, a fi înconunați cu lauri ca și ei. Vă rog, deci, domnule redactor, ca să binevoiți a publica spre a se încredința românii din Moldova și Valahia că frații lor din Basarabia Moldovei au aceleași dorinți și aceleași sentimente patriotice ca și ei”.

Pentru a contracara eventualele manevre ale celor cîțiva boieri reacționari care își vedeau interesele personale primejduite de Unire, ziarul Steaua Dunării a publicat, la 10 (22) ianuarie 1859, Protestația pe care marii boieri o adresaseră, în noiembrie 1858, marelui vizir și din care rețesea slugărnicia acestora față de puterea otomană, nemulțumirea lor în legătură cu evoluția evenimentelor ce conduceau la Unire și independența națională. În comentariul ce însoțea textul publicat se arăta că protestul boierilor punea în discuție autonomia țării. „Așadar — scria ziarul — după

¹ Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1976.

ce au avut țara pe mâini un veac și jumătate și au adus-o în starea în care a găsit-o Tratatul de Paris, acum, la cea de pe urmă oară, la darea sufletului, cu limbă de moarte tot mai cheamă pe străinii în ajutor, în contra cui? În contra țării, în contra drepturilor, în contra autonomiei ei [...] Securitatea și liniștea o cereați mai deunăzi de la ruși; mai ieri de la nemți și astăzi de la turci“.

Atrăgând atenția opiniei publice că „partidele vechi, deși n-au triumfat în alegerea domnului, însă ele încă mai există“, același ziar se pronunța împotriva „fuziei“, adică a includerii în guvernul lui Cuza a aceluia care „voesc a face parte din ocîrmuire pentru ca [...] să izbutească a zădărnici rodurile biruinței noastre și a paraliza reformele cerute de Convenție și care [...] sînt menite a introduce în societatea noastră marile principii ale staturilor moderne“.

În asemenea atmosferă, la 16 (28) ianuarie 1859, și-a deschis lucrările Adunarea Electivă din Țara Românească.

Mai multe documente, unele dintre ele publicate chiar înainte de deschiderea lucrărilor Adunării Elective, atestă faptul că ideea alegerii aceluiași domn în ambele Principate era îmbrățișată de patrioții români, ca o soluție de mare însemnătate prin care se realiza încă un pas înainte pe calea Unirii, fără să se încalce dispozițiile Convenției de la Paris.

În Țara Românească, acest plan al unioniștilor a avut de împlinit o Adunare Electivă formată în majoritate din conservatori, interesați în alegerea ca domn a unui candidat de-al lor. Partida națională, deși aflată în minoritate, nu a renunțat însă la luptă. Ea s-a sprijinit pe largă adevătură a maselor populare. Se știe că în zilele care au precedat alegerile de la 24 ianuarie 1859, mii de orașeni și țărani veniți în București au înconjurat sala de ședințe, ceea ce a contribuit la demolirea pretențiilor deputaților conservatori de a alege pe Știrbei sau Bibescu, exponenți ai trecutului.

Un rol remarcabil în desfășurarea lucrărilor Adunării Elective din București l-a avut Vasile Boerescu, care prin patriotismul argumentelor sale a reușit să înlăture pericolul dezbinării, să asigure, ca o expresie a presiunii populare, votul unanim al Adunării în favoarea lui Al. I. Cuza. Faptul că într-un moment crucial al istoriei poporului român factorii politici ai țării au reușit să găsească o platformă de unitate, avea să devină o caracteristică în viața politică a statului român modern, unul dintre principalii lui piloni de rezistență. În strălucita sa alocuțiune din ședința secretă, Boerescu a atras atenția deputaților din Adunarea Electivă că alternativa și consecințele unor eventuale neînțelegeri în ce privește persoana viitorului domnitor ar putea fi doar invazia armatelor străine. El a invocat obligația tuturor, în frunte chiar cu fostul domnitor Bibescu (care votase, de altfel, în Adunarea ad-hoc din 1857, în favoarea Unirii), de a sprijini principiul Unirii prin alegerea unui singur domn în ambele Principate, în persoana lui Cuza, domnitorul ales în Moldova.

În cuvîntarea sa din ședința publică a Adunării Elective, după proclamarea alegerii lui Alexandru Ioan Cuza și ca domnitor al Principatelor Unite, V. Boerescu a explicat, mai mult pentru reprezentanții puterilor străine aflați în sală, legalitatea, în raport cu prevederile Convenției din august 1858, alegerii aceluiași domnitor în ambele Principate, alegere care — după cum o demonstrează și elocința sa — se înscrisa în analele politice ale Europei ca o dovadă a originalității genului politic românesc.

Cele două discursuri ale lui Vasile Boerescu, pe care le reproducem alături de procesul-verbal al ședinței Adunării din 24 ianuarie (5 februarie 1859)¹, în cadrul căreia deputații munteni au ales în unanimitate pe Cuza, dovedesc o înaltă clarviziune politică, patriotism fierbinte și o cunoaștere profundă a istoriei.

N. COPOIU

Proces-verbal nr. 3 al Adunării Elective a Valahiei, din 24 ianuarie (5 februarie) 1859. București

Adunarea Electivă a Țării Românești. Ședința III

Astăzi, sîmbătă, la 24 ianuarie 1859, se deschide a treia ședință a Adunării Elective, sub prezidenția E. S. Păr. Mitropolit. Președintele deschide ședința la ora 11 dimineața. Se face apelul nominal.

¹ Documentele au fost reproduse după lucrările: D. A. Sturdza și J. J. Skupiewski, *Acte și documente relative la istoria renascerii României*, vol. VIII, București, 1900, pp. 587-588, 591-595 și D. A. Sturdza, *Însemnătatea Divanurilor ad-hoc din Iași și București în istoria renascerii României*, București, 1912, pp. 783-787 — n.a.

N-au răspuns: prințul Barbu Știrbei, nici aceia cari s-au eliminat în ședința precedentă².

Se citește procesul-verbal al ședinței precedente, care se adoptă de Adunare.

D. Boerescu cere cuvîntul și roagă pe E. S. Președintele să binevoiască să poartese pe Adunare a rămnăa în ședință secretă, avînd a face o propunere³.

Adunarea se consultă și primește. Se suspendă ședința publică și se trage în deosebită sală.

După o oră și jumătate de deliberare secretă, Președintele redeschide ședința publică.

² A se vedea numele celor invalidați în raportul lui L. Bécárd pe care îl publicăm în continuare — n.r.

³ Această propunere este cuprinsă în raportul lui Bécárd menționat mai sus.

Di. Const. Cantacuzino mulțumeste asemenea Adunării și apoi propune că, de vreme ce acum Camera este constituită, crede că poate, fără zăbăvi, chiar în această ședință, proceda la alegerea domnului, spre a nu se mai întîrzia o lucrare așteptată cu atîta nerăbdare de țară. Adaogi că cîmpul alegerii ne este mai întins decît todeuna, căci Convenția nu mai face nici oosebire între moldoveni și români [munteni — n.a.], pot alege un moldovean.

Apoi se face apelul nominal, spre a se constata dacă numărul deputaților prezenți este 3/4 părți, ca să poată păși la alegerea domnului, conform art. 13 din Convenția de la 7/19 august.

La apelul nominal, din deputații primiți și înscrisi, se află față 64 și lipsă doi și anume: prințul Barbu Știrbei și logofătul Ioan Slătineanu.

Colonelul I. E. Florescu propune să se săvîrșească jurămîntul, prescrip-

în asemenea caz de art. 31 din Regulamentul organic.

Audnarea se consultă și primește. Atunci, Prea Sfinția Sa Părintele Mitropolit se ridică în picioare și pronunță, cu glas mare, în fața deputaților, formula jurământului și apoi toți deputații, unul după altul, pășesc la birou, unde săvșșesc jurământul cerut, cu mîna pe Sf. Evanghelie și sîrutînd Sf. Cruce, pronunțînd cu glas mare: „Jur”.

După aceasta, se procedează, prin apel nominal și vot secret, la alegerea domnului.

Se deschide scrutinul și, după citirea biletelor, Prea Sf. Sa Părintele Mitropolit, presidentul Adunării, proclamă că s-a ales domnul Țării Românești, cu unanimitatea voturilor exprimate, adică 64, prințul Moldovei Alexandru Ioan I. Cuza.

La această proclamare, toată Adunarea se ridică și sala răsună de aplauze și strigările, de trei ori repetate, ale deputaților și publicului, „Să trăiască Unirea! Să trăiască Alexandru Ioan I. Cuza! Să trăiască Puterile suzerană și garantă!”.

Acest act însemnat al Adunării se constatăză printr-un proces-verbal, redigat chiar în seantă, care se va anexa la aceasta.

D. Ioan Brătianu propune ca, prin depeșă telegrafică, să se anunțe îndată de către Adunare, prin presidentul ei, Prințului Alexandru Ioan I. alegerea sa. Asemenea să se notifice și Călimăcămiei.

Adunarea primește și se face urmare îndată.

D.V. Boerescu cere cuvîntul.

Cuvîntul pronunțat de d. V. Boerescu la finele ședinței Adunării Elective a Valahiei, în 24 ianuarie (5 februarie) 1859. București

Domnilor! Această zi este cea mai mare ce au văzut românii în anele istoriei lor! Actual ce am făcut noi astăzi este un act ce dovedește la noi un patriotism și o desinteresare așa de patrie, cum rar se poate vedea exemple la națiunile cele mai civilizate ale Europei: Sînt acum mai mult de două secole și jumătate, de cînd unirea românilor, aspirațiune generoasă a tuturor generațiilor, căuta să se realizeze prin puterea materială, prin forță, prin sînge! Astăzi, unirea se realizează prin puterile morale, prin armele spirituale. Grație vouă, mandatați al nației, cari stîrniți într-un moment a vă învinge toate pasiunile, a călca peste toate interesele egoiste, a înăbuși orice ură și a depărta orice simpatii și antipatii personale, spre a depune pe altarul patriei, pur și virgîn, acest princip al reconcilierii generale și al puterii naționale! Grație înalților Puteri garante, cari ne aratără drumul

prosperității și al mîrimii noastre, prin recunoșterea și garantarea drepturilor noastre naționale și a vechilor noastre tractate, pe cari părinții noștri le apărară cu singele lor și cari stăteau ascunse și amorțite sub vălul uitării și violărei! O eră nouă se deschide pentru noi! Această eră este aceea a regenerării noastre! Voi veți avea mîndria a spune nepoților voștri că ați pus cea d-înfîlă piatră la acest nou edificiu și accentele vocei și recunoștințele lor se vor transmite, răsîndînd din generație în generație! Și care este natura actului ce noi săvșșșim cu atîta regularitate, liniște și desinteresare! Alegerea domnului Alexandru Ioan Cuza este ea conformă cu Convenția din Paris! Liniștiți-vă, domnilor, și căutați fiecare răspunsul în conștiința și rațiunea voastră. Alegerea noastră este legală: actul nostru este din cele mai legitime ce un om poate face în circumstanțe atîte de grele. El nu este în nimic contrariu literel Convenției: din contră, este absolut conform cu spiritul său. Convenția vrea ca fiecare princip să-și aibă un guvern al său. Dar guvernul unii stat se compune mai ales din puterea legislativă și executivă. Acest princip atinsu-sa în ceva! Niciddecum. Fiecare princip, atît Moldova cît și Țara Românească, are un guvern separat, adică o Cameră a sa, un minister al său, o administrație a sa. Unirea noastră nu este politică, este numai personală. Am unit adică două guverne într-o singură mîină. Dar guvernele sînt două, deși persoana este una, ceea ce este absolut conform cu Convenția. Pe de altă parte, ce și-au propus Puterile garante prin actul lor de la 7/19 august! Ele și-au propus, între altele, ca aceste țări, prin identitatea legilor lor, prin acțiunea comună a guvernelor lor, să ajungă la puterea ce le face a se respecta ca nație și la prosperitatea materială ce le face a se ridica ca societate. Acest rezultat s-ar fi putut dobindi oare, cînd fiecare princip ar fi avut un domn! Foarte anevoale, sau poate niciddecum. Politica fiecărui domn ar fi fost alta și principiul guvernelor lor ar fi fost altul. De aci, urmă că și ministerele lor, și Camerile lor, și membrii lor din Comisiunea centrală, ar fi diferit de principii și sentimente. Cum, dar, atunci o lege de Interes general s-ar fi putut crea, cînd ea trebuia să fie lucrată de Comisiunea centrală și aprobată de amîndouă Camerile! Atît Comisiunea cît și Camerile, fiind împărțite în Idei opozite, nu ar fi putut ajunge la nici un rezultat. Tot același fenomen s-ar fi văzut, cînd ar fi fost vorba de o lege de Interes special, care, discutată de o Cameră, trebuia să fie revizuită de Comisiunea centrală. Numai o singură persoană, unind amîndouă guvernele, poate face ca aceeași politică să domineze în amîndouă Camerile și Comisiunile și că aceeași acțiune se va vedă între ambele țări; atunci vom ajunge cu mai înaltă realitate și tărie la scopul propus de Puterile garante. Actul nostru dar este din cele mai legale. El nu va lipsi, peste puțin, a fi aplaudat de Europa întreagă, precum, astăzi, este aplaudat de toată națiunea română. Să trăiască Domnul nostru! Să trăiască Puterile garante!

Raportul trimis de consuli general ai Franței la București, L. Bèclard, conținuînd Walewski ministrul de Externe al Franței la 26 ianuarie 1859 (fragmente)

A doua zi dimineața, 24 ianuarie (5 februarie), aceste ultime convorbiri secrete nefind încă cunoscute, Adunarea a intrat în ședință. De amîndouă părțile se simțea că această zi va produce un ce hotărîtor. Măsurile luate, atît de Adunarea însăși, cît și de Călimăcămie, au avut în fine efectul de a menținea de tot libere împrejurimile Mitropoliei. Mergînd la Cameră, am fost întîmpinat de această schimbare. O solitudine completă și o tăcere profundă erau în acea curte pe care o văzurăm atît de zgomotoasă și de agitată în cele două zile precedente. Adunarea, în marele ei complet, parea că se reculege. Adunarea s-a deschis ceva mai tîrziu ca de obicei.

Un tînăr deputat din stînga, d-l Boerescu, a propus Camerei ca se retrage în comitet secret, pentru a auzi o comunicare, pe care ar dori să o facă. Cererea sa a fost primită și toți deputații s-au retras într-o cameră vecină.

Acolo d-l Boerescu a făcut cunoscută motiunea sa în termeni excelenți. După ce a depîlns antagonismul ce există între cele două fracțiuni ale Adunării, el a demonstrat că tot răul provenea de la viitoare alegere a sefului Statului.

El a zis următoarele: „Fiecare crede că candidatul său e cel mai bun și niciunul nu se poate împăca cu ideea triumfului unui alt candidat. Iată ce a produs discordia și ce amenință a produce anarhia între noi. Cum să leșim din acest impas! Suprimînd cauza diviziunilor noastre. În cît ne privește pe noi, începem prin a declara că nu avem nici un candidat. Poate că domnia voastră, domnilor, aveți un candidat. Însă nu cred că ați venit aci hotărîți a-l impune cu orice preț. Cum! Chiar cu prețul unui război civil! Chiar cu prețul unei invazii armate! Nu, nu vă face înșușă să cred aceasta. Să căuțăm, dar, un candidat, împrejurul căruia ne-am putea grupa. Acest candidat însă nu-l putem găsi și v-am arătat cauza. Este, însă, cu puțință a ne uni cu toții împrejurul unui și aceluiași princip! Nu rămîne îndolală că da. Principiul acesta, atît de bun ca să ne impace, este principiul Ideii patriotice și al unimii. Numesc, domnilor, principiul Ideii Unirii. Înainte de un an, am mulți dintre domniile voastre reprezentau chiar în această incintă țara și rosteau cu căldură dorința Unirii. Între toți deputații de atunci, cel mai elocvent poate și cel mai călduros promotor al Unirii era principele Bibescu, fostul domn. Oamenii cum sînteți domniile voastre, domnilor și cum este principiul Bibescu, nu pot astăzi să se contrazică. Să rămînem dar legați cu sinceritate de principiul Unirii, căci de acest princip atrîm renasterea noastră națională. Să ne dăm mîna, să fim frați. Să primim la puțină ani ce avem a trăi și să ne gîndim că urmașii noștri vor culege moștenirea pregătită prin abnegațiunea noastră. Întruînți sub principiul Unirii, sîntem prin urmare și întruînți împrejurul omului, care

¹ Aluzie la unirea țărilor române sub Mihai Viteazul — n.r.

personifică acest princip, împrejural lui Alexandru Cuza, domnul Moldovei. Să ne întruim împrejural acestul nume și aducerea noastră aminte va fi binecuvîntată de strănepoșii noștri și chiar de acum înainte noi ne vom bucura de fapta noastră, căci țara va fi mulțumită de noi și conștiința ne va zice că ne-am îndeplinit cea mai sfîntă din datoriile noastre*.

Această cuvîntare a produs o mare impresie. Sîmțămîntul ce însușește pe orator nu a întîrziat să cîștige pe auditorul său. Mai toți cari erau de față aveau ochii plini de lacrimi.

Deputații au intrat în urmă în sala ședințelor. Partidele nu mai existau; injuriile erau uitate. Conservatorii și progresiștii se țineau îmbrățișați. Inamicii neîmpăcați își întindeau minile și se sărutau plîngînd.

Aplauzele tribunelor, strigătele de bucurie ce se auzeau de departe și al cărora vuet părea că cuprinde întreg orașul, marșurile triumfale ale muzicii militare, clopotele bisericilor anunțînd pretutindeni știrea norocoasă, toate se legau pentru a da acestei scene un aspect măreț.

Toți agenții Puterilor Garante erau întruniți, în acea zi, în tribuna diplomatică. Cu toate sîmțămîntele diferite ce ne agitau, sînt sigur că nici unul dintre noi nu a asistat la aceste manifestații pătrunzătoare, fără a fi fost mișcat și influențat de ele. Colegul meu austriac, uimit de apropierea care se făcuse între oameni atît de puțin făcuși pentru a se înțelege

între dînșii, îmi zicea, chiar în acel moment, că, fără a prejudeca deciziunea guvernului său, el nu se va putea opri de a-i prezenta într-o lumină favorabilă votul formulat de națiunea valahă.

După o îndelungată întrerupere, ședința se redeschide.

Nici o dificultate nu mai exista. Dorița unanimă este de a pași imediat la verificarea puterilor. O propunere, pusă de două zile la o parte și care consta a împărți Adunarea în mai multe secții lucrînd simultan, este din nou prezentată de d-l Arsaki și adoptată fără desbateri.

În două ore, puterile deputaților sînt verificate.

Se întărese mai toate alegerile. Numai șase alegeri sînt casate, și anume — a d-lor Principele Alexandru Ghica, Ion Manu, Radu Golescu, Nicolae Băleanu, Hagiađli și Plesoianu — cele cinci prime, din cauza lipsei majorității, și a șasea pentru vișii de formă.

Adunarea, definitiv constituită, se compune din 66 deputați, dintre cari 64 erau prezenți. Doi sînt absenți, fiind bolnavi — principele Știrbei și d-l Ioan Slătineanu.

După cererea d-lui Ioan Brătianu, Adunarea se declară în permanență, pînă ce ea va fi îndeplinit misiunea ei principală.

Biroul e format. Iute se face înțelegerea asupra alegerii celor 2 vice-prezidenți — d-nii Catargiu și Constantin Cantacuzino — a celor 4 secre-

tari, 2 secretari suplینitori, și celor 3 cestori, toți aleși fără distincțiune între membrii Adunării.

D-l Constantin Cantacuzino propune a pași imediat la alegerea gospodarului. După opiniunea sa, muntelii și moldovenii se bucură de aceeași drepturi. Adunarea Valahiei poate alege pe un moldovean. Lista candidaților la domnie făcută de Călmăcămie nu e exclusivă și în afară de această listă, Adunarea e liberă de a înscrie pe orice candidat, care ar poseda calitățile cerute.

Mitropolitul, ținînd într-o mînă Crucea și în cealaltă Evanghelia, se scoală în picioare și cheamă pe deputați ca să depună jurămîntul prescriș de articolul 31 al Regulamentului organic. El pronunță formula jurămîntului: „Jur să nu fiu îndreptat, în votul ce am să dau, de nici o considerație decît de aceea a binelui public”. Toți deputații strigă într-o singură voce: „Jur”. Scrutinel este deschis. Se procede la numărarea voturilor cu o regularitate perfectă. Cele 64 buletine depuse în urna electorală sînt scoase din urnă de secretari și se constată unanimitatea voturilor în favoarea principelui Alexandru Cuza.

Tăcerea religioasă, care a domnit în timpul verificării voturilor, este întreruptă deodată prin o explozie de „Bravo”. Trebuie să fi asistat la aceeași ședință, pentru a-ți face o idee a entuziasmului izbucnit în acest moment solemn.

. Clio anunță . Clio anunță . Clio anun

Dacii și latina

Cu ocazia unor cercetări efectuate de arheologul Dinu V. Rosetti în fortăreața dacică de la Cetățeni-Muscel, jud. Argeș, a fost descoperit și un tezaur alcătuit din 127 monede romane. Una dintre ele, un denar din anii 52-50 î.e.n., pe al cărui avers se află scrijelată, cu majuscule latine, inscripția PETR, prezintă un interes deosebit. Patina de pe traseul literelor inscripției nu lasă nici un dubiu în privința vechimii ei. Moneda a aparținut unui localnic, deci unui dac, și este foarte probabil ca

inscripția respectivă să fi fost făcută de către el, ceea ce întărește concluzia rezultată și din alte descoperiri (Grădiștea Muncelului și Ocnița¹), și anume că încă înainte de cucerirea romană, în Dacia se cunoștea și se folosea alfabetul latin.

După părerea autorului descoperirii și a prof. dr. docent Bucur Mitrea, inscripția ar sugera numele unei localități, al Petrodavei, men-

ționată de Ptolemeu în Geografia sa. Să fie vorba de cunoscuta localitate din Moldova, de unde moneda ar fi ajuns la Cetățeni, sau să fi existat două Petrodave?

¹ Vezi Magazin istoric, nr. 2/1974.

„Cînd mă gîndesc la vicisitudinile locuitorilor Daciei pînă astăzi, constat că în istoria românilor n-a existat o bătălie eclatantă, ca la Valmy, la Austerlitz sau Verdun, dar românașii noștri au fost invincibili prin vitejie, prin tenacitate și ductibilitate diplomatică”.

CONSTANTIN BRÂNCUȘI

„Îmi era dor să revăd cîmpiile noastre”

BARBU BREZIANU

Urmărind mai de aproape firul vieții lui Brâncuși, cel care a întors într-adevăr singur o nouă pagină din Istoria Artei și a intrat pe poarta cea mare, prin poarta din față, în greu accesibilul Pantheon artistic mondial, nu odăta vom înțeli realizări remarcabile ori tentative neîmplinite, (eșuate însă nu din vina lui) de a aborda teme cu caracter istoric, patriotic.

Firește, primele lucrări avînd conținutul cu această tematică aparțin aproape exclusiv perioadei adolescenței. Este vorba de două desene; cel dintîi, creionat prin anul 1898, este portretul unui erou al războiului independenței: sergentul Blendea în uniformă purtată în 1877. Născut ca și Brâncuși la Hobița, sergentul „cu schimbul” Ion Blendea era unchiul viitorului sculptor, astfel că admirația și fervoarea lui va îmbrăca un caracter familiar-documentar. Din păcate, desenul — pe care l-a avut în mînă și l-a descris, printre alții, academicianul G. Călinescu și criticul de artă, istoricul Vasile Drăguț — a fost cu desăvîrșire distrus.

Cea de-a doua imagine care de astă dată ni s-a păstrat în *Carnetul de schițe* ce-l purta permanent asupra lui, este un desen reprezentînd pe Tudor Vladimirescu¹ avînd în mîna stîngă un stîndard filifind — un hanger în cea dreaptă și la brîu purtînd două lungi pistoale. Desenul nu este făcut din imaginație, ci după statuia ridicată la Tirgu Jiu

¹ Desenul va fi reprodus în numărul viitor.

la începutul secolului de sculptorul Constantin Bălăcescu (1866-1913).

O personalitate de vază căreia Brâncuși i-a dedicat două portrete este generalul de divizie, doctor Carol Davila. Întemeietorul Școlii de medicină din București și cel care a dirijat toate operațiile sanitare pe cîmpul de luptă din 1877, ocrotind în același timp o echipă de pictori-reporteri în frunte cu Nicolae Grigorescu (pe care îl considera un prieten deseori de el ajutat), H. Trenk, cu G.D. Mirea, Carol Popp de Szathmary, Sava Henția și alții — a fost portretizat și de C. Brâncuși. Acesta a modelat un mic basorelief și un bust în mărime naturală, comandat — cum artistul consemna pe o fotografie — de Spitalul militar (probabil prin anul 1903). Portretul generalului Carol Davila (al cărui chipiu în decursul vremurilor și-a pierdut egreta și fragmente din părțile laterale) este unicul monument de for public al lui Brâncuși din București și el poate fi văzut în curtea Spitalului militar central.

După primul război mondial, în 1921, reîntors în cătunul Hobița, sculptorul a vrut să ridice în satul vecin Peștișani o statuie în cinstea consătenilor căzuți pe front. El nu cerea nimic altceva decît să i se aducă piatra de cioplit. Mai dorea să evite ca, măcar locurile unde se născuse să nu fie și ele cotropite și poluate de acele vulgare monumente impoțonate — cum spunea el —

cu „clori-vulturi care urîșesc majestatea satelor noastre”. Brâncuși a fost, de altfel, un convins adept al simplității în toate formele ei de manifestare. „Simplitatea nu este un scop în artă — spunea el — dar se ajunge la simplitate numai apropiindu-ne de sensul real al lucrurilor”.

Opt ani mai tîrziu, cele două comitete organizatorice locale încă nu se pusese de acord, astfel că proiectatul monument al soldaților eroi nu s-a mai înfăptuit niciodată, în ciuda bunăvoinței marelui sculptor; un carnet-chitanțier, stă măturie acestei ocazii ratate.

Îndul lui Brâncuși avea totuși să se împlinească în anii 1937-1938.

Meritul de a-l fi ales pe Brâncuși și de a-l fi lăsat apoi să dureze nestingherit ansamblul arhitectural de la Tirgu Jiu, Intocmai așa cum l-a gîndit — se datorește Miliței Pătrașcu și Artetiei Tătărașcu.

Sculptorița Milița Pătrașcu executase tocmai o impunătoare sculptură funerară în forma unui sarcofag, dedicată Ecaterinei Teodoroiu, comandată de „Liga națională a femeilor din Gorj”; președinta asociației, Artetia G. Tătărașcu apreciînd valoarea artistică a lucrării, s-a gîndit să-i ceară să execute un al doilea monument închinat eroilor morți în luptele dăite chiar pe podul de peste Jii, în 1916, pentru apărarea orașului.

Eleva lui Brâncuși — în atelierul căruia lucrase începînd din anul 1919 — Milița Pătrașcu, într-un gest de e-

xemplară noblete, declină ispititoarea comandă, spunând că nu se simte vrednică să o întreprindă; ea recomandă în schimb, ca mult mai potrivit, pe genialul sculptor gorjan care, aproape ignorat de ai lui, trăia la Paris.

Propunerea a fost îmbrățișată și imediat i s-a cerut să transmită lui Brâncuși cererea de a ridica el monumentul. Replica acestuia din 11 februarie 1935 este emoționantă: „...îmi era așa dor să revăd cîmpurile noastre albe cu zăpadă pe care nu le-am văzut din copilărie...” — scria el acceptînd oferta și mărturisind că „...nu pot spune cît de fericit aș fi să pot face

Bustul generalului Carol Davila, operă a lui C. Brâncuși

ceva la noi în țară. Vă mulțumesc, și de asemenea Doamnei Tătărașcu, pentru privilegiul ce vrea să-mi dea. În prezent, toate lucrurile începute de atîta vreme sînt spre sfîrșit și eu sînt ca un ucenic în ajunul de a deveni călăf — așa că propunerea nu putea să cadă mai bine...”.

Nu peste multă vreme sculptorul descinde la Tirgu Jiu, unde luni de zile, în vara anilor 1937 și 1938, va lucra cot la cot cu pietrarul la edificarea Porții sărutului, a Mesei tăcerii și a Coloanei fără sfîrșit, care în actul de donație al Aretiei G. Tătărașcu din octombrie 1937, este definită ca legîndu-se de „amintirea locurilor pentru care au luptat Eroi gorjeni, cu

„Pe lîngă Shakespeare și Beethoven mai există un Dumnezeu: acesta este românul Brâncuși”.

James T. FARRELL

„Brâncuși este înainte de toate un filozof, în sensul pur pe care-l avea noțiunea în antichitate. Artă sa este expresia culturii populare majore în care se subliniază setea de libertate și setea de absolut”.

Giulio Carlo ARGAN

„...tu care te-ai ridicat dintre noi, oricît te-ai crede liber în gîndurile și în faptele tale, să știi că ești legat de noi prin rădăcinile adînci ale vieții tale și să știi că partea cea mai bună a sufletului tău, nouă ne-o datorești, pentru că de la noi o ai. Ești un glas al nostru — și prin tine cerem să vorbești eternității”.

AL. VLAHUȚĂ

„Viața și opera lui Constantin Brâncuși sînt expresia unei înalte meniri de continuare a unei mari tradiții și de înnoire în spirit contemporan. Ceea ce fac, mi-a fost dat să fac. Am venit pe lume cu o menire, mărturisirea ei, gîndindu-se la îmboldul tradiției din patrie și la datoria fiecărei noi generații și fiecărui om de a înălța și mai sus forța creatoare a vieții, spre infinitul pe care-l cheamă Coloana de la Tirgu-Jiu”.

Petru COMARNESCU

ideea recunoștinței fără de sfîrșit, simbolizată prin coloană”.

Denumirea de „Coloana în amintirea Eroilor morți în războiul de întregirea Neamului” reapare în documentul final din 27 octombrie 1938, unde (trezindu-se cu vederea faptul că Brâncuși nu a vrut să încaseze nici un ban) sînt înșiruite ca într-un deviz cheltuielile suportate de „Ligă”, precum și rugămîntea către edilii gorjeni să-și amintească „întotdeauna de Eroi care și-au jertfit viața pentru Patrie”. O clauză finală — ca într-o diată — este aceea prin care Aretia G. Tătărașcu — precizînd că „Dania noastră fiind izvorită numai din simțămîntul de curată dragoste de Țară” — subliniază ritos, „că atît operele de artă cît și sumele dăruite trebuiesc să servească scopului susarîtat — Liga Națională a Femellor Gorjene înțelegînd că orașul Tirgu Jiu să respecte întotdeauna donațiunea în forma în care a fost făcută”.

Această clauză privitoare la felul cum Brâncuși a statorni-

cit și mai ales cum a socotit el că trebuie a fi păstrate cele trei monumente — numai după ce a încercat și a chibzuit pentru fiecare lucrare diverse modalități și optime soluții urbanistice — se cuvine a fi respectată cu rigoare și luată drept un adevărat legămînt.

Ideea de a așeza radial în jurul Coloanei fără sfîrșit semnele zodiacale; ori de a așterne jur împrejur un covor de nylon; sau de a îngropa în asfalt soclul Porții sărutului, betonînd alenea scaunelor — au fost și sînt nu numai niște năstrușnicii estetice, dar și grave, nepermise încălcări ale angajamentului luat solemn la 20 octombrie 1938, față de marele statuar.

Se cade așadar să păstrăm intactă și neîntinată moștenirea artistică a celui care (aceiași document amintește) a găsit astfel cu cale să aducă „un prinos de recunoștință județului său natal”.

Și recunoștința noastră trebuie să fie „fără de sfîrșit” și desigur fără de intermitențe.

○ semnificativă operă de artă din vremea lui Ștefan cel Mare

MONICA MĂRGINEANU

Cercetările arheologice în-
cepute în 1955 de Trifu Mar-
tinovici pe platoul din fața
cetății de scaun de la Suce-
ava, pe locul unei vechi construc-
ții presupusă a fi fost „casa domnească” a lui Ștefan¹, cerce-
tări continuate apoi de un co-
lectiv alcătuit din Radu Popa,
arhitect Monica Mărgineanu și Vic-
toria Botariuc, au dus la reconstitui-
rea integrală a unui semnificativ
monument din vremea domniei ma-
relei voievod moldovene. Este vorba
de soba clădirii destinată oștelor
și recepțiilor, clădire înălțată se-
pare în 1480 și incendiată de garni-
zoana cetății în timpul asediului po-
lonez din anul 1497. O sobă monu-
mentală de doi metri lățime la soclu
și 3,40 metri înălțime, a cărei re-
constituire din materialul ceramic
găsit are o deosebită însemnătate

pentru cercetarea istorică: avem
astfel, pentru prima dată, o mă-
turie concretă, ce relevă elemente
ale concepției de articulare plastică
a unui spațiu interior. Dincolo de
valoarea sa funcțională, construc-
torii ei au avut în vedere, la
asamblare și interesante cerințe
de ordin estetic. Ea reprezintă
astfel o veritabilă operă de artă,
cu atât mai valoroasă cu cât —
datorită vicisitudinilor vremii —
din epoca lui Ștefan cel Mare ne-au
rămas puține construcții care să
vorbească despre arta și arhitec-
tura civilă ce-au înflorit în acele
glorioase timpuri.

Soba este compusă din trei mari
registre volumetrici și un coro-
nament, asamblate piramidal. Cor-
pul de bază (care închide camera
de foc), executat după un plan
patrulat, rectangular, este format
din cahle smălțuite de culoare ver-
de, cu motive decorative (Sf.
Gheorghe omorând balaurul, leul,
melusina², cerbul, cavalerul și
jupinița dându-și mîna sub arbo-
rele vieții, centauri încoronați și
alte reprezentări mitologice, vă-
dind influența artei gotice), cărora
li se adaugă cahle cu reprezentări
ale stemei Moldovei.

Al doilea registru volumetric este
alcătuit dintr-un singur rînd de
cahle înalte de 50 cm, decorate în
zgrăfito³. Motivele decorative cu-
prind un adevărat univers de ani-
male fantastice, reflectînd influen-
țe ale artei orientalo-bizantine
(păsări cu trup de balaur, cămile
și elefanți încoronați, capete ome-
nești cu trup de pasăre și gheare

imense etc.). Gama cahlilor este
completată de piese cu ornamente
vegetale și steme ale Moldovei.
Tot ca elemente decorative apar
și inscripții în caractere gotice
și slavone, partea lor descifrabilă
atestînd proveniența sobei din vre-
mea lui Ștefan cel Mare.

Elemente de noutate aduce și al-
treilea registru volumetric. Cahlele
ce-l compun sînt traforate. Primele
două rînduri prezintă un decor cu
rozete de certă influență gotică,
iar celelalte rînduri reiau motivul
leului rampant⁴ și al Sf. Gheorghe
omorînd balaurul. Coronamentul
este alcătuit din cahle crenelate,
dispuse în poligon, străjuite la
colțuri de turnuri cu crenele și fe-
restre, imaginea de cetate medie-
vală a coronamentului este accen-
tuată de cele opt turnuri cu aco-
peris, plasate în spatele celor
crenelate, fiecare avînd înălțată
în vîrf cîte o pasăre din ceramică
smălțuită. Motivul este întâlnit și
la alte sobe din vestul Europei, dar
la soba din Suceava principiul
compozițional este cu totul original,
fiind, se pare, propriu Moldovei.

Întreg ansamblul acestei verita-
bile compoziții artistice descoperit
la Suceava reprezintă o îmbinare
și, în același timp, o prelucrare în
spirit specific moldovenesc a influen-
țelor occidentale gotice, venite
prin intermediul transilvănean, cu
elemente bizantino-orientale. Mo-
dul original în care acestea și-au
găsit împlinirea, completînd și in-
tegrînd armonios cele două stiluri
atît de diferite, reprezintă încă o
expresie a genialității artistice
românești din epoca lui Ștefan cel
Mare.

⁴ În heraldică, acest animal este
prezentat stînd în două picioare, în
poziție de luptă — n. r.

¹ Despre acest mare voievod, vezi
Magazin istoric, nr. 6/1968, 2/1971 și
1/1975. În imagine: stema Moldovei
așa cum apare pe una din cahle.

² Reprezentare mitologică: jumă-
tate pește, jumătate femeie — n. r.

³ Zgrîrirea unui desen într-un ma-
terial umed, lăsînd să apară contras-
tant stratul de fond; în cazul de față,
contrastul este între fondul verde
smălțuit și galbenul motivelor deco-
rative — n. r.

Mehedinți, 1936:

FRONTUL POPULAR ANTIFASCIST ÎN ACȚIUNE

DUMITRU IVANOVICI

La 18 februarie 1936 s-au desfășurat alegeri parlamentare parțiale în județele Hunedoara și Mehedinți, încheiate cu victoria candidaților forțelor democratice. Acest succes demonstra, de fapt, ampla activitate politică desfășurată în acei ani de Partidul Comunist Român pentru coalizarea tuturor forțelor democratice, progresiste într-un larg front de luptă menit a stăvili ascensiunea fascismului spre putere. Referindu-se la activitatea comuniștilor din anii 1934-1938, în Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism se spune: „... situația politică internațională se agravează, crește pericolul de război. În România se intensifică activitatea organizațiilor fasciste, a forțelor celor mai reacționare. În aceste condiții, Partidul Comunist Român își sporește eforturile pentru unirea forțelor democratice, antifasciste, pentru apărarea intereselor maselor populare și a libertăților democratice, împotriva fascismului, pentru o politică de prietenie cu Uniunea Sovietică, împotriva războiului. Forțele democratice antifasciste obțin o serie de succese importante în activitatea lor — ele reușesc să realizeze înțelegeri pe baza Frontului popular și să dobândească victorii în alegerile parțiale din 1936. Se demonstrează astfel capacitatea partidului de a uni masele populare, forțele antifasciste în lupta pentru bararea drumului fascismului, pentru o politică de pace“.

În februarie 1935, pe baza analizei situației politice din țară, Plenara C.C. al P.C.R. stabilise sarcinile, rolul și căile de înfăptuire a Frontului popular antifascist în România. În mai același an, din inițiativa și sub conducerea P.C.R., se crease organizația legală de masă Blocul Democratic, care își propusese ca obiectiv realizarea Frontului popular antifascist. Pe această linie, în septembrie 1935, la Băcia, se încheiea un acord de colaborare în lupta antifascistă între Frontul Plugarilor și Madosz¹; două luni mai târziu, un acord similar se stabilise între Blocul Democratic și Partidul Socialist (Popovici). Un moment important pe calea coalizării forțelor politice democratice pe baza unei platforme antifasciste l-a reprezentat acordul de la Tebea, din 6 decembrie 1935², realizat între Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, Madosz și Partidul Socialist (Popovici), la care au aderat ulterior Frontul Studențesc Democratic și unele organizații ale Partidului Social-Democrat și ale Partidului Național-Tărănesc.

Desfășurate în aceste împrejurări, alegerile parlamentare parțiale din cele două județe au prilejuit o verificare în practică a politicii P.C.R. de creare a Frontului popular antifascist.

În cele ce urmează, prezentăm câteva însemnări despre activitatea comuniștilor din acea perioadă datorate tovarășului D. Ivanovici, pe atunci membru al Comitetului județean Mehedinți al P.C.R. și secretar al Comitetului U.T.C. din același județ.

M. ȘT.

În noiembrie 1935, în condiții de ilegalitate strictă, Comitetul județean P.C.R. a ținut o ședință la Turnu Severin, la care a participat și delegatul C.C. al P.C.R. pentru Oltenia. Principalul punct al ordinei de zi: campania electorală pentru desemnarea unui deputat în Parlament. Discuțiile au durat pînă noaptea târziu. Noi comuniștii din Mehedinți, urma să sprijinim în alegeri pe candidatul P.N.Ț., desemnat în persoana cunoscutului om politic cu vederi democratice dr. Nicolae Lupu³. Acesta și alți lideri ai grupării de stînga din cadrul P.N.Ț., ca Petre Andrei, Mihail Ghelmegeanu și Pan Halipa, se arătaseră favorabili propunerilor făcute de P.C.R. pentru realizarea unor acțiuni comune antifasciste. Uniți puteam bara alegerea ca deputat a reprezentantului organizației de extremă dreaptă, Partidul Național Creștin, care își pusese și el candidatura.

Tirziu, spre ziuă, tovarășul Virgil Balaure, în casa căruia s-a ținut ședința, ne-a condus pe fiecare spre poarta strîmță, care da în Piața Ostroveni. Am pornit cu grijă pe strada Cice-rone. Am ajuns în bulevard și de acolo am luat-o spre parc. M-am plimbat pînă la ziuă pe sub castanii încărcăți de ani. Eram bucuros, dar și îngrijorat. În cadrul ședinței la care participasem, fusese cooptat ca membru al Comitetului județean P.C.R. și confirmat imediat de către delegatul C.C. al P.C.R. În

¹ Despre activitatea acestei organizații, vezi Magazin Istorie, nr. 7/1974.

² Vezi Magazin Istorie, nr. 12/1969.

³ Despre activitatea sa, vezi Magazin Istorie, nr. 8/1975.

cadrul Comitetului, mi se încredințase sarcina de secretar al Comitetului județean U.T.C. Atunci și mai apoi, am primit sarcini și în sindicate și în Blocul Democratic. Tovarășii prezenți mă felicitaseră, îmi urasră succes.

Eram fericit, dar simțeam cu toată ființa mea responsabilitatea muncii care mă aștepta. Știam că înfruntarea ce se anunța cu prilejul alegerilor va fi foarte ascuțită. Trebuia să muncim mult, să folosim toate resursele, toată priceperea noastră. N-am să pot uita niciodată acele zile de frământări, de căutări. Conducerea P.C.R. ne-a trimis instructori pentru a îndruma și sprijini munca noastră. Printre cei care ne-au sprijinit în acele zile, s-au aflat Petre Constantinescu-Iași, Ilie Pintilie, Athanase Joja, Nicolae Cristea, Ion Paraschiv, Tudor Mladin.

Pe baza înțelegerii delegației noastre, alcătuită din D. Ivanovici și N. Bucurescu, cu reprezentanți ai organizației județene P.N.T., între care senatorul Rădulescu-Mehedinți, Neta — fostul primar al municipiului Turnu Severin, învățătorul Virgil Presură, s-au pus bazele Frontului popular antifascist la nivel de județ și s-au inițiat numeroase acțiuni în acest sens.

În înțepinderile orașului, comuniștii și uteciștii au desfășurat o intensă muncă de agitație. La Casa poporului „Porțile de Fier”, la sala „Apolo”, pe străzi, în piețele orașului și în comunele județului s-au organizat numeroase întruniri și manifestații, cu un mare număr de participanți, la care vorbitorii au arătat pericolul pe care îl reprezenta fascismul, necesitatea opunerii prin toate mijloacele ascensiunii acestuia spre putere.

În oraș și județ domnea o mare încordare. Forțele reacționare își organizaseră ade-vărate batalioane de șoc, formate din huligani aduși din diferite zone ale țării. Aceste grupuri erau folosite, pentru a înfrânge în oraș și județ teroarea și dezordinea. Bătăușii lor terorizau populația, atacau sediile organizațiilor antifasciste și echipele noastre de

propagandă electorală. Cum era și firesc, în urma acestor repetate provocări, ne-am creat și noi gărzile de autoapărare, care își aveau comandamentul la sala „Apolo”, unde se afla și sediul Blocului Democratic. Au avut loc numeroase ciocniri între gărzile noastre și bandele de huligani ai național-creștinilor, cum au fost cele din Parcul Tudor Vladimirescu sau din strada Traian, la care au participat citeva sute de oameni.

La 11 februarie 1936, forțele democratice anunțaseră o întrunire în comuna Fintina Domesască. Încă din seara precedentă, peste 200 huligani au ocupat comuna, fixând pichete de pază la toate intrările. Cei care au încercat să vină la întrunire, au fost bătuți și alungați. Atunci au intervenit gărzile noastre de autoapărare: încolônindu-se cite patru, ai noștri au pornit din comuna vecină, Prunișor, spre locul unde se anunțase adunarea. N-au făcut decît citeva sute de pași și coloana de huligani s-a ivit și ea de după o colină, înarmată cu ciomege, bastoane, inclusiv arme de foc. Pînă la urmă, gărzile noastre, avînd și sprijinul cetățenilor, au reușit să-i alunge pe huligani; nu înainte, însă, ca aceștia să-și primească răsplata cuvenită. Cu fasciștii nu se putea proceda altfel. Fapt e că, după aceste „puneri la punct” ale bandelor de bătăuși, atmosfera generală din județ s-a schimbat. Scandalurile, bătăile, atacurile asupra sediilor noastre s-au rărit. Climatul general a devenit net favorabil Frontului popular.

Casa poporului „Porțile de Fier” devenise în acele zile punctul de atracție al întregului oraș. În fiecare duminică se organizau succeseive întruniri, cu sute, chiar mii de participanți, în cadrul cărora luau cuvîntul reprezentanții ai organizațiilor și partidelor po-

litice coalizate în Frontul popular. Ultima întrunire a avut loc la 16 februarie 1936, cu două zile înainte de alegeri și a fost relatată pe larg în ziarul **Blocul**, organ al Blocului Democratic, care apărea la Turnu Severin, începînd din decembrie 1935. Sala era plină de muncitori cefești, de la șantierile navale, meseriași, intelectuali și alți cetățeni democrați. Corul uteciștilor a intonat **Cîntecul Frontului popular**, al cărui text fusese alcătuit de tineri din localitate și se cînta pe melodia **Marselezel**.

Întrunirea a fost deschisă de Ștefan Damianov, membru al P.N.T. și al Blocului Democratic. În sală se aflau personalități ca: Petre Andrei, Alfons Herovanu, Pan Halipa și alții. Cînd și-a făcut intrarea Petre Constantinescu-Iași — președintele Blocului — sala a izbucnit în urale și a scandat lozincile: „Jos fascismul!”, „Trăiască Frontul popular!”. După întrunire, participanții au ieșit în stradă, manifestînd pentru Frontul popular.

Eram cu toții convinși că în alegeri candidatul nostru va ieși victorios, ceea ce s-a și întîmplat. Colaborarea noastră cu organizația locală național-țărănistă s-a desfășurat pe terenul deplinei loialități. Dealtfel, senatorul Rădulescu-Mehedinți ne-a și spus că „fără ajutorul comuniștilor, al Blocului Democratic forțele fasciste nu ar fi putut fi înfrînte”.

Pentru noi, succesul de la Mehedinți a însemnat o mare experiență politică. Influența comuniștilor în rîndul maselor atît la oraș, cît și la sate, a crescut, s-au îmbogățit metodele de îmbinare a muncii legale cu cea ilegală. A fost o ilustrare concretă a faptului că partidul comunist era cea forță politică capabilă să mobilizeze masele pentru a înfrînge pe candidatul fascist în alegerile organizate la Mehedinți.

Cînd au debutat socialiștii români în confruntările electorale?

VASILE NICULAE

Pînă în prezent istoriografia noastră consideră că prima afirmare a mișcării socialiste în confruntările electorale și parlamentare din România datează din anul 1888¹. Se are în vedere evenimentul ce s-a produs cu ocazia alegerilor parlamentare generale din 23-25 ianuarie 1888, la care „partida muncitorilor” a depus liste la Colegiile II și III, într-un număr de opt județe ale țării. Tot atunci s-a înregistrat și primul succes parlamentar socialist, prin victoria lui V.G. Morțun la Colegiul II Roman. În vara și în toamna aceluiași an, o serie de liste socialiste, purtînd girul „partidei muncitorilor”, au fost depuse în alegerile comunale organizate de guvernul conservator-junimist, după dizolvarea vechilor organisme locale de administrare, instalate de precedentă guvernare liberală. În unele localități rurale din Moldova aceste liste au cîștigat alegerile, ajungîndu-se la formarea de consilii comunale socialiste, care au fost, însă, dizolvate, în mod abuziv, de către guvern.

Cercetări efectuate în ultimul timp ne permit să constatăm că încercări de abordare de către mișcarea noastră socialistă a vieții electorale din România s-au făcut cu cinci ani mai devreme, în aprilie 1883, cu prilejul campaniei electorale care a precedat scrutinul necesar formării unui nou Parlament, avînd drept sarcină modificarea Constituției din 1866. Cu acel prilej, Alexandru Brăescu, viitor redactor al cotidianului socialist **Drepturile omului** (1885) a rostit un amplu discurs în fața delegaților Colegiului IV din județul Putna. După ce a precizat că nu are intenția să candideze pentru un scaun de deputat, ci doar să atragă atenția asupra unor probleme de interes național, el a supus unei aspre critici politica partidelor de guvernămînt, oprindu-se pe larg asupra acutei probleme agrare. Alexandru Brăescu a scos în evidență situația grea a țăranimii, în mare parte lipsită de pămînt și silită a se învoi, în condiții împovărătoare, pe marile proprietăți funciare; vorbitorul s-a pronunțat pentru comunalizarea pămînturilor dobîndite prin răscumpărare, soluție preconizată, în perioada respectivă, de mișcarea noastră socialistă în ansamblul său.

Referindu-se la sistemul electoral cenzitar, în vigoare în acea vreme, Alexandru

Brăescu a demonstrat falsitatea teoriei pretenției lipse de pregătire a maselor, cu deosebire a țăranilor, de a lua parte activă la viața politică a țării. În sprijinul afirmațiilor sale, el a adus exemplul strălucit al deputaților țărani din Adunarea ad-hoc — în primul rînd pe cel al lui Ion Roată — care, dovediseră deplină maturitate în gîndire și acțiune.

Totodată, vorbitorul a demascăat cu vigoare represuniile antisocialiste din 1881, în dreptate împotriva fraților Ioan și Gheorghe Nădejde, a lui C. Mille și a altor studenți socialiști de la Universitatea din Iași și a insistat asupra necesității lărgirii și respectării drepturilor și libertăților cetățenești, a liberei exprimări a convingerilor politice.

Ecoul imediat al discursului rostit de Alexandru Brăescu a fost alegerea sa, cu prilejul scrutinului organizat în mai 1883, ca membru în Consiliul județean Putna, în pofida opoziției pe care i-au făcut-o autoritățile locale. Informațiile privind activitatea sa de consilier sînt restrînse. Se știe însă că, în noiembrie 1885, a propus și susținut acordarea, din fondurile județului, a unei subvenții pentru îmbogățirea patrimoniului bibliotecii liceului din Focșani.

Încurajat de succesul obținut în 1883, în decembrie 1885, Alexandru Brăescu a candidat în alegerile parlamentare parțiale pentru Colegiul III Putna, programate la 12 ianuarie 1886. Campania electorală a fost deschisă prin lansarea unui apel către alegători, în care candidatul a reluat o serie de idei cuprinse în discursul din 1883, angajîndu-se să militeze în Parlament, în caz de reușită, pentru ușurarea situației țăranimii și a altor categorii sociale sărace de la sate. „Experiența” din 1883 pusese însă autoritățile în gardă. În timpul alegerii delegaților din Adjud, ce urmau apoi să voteze la Focșani, reședința județului, alături de alegătorii direcți, Brăescu a fost molestăat și determinat să-și retragă candidatura. Alegerile au fost cîștigate de candidatul guvernamental, liberalul Nicolae Mircea, în dispută cu Pană Buescu, pe atunci liberal disident. Aceste prime încercări de abordare a vieții electorale și parlamentare se înscriu ca momente importante în evoluția concepției miș-

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 6/1969.

FRAȚII BACALBAȘA

ION FELEA

Au fost 13 copii în casa părintească. Costache — tatăl numeroasei familii — gorjean din satul Teleu, își schimbase numele de Telescu după acela al unui unchi gălățean, care-l înfiase și care se numea Bacalbașa, ceea ce însemna staroste de băcani. Costache Bacalbașa a fost atras de cariera militară, înrolându-se ca soldat în oștirea Țării Românești, în 1834; un an mai târziu a devenit sergent major, dar la 16 noiembrie 1841 a ieșit din rândurile oștirii. La 6 septembrie 1842 a fost ridicat la rangul de pitar.

Dintre copiii lui Costache, trei s-au desprins de casa părintească, îmbrățișând ideile înaintate ale vremii lor, situându-se în primele rânduri ale intelectualității progresiste din veacul trecut.

Acești trei frați au fost Constantin, Ion și Anton Bacalbașa.

O „intrunire tainică” la Colțea

Constantin Bacalbașa s-a născut la 21 august 1856 în București. Primele clase ale gimnaziului le-a făcut la Brăila, iar cursul superior la Liceul „Sf. Sava” din București. S-a înscris la Facultatea de

drept din Capitală, ale cărei cursuri le-a urmat însă numai doi ani. Era potrivit de statură, bine făcut. Avea un obraz frumos, încadrat de o barbă neagră, care-i scotea și mai mult în evidență trăsăturile fine ale feței. În timpul studenției, a fost funcționar la primărie, primul și ultimul său serviciu de slujbaş la stat. N-a făcut carieră ca funcționar. În schimb, numele său a rămas în paginile istoriei presei românești ca al unui publicist inteligent și cult. Socialist în tinerete, democrat loial întreaga sa viață, a fost unul din primii propagandiști socialiști din țara noastră, prezent, prin scris și faptă, la întemeierea organizațiilor și publicațiilor socialiste. În 1879, la o „intrunire tainică” de la Spitalul Colțea, la care participau mai mulți tineri intelectuali bucureșteni, l-a cunoscut pe Constantin Dobrogeanu-Gherea. Un an mai târziu, Gherea a înființat revista **România viitoare**, prima publicație marxistă scoasă de el. Constantin Bacalbașa l-a sprijinit în tipărirea

acestei reviste. În 1883, Cercul socialist din București a editat revista **Emanciparea**, al cărei principal redactor a fost Constantin Bacalbașa. El însuși amintește de această colaborare: „Sub influența propagandei socialist-democrată, câțiva tineri, în ordinea alfabetică: Const. Bacalbașa, Gheorghe Kernbach (poetul Gheorghe din Moldova) și Emil Frunzescu scot revista **Emanciparea** care a ieșit de două ori pe săptămână”. În același an, Bacalbașa a început să lucreze în presă ca profesionist, în redacția ziarului lui C. Fundescu, **Telegraful**.

În 1885, a făcut parte din comitetul de conducere al ziarului socialist **Drepturile omului**, semnând articole virulente, combative, antimonarhice, de pe o netă poziție socialistă. Demascator al ipocriziei regimului burghez, în cadrul căruia legile erau călcate în picioare de proprii lor făuritori, Constantin Bacalbașa infiera lăcomia nelimitată a claselor dominante, în frunte cu monarhul care „lacom și nesăturat cum este

a luat parte la toate speculele publice și s-a folosit de toate speculele". Era plin de vervă — nu numai în scris, ci și în vorbă — discuțiile sale făcând deliciile redacțiilor, ale prietenilor, ale cercurilor politice.

Constantin Bacalbașa a fost un adept convins al presei puse în serviciul intereselor naționale și obștești, a militat pentru înălțarea și dezvoltarea poporului, pentru respectarea drepturilor cetățenești, pentru o cinstită apărare a bunului public, pentru propagarea culturii în mijlocul maselor populare, pentru apărarea limbii române de denaturările străine.

Posedind o vastă cultură, publicistica sa a îmbrățișat o tematică variată, de la articolul de dezbateri teoretică, la cronică umoristică; de la polemica virulentă, incendiară, la pagina de caldă evocare istorică etc. În 1895, Constantin Mille l-a numit prim-redactor al ziarului **Adevărul**, unde a lucrat multă vreme, slujind cu aceeași probitate și cinste exemplară ideile democratice. În 1922, când delegaților care hotărâseră la 8 mai 1921, transformarea partidului Socialist în partid comunist, li s-a înscenat monstruosul proces din Dealul Spirii¹, răspunzând lui Dem Dobrescu, decanul Baroului de Ilfov, care se ridicase împotriva regimului barbar la care erau supuși comuniștii întemnițați, Constantin Bacalbașa scria: „Apelul la umanitate este o rugămintă adresată clemenței, dar în cazul nostru nu e vorba de mărîmnia autorităților, ci este vorba de datoria lor. Căci nu este iertat, într-o țară cu pretenție de civilizație, ca prevenții [arestații] să fie rău tratați”.

A mai scris la ziarul **Epoca**, la **Lupta** lui Gheorghe Panu, devenind directorul publicației după retragerea lui Panu. El însuși a întemeiat ziarul **Tara, Patriotul**. În timpul primului război mondial, Constantin Bacalbașa a militat pentru înfăptuirea marelui ideal al desăvîrșirii unității naționale. Sub ocupația germană, a fost internat în lagăr. În 1922 a fost președinte al Sindicatului Ziaristilor. Este autorul, printre altele, și al volumelor: **Bucu-**

reștii de altădată și Capitala sub ocupație.

S-a stins din viață la 5 februarie 1935. În telegrama trimisă familiei îndoliată, Nicolae Titulescu spunea: „Independența lui de gândire, talentul lui și combativitatea lui, care nu au călcat niciodată regulile curteniei, vor rămîne de-a pururi pildă pentru greaua profesiune de ziarist”.

Cu același prilej, C. Xenii — din care **Magazin Istoric** a publicat mai multe pagini memorialistice inedite — scria într-un articol: „Constantin Bacalbașa va rămîne în istoria presei, fiindcă cititorul l-a simțit prob. Probitatea lui îl făcea să nu scrie ca să scrie. Nici nu scria ca să placă cutărui sau cutărui puternic al zilei. Nici nu-și culegea inspirațiile zilnice prin anticamera miniștrilor... Bacalbașa scria la el acasă, izolat, sărac, dar liber. Se stima pe sine și stima pe cititori. Iar cititorul, care nu e mărginit cum îl cred unii, cititorul îl admira și îl iubea”.

Gazetar, dramaturg, director de teatru

Ion Bacalbașa s-a născut la 24 iulie 1863, la Brăila, unde a urmat și cursurile gimnaziale. Liceul l-a făcut, ca și Constantin, la „Sf. Sava” din București, înscriindu-se apoi la Facultatea de litere din Capitală, pe care a absolvit-o. În timpul studenției, a participat la toate adunările studen-

tești, luînd cuvîntul în mijlocul entuziasmului general, pledînd cu înflăcărare, printre altele, în sprijinul cauzei românilor din Transilvania. În 1881, a intrat în gazetărie la **Lupta** lui Gheorghe Panu, unde făcea „bucătăria” redacțională și publică, totodată, cronici teatrale, iscălită mai întîi **Tel**, iar apoi **Ion C. Bacalbașa**. La **Lupta** a lucrat nouă ani; cinci ani a făcut reportajul consacrat dezbaterilor din Senat și citiva ani și pe cel consacrat lucrărilor Camerei. În 1895, a trecut la ziarul democrat **Ziua**, apoi la **Adevărul**. La acest din urmă ziar, Ion C. Bacalbașa și-a folosit condeiul ca armă de luptă pentru apărarea drepturilor cetățenești, pentru umanism. În anul 1899, cu prilejul alegerilor, la Slatina s-au produs grave incidente soldate cu 14 morți și 70 răniți. Directorul ziarului, Constantin Mille, l-a trimis pe Ion Bacalbașa, să facă o anchetă. Amănuntele culese de el, ca și cele venite prin poșta de la numeroși martori oculari, arătau că nimic n-a motivat acel asasinat în masă. Cînd s-a declanșat teroarea împotriva cluburilor socialiste de la saț², militanților socialiști Th. V. Fișinescu și Ion Th. Banghereanu, înscenîndu-li-se un proces în urma căruia au fost condamnați la doi ani închisoare, Ion C. Bacalbașa s-a numărat atunci printre puținii gazetari care au luat atitudine fermă, curajoasă împotriva teroarei guvernamentale. Cu un alt prilej, cînd **Adevărul** a demascat o afacere politicianistă tenebroasă, autoritățile au trimis la redacție o bandă de agenți, care au tăbărit cu ciomegile asupra lui Constantin Mille și asupra lui Ion C. Bacalbașa, aflați atunci în redacție.

În 1910, a înființat ziarul **Înainte**, care a apărut pînă la primul război mondial.

Pe lîngă nenumăratele cronici dramatice, publicate de-a lungul multor ani, Ion Bacalbașa este autorul cîtorva piese de teatru care, la vremea lor, s-au bucurat de succes. Datorită faptului că erau scrise de pe pozițiile democratice, demascînd nedreptățile orînduirii, aparînd cauza celor mulți și exploatati, piesele sale au întîmpinat serioase dificultăți din

¹ Vezi **Magazin Istoric**, nr. 5/1970.

² Vezi și **Magazin Istoric**, nr. 12/1975.

partea autorităților. Astfel, revista **Pardon!**, scrisă în colaborare cu frații săi Constantin și Anton, a fost interzisă pe motiv că nu cuprindea decît ridiculizări directe la adresa celor mai înalte instituții ale țării, precum și atacuri directe la persoane cunoscute din societatea burgheză. Autorii s-au adresat Curții de Apel, asistați fiind de cîteva somități ale baroului, printre care Titu Maiorescu, Take Ionescu, Gheorghe Panu etc. Titlul unei alte piese a lui Ion Bacalbașa, **De focul birului** a fost considerat ca... subversiv. După ce i-a fost interzis și titlul **De frica birului**, autorul a fost constrins să-l accepte pe acela de **Mort fără luminare**, fiind totodată nevoit „a suprima expresii care, fără a fi necesare dezvoltării piesei, nu pot fi zise pe scena unui Teatru Național subvenționat de stat”. În 1904, o altă piesă a sa, **De la oaste**, a fost scoasă de pe afiș. Cu acel prilej, ziarul **Adevărul** scria: „Dacă piesa nu ar fi plăcut marelui public, s-ar fi scos de la sine de pe afiș, deoarece nu ar fi venit publicul. Așa cum a fost scoasă însă, apare ca o măsură de represiune care jignește sentimentul de libertate în literatură și artă”.

Ion Bacalbașa a fost numit, în anul 1911, director general al Teatrului Național. Îndatorirea principală a acestei instituții, scria el, era de a reprezenta piese originale, cu teme și subiecte din realitatea românească. El susținea că direcția Teatrului Național trebuia să ajute, pe cît îi sta în putință, celelalte teatre românești. În această nouă calitate, a introdus în teatru gratificații, burse de călătorii pentru studii în străinătate etc.

Ca și fratele său Constantin, Ion Bacalbașa a fost o vreme președinte al Sindicatului ziariștilor. A fost, de asemenea, director al **Monitorului oficial**. A încetat din viață în 1918.

Sotia sa, Laurenția Bacalbașa, născută în 1882, a fost și ea o pasionată publicistă, colaborînd la **Înainte**, **Arhiva**, **Albina**, **Epoca**, **Adevărul**, **Dimineața** etc.

Un „copil teribil al socialismului”

În paginile de început ale istoriei mișcării muncitorești revoluționare din România, un loc de seamă îl ocupă Anton Bacalbașa, Tony, cum îi spuneau prietenii și muncitorii cu care lupta împotriva exploatarei, curențării și tipografiei. În 1925, Garabet Ibrăileanu, evocînd figura scriitorului și gazetărului socialist, a omului fermecător care a fost Anton Bacalbașa, scria: „Mă gîndesc uneori cum ar fi fost acum, dacă trăia, acest copil teribil al socialismului. Un om bătrîn?! Curios. Imposibil!”. Prietenul și tovarășul său C. Z. Buzdugan¹, îl descria astfel, cînd l-a văzut pentru prima oară, prin 1887, în sala „Sotir”², din Piața Amzei: „În fundul sălii, pe o masă acoperită cu pînză roșie, ardea unica lampă. Doi oameni stăteau la această masă; unul pe scaun, cu capul lăsat pe mîini, parcă ar fi adormit — era Mille; altul în picioare, tocmai în toiul discursului. Era un tînr măruntel, spinăte, cu ochii aprinși, cu fraza sonoră, măiestrită, caldă, cu glasul vibrător, cu gesturi iuți și energice”. Acesta era Anton Bacalbașa.

S-a născut la Brăila, în 1865. A absolvit numai trei

clase gimnaziale în orașul natal. La 17 ani, a intrat voluntar în armată.

Debutul în publicistică și l-a făcut de timpuriu. Într-o scrisoare trimisă criticului G. Ibrăileanu, Anton Bacalbașa mărturisea că începuse să publice un roman cazon în **Mesagerul de Brăila**. Citind cele scrise în această publicație, „don” Colonel Dănescu [...] mi-a interzis să mai scriu. Ba a intervenit pe lîngă familia mea — continua Tony — ca să facă gălgie la redacția în chestie, să nu-mi mai publice oroarea. Mai tîrziu, 1885, am scris o serie întreagă [de articole] în **Drepturile omului**”.

Indignarea colonelului era întemeiată. În romanul său Anton Bacalbașa demasca fără cruțare, cu o mare vervă satirică regimul inuman al vieții de cazarmă, abuzurile și nedreptățile suferite în acea vreme de soldatul de rînd. El a conturat astfel, prin intermediul unui personaj, Moș Teacă — care dă și titlul unui volum de schițe al lui Tony — devenit în scurt timp popular, tipul militarului de carieră dintr-o societate injustă, incult și obtuz, abrutizat, dezumanizat, obsedat permanent de ideea parvenirii pe treptele ierarhiei cazone.

Referindu-se la condițiile în care a trăit și creat Anton Bacalbașa, într-o evocare publicată în 1939, de revista **România literară**, sub semnătura Cronicar, se scria: „Gîndind la realitatea care l-a inspirat pe Anton Bacalbașa să scrie acele șarje caustice, realitate care izbise profunda lui sensibilitate și răscolise fondul lui sufletesc de largă umanitate, îți vin în minte cuvintele eroului lui Beaumarchais: «Je me presse de rire de tout, de peur d'être obligé d'en pleurer...»” (Mă grăbesc să rîd de toate, de teama de a nu fi obligat să plîng).

Atras încă de la începutul activității sale publicistice de ideile revoluționare cele mai înaintate ale epocii, Anton Bacalbașa a publicat, în 1883, în revista **Emanciparea**, condusă de fratele său Constantin, fragmente din **Capitalul** lui Karl Marx, sub semnătura Batony. În nota care însoțea primul fragment, Anton făcea următoarea însemnare pe marginea operei lui Marx: „Pre-

¹ Constantin Z. Buzdugan (1870-1930), avocat și poet român. Militant socialist; a tradus în limba română versurile Internaționalei.

² Vezi *Magazin istoric*, nr. 3/1968.

scurtat după *Das Kapital*, scriere a renumitului economist Karl Marx, care a murit acum două luni în Anglia. **Capitalul**, înfățișând chipul neomenos în care muncitorii sînt furați de capitaliști, a arătat că proprietatea individuală este nedreaptă și a întărit astfel prin dovezi științifice credințele socializtilor". Prezentind fragmente din primul volum al **Capitalului** Anton Bacalbașa a încercat, totodată, să facă unele localizări. În scopul unei mai bune înțelegeri a operei marxiste de către cititorul român, el a înlocuit unele exemplificări aduse de Marx în sprijinul afirmațiilor sale cu altele luate din realitatea socială românească.

Anton Bacalbașa a colaborat la **Drepturile omului, Munca, Democrația socială** (Ploiești), condusă de el, **Lumea nouă**, **Moș Teacă** și, împreună cu I. L. Caragiale, la **Moftul român**. A scris și la alte publicații: **Timpul**, **Epoca**, **Dreptatea**, articolele sale fiind redactate de pe poziții socialiste, combative. Alături de pseudonimul amintit, a mai folosit și altele: Rigolo, Kinderfus, Wunderkind, Tony, Guidam, Inot, Cazon, Klaps.

Solidaritatea sa cu muncitorimea se manifesta nu numai în scris, ci și printr-o consecventă atitudine în viață. Astfel în timpul grevei generale a lucrătorilor tipografi din 1888, gazeta acestora, **Gutenberg**, apărea zilnic, în ea publicind voluntar Constantin Mille și Anton Bacalbașa. Despre muncitorul tipograf din vremea aceea, Tony scria că este „o lampă ce se consumă luminînd, căci muncind la luminarea societății, el pierie intoxicat de materialul ce mînuiește”.

Era un publicist înnăscut. Excelsa în asociațiile neașteptate de idei, menite să zugrăvească, spontan, un personaj sau o situație. Cînd polemiza, folosea un limbaj pitoresc, caracterizări satirice. Există nenumărate exemple ale modului în care Tony evoca prin scris fapte individuale și colective cu mare putere de

surprindere a autenticității. Într-o dare de seamă despre un întîi Mai la Ploiești, publicată în **Democrația socială** (1892), el scria următoarele: „Cei peste o mie de participanți adunați la Club s-au înconlonat și, purtînd steaguri roșii și pancarde cu lozinci muncitorești, au străbătut orașul pînă la grădina unde a avut loc serbarea. Coloana manifestanților a urmat drumul prin mijlocul mulțimii care o privea. Burghezii își făceau cruce și ziceau: semn de revoluție... La intrarea în grădină, strigătul: să trăiască partidul muncitorilor a fost subliniat de urale unanime”.

Anton Bacalbașa era discipolul spiritual și elevul entuziast al lui Gherea¹. Concepția lui Gherea despre literatură, nouă în țara noastră, a devenit pentru Anton Bacalbașa o călăuză luminoasă în orientarea sa publicistică, pentru opera sa literară. Un an și jumătate cit a apărut, sub direcția sa, suplimentul duminical al **Adevărului** intitulat **Adevărul literar** (septembrie 1893-februarie 1895) a fost o publicație socialistă.

În februarie 1895, a părăsit, împreună cu încă doi prieteni — Ion Teodorescu și C. D. Anghel — redacția **Adevărului** spre a se întoarce la **Lumea nouă**. Într-o scrisoare adresată directorului **Adevărului**, cei trei își justificau astfel gestul: „Partidul socialist, al cărui membri credincioși am fost întotdeauna, face apel la soldații săi ca să se unească laolaltă. **Lumea nouă**, organul partidului nostru, ne deschide coloanele sale și ne cheamă la lucru. În fața acestei situații veți înțelege că nu putem rămîne nepăsători. Hotărîți să lucrăm pentru ideile noastre și sub egida organizației politice din care n-am încetat nici un moment de-a face parte, vă facem cunoscut că încetăm de a mai da **Adevărului** slăbul nostru sprijin”.

În **Lupta zilnică** din 13 mai 1915, I. C. Frimu scria următoarele: „În mișcarea veche a fost mult idealism și entuziasm. Intelectualii au depus o mare putere de muncă și de jertfă. Redactorii trăiau cu cîte 50 bani pe zi și Anton

Bacalbașa dormea în Cîșmigiu”. În 1896, Tony era bolnav. Cu ajutorul tovarășilor săi, a plecat în Elveția ca să-și vadă de sănătate. O mărturie a nedezmințitei sale firi optimiste o constituie faptul că, în pofida bolii, nu și-a pierdut o clipă încrederea în viață, scriind în continuare cu obișnuita sa vervă. O scrisoare adresată prietenului său Panait Mușoiu² este edificatoare în acest sens:

„Cuviosule,
Poftim materie — un prolog. Astea toate le-am scris azi. Ce s-ar întimpla, Dumnezeuule mare! dacă așa face în toate zilele așa minuni? Ar trebui, desigur, un **Moș Teacă** cotidian, nu-i așa?

Te rog nu mă uita; gîndes-te-te la suferințele unui român în țară sŕveteriană și trimite-mi gazeta, *Y compris*, **Moș Teacă** și spune-mi cum merge valorosul nostru ziar...”

Cuviosule, e tirziu (ora 9 seara) și deci mă duc să mă culc — nu rîde!

Mîine voi mai trimite ceva, dacă nu vă supărăți.

La revedere, tovarășe Mușoiu, cu bine și cu sănătate”.

Pînă și termenul **cuviosule** este o strălucită scripire a umorului lui Tony. Cine l-a cunoscut pe Panait Mușoiu, cu capul său leonin, cu mustața și sprîncenele stufoase, cu privirea sa adîncă și cu figura sa de om bun, umanist integru, va rîde din plin, cînd va citi denumirea pe care i-a dat-o Tony.

Deși o ducea destul de greu, cu toate suferințele nu și-a abandonat nici o clipă idealisticrile publicistice; a crezut cu neștirbită dăruire în idealul său socialist. În acest sens, semnificative ni se par și rîndurile scrise către sfîrșitul veacului trecut de Tony, cel care aveau să moară odată cu secolul: „Se sfîrșește veacul acesta și vine un altul, care nu va fi veacul al douăzecileia, ci veacul întîi al fericirii omenești. Ei bine, destul am plîns, destulă mizerie și destul amar. Fiecare din noi are în societate o misiune. Și cînd asistăm la încercarea uriașă a proletariatului de a sfîrși cu zilele negre, datorita noastră e să fim alături cu el”.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1970.

² A murit la 2 octombrie 1899.

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 12/1971.

RĂSCOALA ȘIPAILOR

ADINA BERCIU

asistent universitar

În cadrul unui ceremonial deosebit de fastuos, la 1 ianuarie 1877 la Delhi se proclama restaurarea titlului de Mare Mogul, acordat reginei Victoria a Angliei, devenită astfel împărăteasă a Indiei.

Demnitatea imperială fusese desființată, în India, înaintea cu două decenii, în urma unor evenimente cu adânci semnificații în istoria luptei de eliberare națională. Ele au debutat printr-un incident în aparență banal, dar cu consecințe neașteptate: la 22 ianuarie 1857, într-unul din regimentele bengaleze, un grenadier aparținând castei brahmane a refuzat să-i dea unui soldat dintr-o castă inferioară să bea apă din burduful său. Jignit, acesta i-a strigat: „Casta de care ești atît de mîndru va dispărea într-o bună zi! Dacă toți atingem cu buzele cartușele unse cu grăsime de vacă sau de porc, nu va mai exista curînd nici o diferență între brahmani și paria!”.

Cuvintele au avut efectul unei scînteii căzute pe un butoi cu pulbere, marcînd momentul declanșării revoltei cunoscute în istorie sub numele de răscoala șipailor¹.

Izbuclnă spontan, răscoala a fost rezultatul unui lung șir de nemulțumiri provocate populației indiene de dominația colonială engleză. În legătură cu aceasta, Marx, în articolul **Răscoala din armata indiană**, scrie: „Dictonul roman *divide et impera* a fost principiul de bază cu ajutorul căruia Marea Britanie a izbutit timp de aproape 150 de ani să păstreze India sub stăpînirea ei. Vrajba dintre diferitele rase, triburi, caste, religii și state care formau împreună acel tot geografic denumit India a fost dintotdeauna principiul vital al dominației britanice”². Natura și cauzele acestei mișcări constituie încă un subiect de discuții. Unii istorici consideră evenimentele din 1857-1859 ca o ridicare națională a poporului Indiei și ca un prim război indian de independență; alții le atri-

buie un caracter de mișcare conspirativă a musulmanilor care, profitînd de abuzurile și nemulțumirile din armată, au căutat să-și revendice drepturile pierdute; în sfîrșit, o serie de autori sînt de părere că în 1857 a avut loc o răscoală pur militară, cauzată de politica greșită a autorităților britanice în India. Dacă nu s-a ajuns la o concluzie unanimă privind semnificația evenimentelor din 1857-1859, un lucru este clar și anume că populația indiană a încercat să înlăture dominația britanică, contradicțiile dintre cuceritori și supuși izbuclnînd într-o formă violentă. Este concludentă caracterizarea pe care eminentul gînditor și om politic indian Jawaharlal Nehru o face răscoalei: „N-a fost pur și simplu o rebeliune militară; răzmerița s-a extins repede și a căpătat caracterul unei răscoale populare și al unui război pentru independența Indiei [...] Ea [răscoala] a dat la iveală toate slăbiciu-

¹ Șipai: soldați indigeni înrolați în armata engleză din India.

² Marx, Engels, *Opere*, vol. 12, București, 1972, p. 233.

nile înnăscute ale vechii ordini, care făcea ultimul efort disperat pentru a scutura jugul stăpînirii străine. Conducătorii feudali [...] erau incapabili, neorganizați și nu aveau nici program pozitiv și nici comunitate de interese. Ei își jucaseră deja rolul lor în istorie și viitorul nu le mai rezerva vreun loc”.

La originea nemulțumirilor a stat politica anexionistă promovată de lordul Dalhousie, în a doua jumătate a sec. XIX. Astfel, în martie 1849, posesiunile engleze în India au fost extinse prin cucerirea provinciei Punjab; principiile locale a fost exilat în Anglia și soldații indigeni demobilizați. În 1852 a fost ocupată provincia de coastă Pegu, iar în 1853, anexată regiunea Aud. Lordul Dalhousie a practicat, de asemenea, și o altă metodă de anexiune, nemairecunoscînd dreptul de înfiere de care se foloseau principii locali în cazul în care nu aveau urmași în linie bărbătească. În consecință, la moartea feudalului respectiv, teritoriul și averea lui intrau în posesiune engleză. Aceste „anexiuni au dus la pierderea pozițiilor politice și economice ale principilor locali, la deposedarea marilor feudali de pămînturi, la licențierea soldaților, care s-au văzut lipsiți de orice mijloc de subzistență. Măsurile au fost însoțite de intensificarea exploatații de către colonialiști a Indiei, ca piață de desfacere și sursă de materii prime, proces care a adîncit pauperizarea maselor de țărani și meseriași.

În articolul său **Ancheta în legătură cu torturile din India**, scris la 28 august 1857, Marx face o schiță sumară — cum o numește el — a „adevăratei istorii a stăpînirii britanice în India”, demascînd „practicile nelegale care mergeau pînă la ultima expresie a estorcării și violenței”. El relevă impozitele apăsătoare la care era supusă populația de către administrația colonială și citează o plîngere a populației, semnificativă pentru starea de lucruri din India acelei vremi: „...după ce țara noastră a încăput pe mîna onoratei Com-

panii¹, aceasta a început să recurgă la tot felul de procedee pentru a ne stoarce banii. În acest scop ticălos Compania a născocit măsuri, a dat dispoziții și ne-a trimis pe cap colectorii și judecătoria civilă pentru a aduce la îndeplinire aceste măsuri și dispoziții [...]. Actualii colectorii și funcționarii din subordinea lor, vrînd cu orice preț să fie avansați, nu se îngrijesc deloc de bunăstarea poporului și, în general, de interesele lui, rămîn surzi la plîngerile noastre și ne persecută în fel și chip”².

Criza economică, care a afectat piața indiană în 1855, a înăsprit și mai mult condițiile de viață ale populației.

Starea de mizerie și înapoiere în care au fost menținute masele populare a făcut ca pînă și unele încercări de înnoire întreprinse de englezi în India să fie împinmate cu ostilitate. Schimbările, chiar cele inevitabile pentru această țară, s-au ciocnit de regimul închistat al feudalilor locali, rezultatul fiind o permanentă opoziție la inovațiile de orice natură, opoziție alimentată și de faptul că în încercările de modernizare nu s-a ținut seama de particularitățile și de tradițiile locale. De exemplu, acordarea prin lege văduvelor a dreptului de a se recăsători sau pedepsirea cu moartea a celor care oficiau sacrificii umane a pricinuit o serie de nemulțumiri în rîndurile populației indiene. În plus, circulau zvonuri că englezii ar urmări convertirea forțată la creștinism. O lege din 1850, care garanta libertatea convertirii la creștinism, asigurîndu-i-se celui în cauză partea lui de avere — socotită indivizibilă la indieni — a accentuat ostilitatea băștinașilor, adăugînd încă o cauză psihologică la cele de ordin material. Pe de altă parte, modernizarea tehnică s-a făcut prin mijloace care au nedreptățit populația: construirea căilor ferate și a canalelor de irigații, de exemplu, s-a realizat prin exproprieri forțate și prost plătite.

¹ Compania Indiilor Orientale —

² Marx, Engels, *Opere*, vol. 12, București, 1962, pp. 274-275.

Referitor la acest eveniment, în articolul **Răscoala șipailor**, publicat în revista **Storia illustrata**, autorul italian Franco Nencini notează: „Un lucru e neîndoielnic: toate răscoalele locale din acești doi ani au avut ca element comun și determinant una împotriva exploatații britanice. Acesta a fost singurul element unitar pe care soldații și cetățenii de rase, culturi și religii diferite l-au putut împărtași”.

Drapelul mogul deasupra Fortului roșu

De altfel, deceniul cinci al sec. XIX fusese presărat cu o serie întreagă de tulburări ale șipailor, cuprinși de spiritul de revoltă ce se răspîndea în întreaga țară, împotriva dominației engleze. În 1844, soldații Regimentului 34 au refuzat să se supună ordinelor, cerînd să li se mărească solda. În 1849 și 1850, s-au revoltat alte trei regimente și au fost desființate, ca și primul. Cîrînd, a intervenit și un episod care, o dată mai mult, încălca tradiția hindusă. Astfel, în preajma anului 1856, a fost introdusă pușca de tip Enfield, cu cartușele învelite în hîrtie, pe care soldații obișnuiau s-o rupă cu dinții. Hîrtia era însă îmbibată — amă-nunt ignorat de șipai — cu grăsime de vacă sau de porc, care, după cum se știe, era socotită impură atît de musulmani, cît și de hinduși. Aflînd adevărul, după aproape un an (la 22 ianuarie 1857), în semn de protest șipaii au provocat incendii, în aceeași noapte, în regiunea Calcuttei; la 24 ianuarie, a căzut pradă flăcărilor stația de telegraf din localitatea Barrackpur. După trei zile, englezii au autorizat folosirea uleiurilor vegetale pentru cartușe, încredințînd fabricarea lor șipailor. Hotărîrea a venit însă prea tîrziu. Revolta se declanșase atît de puternic, încît nu mai putea fi oprită.

În luna martie, în garnizoana din aceeași localitate, Barrackpur, a fost omorît un loco-

tenent englez trimis să-l aresteze pe şipaiul Mogol Pundy, considerat element principal de agitaţie. După o încăierare dintre soldaţii englezi şi cei indieni, Pundy a fost prins şi apoi spânzurat. Mai numeroşi, soldaţii britanici au reuşit până la urmă să-l dezarmeze pe şipai; regimentul lor a fost desfiinţat. În luna aprilie au izbucnit alte incendii, în mai toate cantoanele bengaleze, la Allahabad, Agra, Ambala şi altele, iar în luna următoare revolta s-a extins şi în localităţile Meerut, Delhi şi în capitala provinciei Aud, Lucknow.

La Meerut, localitate situată la 65 km de Delhi, unde se aflau cele mai multe forţe armate britanice, 75 şipai au refuzat să folosească puştile primite. Un consiliu de război constituit ad-hoc i-a condamnat la 10 ani închisoare. Şipaii rămaşi nepedeşişi s-au răsculat, masacrind pe ofiţerii englezi din tabără, au eliberat pe cei închişi şi au incendiat garnizoana. Sfidând trupele engleze, care cuprindeau un regiment de infanterie, unul de cavalerie şi unule de artilerie, şipaii au părăsit garnizoana îndreptându-se spre Delhi, capitala ţării, şi, până în sec. XVIII, cea a Imperiului Marilor Moguli¹. Pe drum li s-au alăturat numeroşi ţărani, meşteşugari, mici feudali locali. Primul regiment de şipai, trimis pentru a ocupa palatul, s-a răsculat imediat după ce a intrat pe „Poarta Kaşmirului” ucigându-l colonelul. În seara zilei de 11 mai 1857, cu sprijinul populaţiei din oraş, Delhi a fost ocupat de insurgenţi.

După cele două zile dramatice de 10 şi 11 mai 1857, cîteva factori defavorabili englezilor s-au conturat limpede: iată că o dată hinduşii şi musulmanii au făcut front comun împotriva lor iar garnizoanele engleze, de la Meerut, de la Delhi ca şi din alte localităţi, unde revolta se extindea ca o pată de ulei, au fost surprinse aproape complet nepregătite.

Din acest moment, răscola a luat proporţiile unui eveniment naţional, fapt remarcat de Karl Marx, care scria în ziarul *New York Daily Tribune*: „Ceea ce englezii consideră rebeliune militară este în realitate o răscolă naţională”.

În toate regiunile în care au izbucnit tulburări a fost declarat starea de asediu, iar spre Delhi englezii au trimis trupe speciale.

La foarte scurt timp de la sosirea lor în Capitală, răsculaţii au proclamat restaurarea în întreaga Indie a puterii imperiale a Marilor Moguli, prin ultimul ei reprezentant Bahadur-Şah II. Până în 1857, acesta deţinuse la Delhi puterea în mod formal şi fusese înştiinţat că la moartea sa (la acea dată Bahadur-Şah avea 80 ani), demnitatea imperială va înceta să mai existe în India. Acum, drapelul mogul a fost din nou arborat de răsculaţii deasupra Fortului roşu din Delhi. Din 1803, împăraţii Moguli trăiseră ca pensionari ai coroanei britanice, avînd dreptul să locuiască în palatul de piatră roşie al lui Şah Jehan cu condiţia ca domeniile lor să fie administrate de către englezi. În mai bine de o jumătate de secol, cît durase acest prizonierat aurit, imensul palat s-a transformat într-un caravanserai ruinat unde trăiau peste 12 mii persoane: pe lângă familiile principilor şi dregătorilor, cu interminabila lor trenă de slugi, s-au adăugat treptat o mulţime de balerine, femei din harem, muzicanţi, distilatori clandestini de alcool şi fabricanţi de opiu, negustori de tot felul, delincvenţi în căutarea imunităţii. „Palatul — scrie un istoric englez — era un amestec de sublim şi sordid. Saloane de basm şi dormitoare din marmură preţioasă comunicau prin coridoare secrete cu curţi interioare sinistre şi cu cocioabe sordide. De fapt, peste tot se simţea aerul viciat al unei vieţi care încetase să mai

lupte împotriva propriei sale decăderi. Pe mobile scumpe şi casete doldora de bijuterii se aşternea un strat de murdărie, tapetele preţioase erau sfîşiate şi încărcate cu praf neşters cu anii, jilţurile de fildes şi argint erau mînjite cu pete de grăsime...”.

La mijlocul lunii mai, în numele revoluţiilor din Delhi a fost dată o „proclamaţie către toţi hinduşii şi musulmanii”, în care erau expuse mai mult cauzele, decît obiectivele răscolului. Şi totuşi, ceea ce era mai important, un apel la unire, a fost adresat tuturor celor care erau împotriva politicii coloniale în India, indiferent de religia lor: „Este necesar ca toţi hinduşii şi musulmanii să dovedească unitate în luptă”. Era o chemare la unitate de o factură net progresistă.

Vestea ocupării Capitalei şi a reinstaurării demnităţii imperiale a atras după sine ridicarea la răscolă a tuturor localităţilor învecinate, astfel încît până la sfîrşitul lunii mai toată valea Gangelui, din Punjab pînă la Calcutta, se afla în plină revoltă, sub controlul răsculaţilor. Aceştia nu aveau, însă, practic, nici un conducător militar. La cei 80 ani ai săi, Bahadur-Şah reprezenta doar un simbol al vechii puteri, acum reinstaurate.

Contraofensiva şi „pacificarea”

Evenimente similare cu cele din Delhi s-au produs, aproape simultan, şi în localităţile Lucknow şi Khanpur, ai căror locuitori i-au sprijinit pe şipai. Englezii de acolo, în număr de 700, şi-au organizat rezistenţa la Khanpur. Dar locul a fost prost ales de generalul Wheeler, care comanda patru regimente hinduse şi numai 200 soldaţi europeni. Atacul indian a fost condus de Nana-Sahib, fiul adoptiv al

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 9/1973.

fostului șef local al Khanpurului, dezmoștenit în urma măsurilor impuse de lordul Dalhousie. Bun organizator militar și curajos luptător, Nana-Sahib și Tantia-Topi, primul său căpitan, au fost principalii conducători din cadrul marii răscoale din 1857-1859.

După un asediu de 19 zile, răstimp în care soarele a fost mai necruțător decât dușmanul, englezii s-au predat. A urmat apoi asedierea capitalei Audului, orașul Lucknow. Cât timp a durat asediul Khanpurului, Sir Henry Lawrence, comandantul garnizoanei, a avut timp să se ocupe de fortificarea și aprovizionarea Lucknowului pentru o rezistență mai îndelungată. Astfel încât orașul a rezistat asediului răscoailor mai bine de două luni, din iulie până la sfârșitul lui septembrie 1857.

Toate aceste evenimente i-au convins pe englezi că nu aveau de-a face cu tulburări izolate și lipsite de importanță. Declanșând contraofensiva, în iunie 1857, 8.000 soldați britanici au fost masați în fața orașului Delhi, asediindu-i pe cei 30.000 răscoaliți. Asalturile englezilor au fost însă respinse, la aceasta contribuind atât lipsa artileriei de asediu, cât și arșița insuportabilă și holera, care îi decima și îi făcea inactivi. Nici luna următoare nu a adus succes armatei engleze. Abia spre mijlocul lui septembrie, când au sosit întăriri din provincia Punjab, a avut loc asaltul decisiv pentru reluarea orașului Delhi.

Capitala a fost recucerită în ziua de 15 septembrie 1857, cu pierderi foarte grele pentru englezi. Bahadur-Sah a fost detronat și deportat, împreună cu familia sa, la Rangoon, capitala Birmaniei, iar demnitatea imperială, desființată. Unul dintre fiii lui, care încercase să se opună la arestarea tatălui său, a fost ucis pe loc.

Cu ajutorul puternicelor întăriri sosite de pe continent și din alte colonii, în toamna anului 1857 armata engleză, condusă de generalii Campbell și Havelock, a început campania de readucere la supunere a Indiei.

Nana-Sahib împreună cu Tantia-Topi au organizat o

nouă rezistență armată în împrejurimile orașului Lucknow, hărțuindu-i în continuare pe englezi. Deși în martie 1858 aceștia au reușit să pună stăpânire pe oraș, luptele de guerrilla au continuat până la mijlocul lunii iulie. La 18 iulie 1858, trupele lui Tantia-Topi

Bahadur-Sah II, detronat de englezi în urma răscoalei din 1857

au fost înfrinse definitiv. Nana-Sahib s-a refugiat în munți, trecând în Nepal, dar Tantia-Topi a fost prins și executat la 18 aprilie 1859, împreună cu alți 2.000 răscoaliți. Într-una din numeroasele scrisori trimise în Anglia de către autoritățile militare britanice, se putea citi: „Avem drept de viață și de moarte asupra indigenilor și vă asigurăm că sintem necruțători [...]”. Nu trece o zi în care să nu spînzurăm 10-15 oameni”. „Pacifizarea” coloniei a durat destul de mult: abia la 9 aprilie 1859 englezii au hotărât ridicarea completă a stării de asediu.

„Un caracter specific și amenințător”

Evenimentele din India au stîrnit un deosebit interes în toată Europa, opinia publică

democratică și progresistă urmărind cu vie atenție și simpatie desfășurarea răscoalei. Referindu-se la aceste evenimente, Marx scria în *New York Daily Tribune* din 30 iunie 1857: „Actuala răscoală are un caracter cu totul specific și amenințător. A fost pentru prima oară cînd regimente de șipai au ucis pe ofițerii lor europeni, cînd musulmanii și hindușii, cînd averșiunea lor reciprocă, s-au unit contra stăpînilor lor comuni. Pentru prima dată cînd răscoala nu s-a limitat doar la cîteva localități și cînd, în sfîrșit, răscoala din armata anglo-indiană a coincis cu manifestarea nemulțumirilor generale ale populațiilor asiatice față de dominația engleză”.

Cu toată importanța ei, cu toate că a cuprins teritorii întinse și a antrenat la luptă naționalități diferite, mișcarea a fost lipsită de un program, de o serioasă organizare militar-politică și de unitate, neexistîndu-se în toată peninsula indiană. Astfel, centre importante ca Madras și Bombay nu au participat efectiv la răscoală, regimentele de aci fiind desființate la primele manifestări de nesupunere. În provincia Punjab, indienii sikhi au fost ostili ideii de reînviere a Imperiului Mogulilor, iar regimentele în care soldații musulmani și hinduși au încercat să se revolte au fost imediat dizolvate și soldații dezarmați.

Deși reprimată crunt, răscoala rămîne, prin consecințele sale, un eveniment deosebit de important în istoria luptei de eliberare națională a Indiei. În deceniile următoare, dominația colonială a avut de făcut față unei tot mai accentuate stări de spirit favorabile eliberării naționale. Ridicarea maselor populare indiene împotriva stăpînirii străine a fost comentată în publicațiile democratice românești. La peste 50 ani de la răscoala șipailor, sintetizînd lupta maselor indiene pentru emanciparea națională, gazeta *România muncitoare* scria: „India e în plină revoluție. Încă un popor imens de 300 milioane se va deștepta și va contribui [...] la lovitura dată capitalismului mondial”.

¹ Karl Marx, *Opere*, vol. XII, București, 1962, p. 234.

SPIRU HARET

un ctitor de școală românească

ȘERBAN ORĂSCU

Spiru Haret s-a născut la Iași, la 15 februarie 1851, într-o familie a cărei existență se bazea doar pe modestul salariu al tatălui, Costache Haret, condicător la „Tribunalul criminalicesc”. În toamna lui 1858, Costache Haret a fost numit judecător al Tribunalului din Dorohoi; fire intransigentă, el înțelegea să judece după cum îi dictau conștiința și legea și nu relațiile sau politica, așa că la sfârșitul lui decembrie 1859 a fost destituit. Familia s-a întors la Iași. Aici, Spiru a fost înscris, în 1860, în clasa a doua a Școlii primare din Sărărie. La această școală, a găsit afecțiunea și îndrumarea de care avea nevoie. „Tata Săvescu”, directorul școlii, a îndrăgit repede pe băiatul „serios și blînd la fire, retras de copiii gilcevitori și stînd la sfat cu cei buni, liniștit și tăcut în bancă, răspunzînd prompt și decisiv”. Admis, în 1862, pe bază de concurs, ca bursier la Colegiul Sf. Sava din București, Haret a devenit curînd premiantul de onoare al școlii. Printre cărțile primite ca premiu la sfîrșitul clasei a treia de liceu s-a aflat și un număr dintr-o revistă de popularizare a științei, cuprinzînd un articol despre lună și ipotezile ei locuitori. Lectura lui a înflăcărat într-atîta imaginația elevului Haret, încît i-a inspirat o mare pasiune pentru astronomia și mecanica cerească. Apoi, un camarad i-a procurat tratatul de astronomie al lui Adolphe Quételet¹, pe care Haret l-a tradus în lîna 1865/1866; cîțiva ani mai tîrziu, în 1873, lucrarea a fost editată de Societatea „Junimea”, la Iași.

În 1865 l-a murit mama, iar în 1866 tatăl. Deși nu avea decît 15 ani, și-a asumat responsabilitățile întregii familii. Și-a adus fratele și surorile la București și i-a înscris în școli. În octombrie 1869, el însuși s-a înscris la Secția de fizico-matematică a Facultății de științe. Pentru a se putea întreține și ajuta pe ai săi, s-a prezentat — și a reușit — la concursul pentru ocuparea Catedrei de matematici la Seminarul central din București. În același timp, economistul P.S. Aurelian l-a oferit funcția de secretar al Societății cooperative de credit „Economia”.

¹ Statistician, matematician și astronom belgian (1796-1874) — n.r.

Cel mai tânăr profesor universitar

După ce, în 1874, și-a trecut licența în științe fizico-matematice, în toamna aceluiași an a plecat la Paris, ca bursier al statului român, pentru a-și lua doctoratul în matematici. Lucrarea sa de doctorat, intitulată **Asupra invariabilității axelor mari a orbitelor planetare**, a adus contribuții originale în dezvoltarea mecanicii cerești. „Domnul Haret va aduce României titlul de doctor în științele matematice, titlu puțin obișnuit la noi. Domnul Haret va fi primul străin care îl va fi câștigat, ceea ce nu va putea decât onora țara sa” — scria decanul Facultății de științe din Paris, Milne-Edwards, lui Gheorghe Chițu, ministrul român al Instrucțiunii, felicitându-l.

La scurt timp, după întoarcerea sa în țară, la 3 aprilie 1878, a fost numit profesor de mecanică rațională la Facultatea de științe din București; era cel mai tânăr profesor al universității. Puțin mai târziu, Academia Română l-a ales printre membrii ei corespondenți.

Ministrul Instrucțiunii, N. Kretzulescu, l-a însărcinat, în iunie 1879, ca, împreună cu elenistul Epaminonda Francud, să inspecteze școlile secundare din principalele orașe ale Moldovei; această misiune s-a repetat și în 1880. Trei ani mai târziu, P.S. Aurelian — devenit ministru al Instrucțiunii — l-a numit inspector general al școlilor. Rezultatul activității sale în această funcție s-a concretizat și în **Raportul general anual asupra învățămîntului public**, tipărit în 1884, sub forma unui volum de 164 pagini. Pornind de la necesitățile generale ale societății românești, într-o perioadă de avânt a industriei naționale, el a formulat cerința asigurării unei ponderi juste învățămîntului real cu caracter științific, orientat către practică, astfel încât școala să furnizeze cadrele necesare progresului economic. Tot școala, arăta Haret, avea și nobila misiune de a forma „buni părinți de familie și buni cetățeni”.

Raportul lui Haret a provocat un interes deosebit în cercurile largi ale opiniei publice. Aprecierea de care s-a bucurat a fost exprimată prin porecla de „raport-ministru”, care însemna — în intenția autorului ei anonim — urarea ca Spiru Haret să devină șeful ministru, pentru a-și pune în aplicare programul schițat în raport. Dintre personalitățile politice ale timpului, colegul său de Academie, D.A. Sturdza l-a felicitat călduros printr-o scrisoare. În mod firesc, când în 1885, în guvernul liberal al lui I.C. Brătianu, D.A. Sturdza a fost numit ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice, cu misiunea expresă de a realiza reforma învățămîntului, el și-a asociat pe Spiru Haret în calitate de secretar general, inițind astfel o colaborare fructuoasă de un sfert de veac.

Dar cu toate că guvernul liberal condus de I.C. Brătianu avea o majoritate substanțială în Parlament, discutarea proiectului legii — instrucțiunii, întocmit de Haret și publicat la începutul anului 1886, s-a prelungit artificial pînă la căderea cabinetului, în martie 1888. Păstrat în cartioanele ministerului, proiectul a servit, însă, drept sursă de inspirație celor care vor încerca după aceea să reformeze legislația școlară și, în primul rînd, autorului însuși, devenit, în 1897, ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice.

Ministru la 46 ani, Spiru Haret, departe de viziunea euforică, trandafirică a unor, după care societatea românească progresa „de la sine”, a venit cu o concepție etatistă, de intervenție a statului în administrația școlii și în afara ei, în vederea combaterii înepoierii moștenite de veacuri.

În acest spirit, a făcut apel la colaborarea lui C. Dumitrescu-Iași, profesor de filozofie la Universitatea din București și valoros specialist în pedagogie, în vederea redactării proiectului unei noi legi a învățămîntului secundar și superior, în care a fost inclus, cu unele modificări, și capitolul respectiv din proiectul întocmit în 1886, precum și ideile expuse de Haret în raportul din 1884. Votat cu o mare majoritate de Adunarea Deputaților și cu unanimitate

de Senat, proiectul a devenit lege la 14 aprilie 1898. Cu acest prilej, Spiru Haret și-a împărțit și concepția sa despre rolul unui ministru: „Ministrul trebuie să fie un frământător al ideilor timpului lui, el trebuie să fie centrul către care să concure deile unei epoci întregi, pe care el este dator să le pună în aplicare...”

Noua lege a instituit învățămîntul secundar de opt clase, în două cicluri (inferior și superior). Între învățămîntul primar și cel liceal superior s-a introdus astfel o treaptă de mijloc, gimnaziul, care să dea o pregătire de cultură generală cu caracter utilitar mai dezvoltată decît școala primară.

În domeniul învățămîntului universitar s-a pus accent pe stimularea creației științifice originale. Între altele, s-a preconizat și posibilitatea ca persoane din afara corpului didactic, specializate în diverse domenii, să poată ține cursuri la universitate, bine înțelese cu acordul senatului universitar. Pentru a facilita asimilarea cunoștințelor de către studenți, s-a hotărît organizarea de laboratoare, clinici, seminarii — printre care și un seminar pedagogic menit a pregăti pe viitorii profesori secundari.

Nici învățămîntul profesional n-a fost uitat. Legea a prevăzut organizarea de școli profesionale de diferite trepte — elementare, inferioare și superioare — cu un accentuat caracter practic.

Învățătorul — sfătuitor apropiat și luminat

Concomitent cu reforma legislației învățămîntului, Haret a pregătit un vast program pentru antrenarea corpului didactic la o amplă muncă de ridicare culturală a maselor populare. În această acțiune s-a oglindit pe larg convingerea sa, potrivit căreia starea fărănămită putea fi radical îmbunătățită prin ridicarea nivelului ei cultural. El preconiza ca pe lângă activitatea didactică, învățătorii să depună și o intensă muncă extrașcolară, pentru luminarea populației sătești. Aceasta trebuia să fie

însoțită de crearea unor societăți economice și de ajutor mutual la sate, grădini și cantine școlare, cercuri culturale și de propagandă. „În concepția lui Spiru Haret, lupta de pe pozițiile poporanismului iluminist, activitatea obștească și culturală a învățătorilor constituiau instrumentele esențiale în îmbunătățirea nivelului moral și material al țărănimii și nicidecum lupta politică sau răsturnarea ordinii sociale existente” (**Marea răsccoală a țărănilor din 1907**, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1967). Membru marcant al aripilor de stînga a Partidului Liberal, Spiru Haret a militat astfel neobosit pentru îmbunătățirea situației țărănimii, dar pe calea unor reforme progresive, limitate, care să nu afecteze bazele orînduirii burghezo-moșierești.

Cu toate aceste limite, ideile și principiile burghezo-democratice preconizate de el au avut un rol pozitiv în condițiile societății românești de atunci. Învățătorii proveniți din pătura țărănească și împărțându-i durerile, influențați de activitatea desfășurată de socialiștii români la sate, alții sub imboldul propagandei burghezo-democratice a învățătorului C. Dobrescu-Argeș, schițaseră deja unele activități cu caracter extrașcolar — cursuri pentru adulți, biblioteci satești, cercuri culturale, bănci populare. Haret a înțeles că strădanile acestor dascăli puteau fi utilizate cu succes în cadrul unui program complex de ridicare culturală și economică a satelor. De aceea, spre deosebire de predecesorii săi, el a întins învățătorilor o mîna prietenească, cerîndu-le colaborarea.

Un an mai tîrziu — cînd nu mai era ministru — Haret a publicat, în revista **Convorbiri didactice**, articolul programatic intitulat **Societatea corpului didactic primar și Liga învățămîntului**, cuprinzînd o analiză critică a procesului de modernizare a statului român. El arăta că păturile largi ale societății nu beneficiau încă de acest proces și chema pe învățătorii din toată țara să desfașoare, în localitățile respective, o activitate largă, depășind pereții școlii, pentru cultu-

ralizarea și ridicarea economică a satelor. Una din prghiile principale pentru progresul economic al țărănimii urma să fie mișcarea cooperatistă. „Principală mea preocupare în cele ce urmează — declara Haret în acel articol — va fi mai cu seamă pentru clasa țărănească, cea mai puțin atinsă de mișcarea noastră de regenerare națională”. Dirijată de el în mod neoficial, printr-o imensă corespondență cu învățătorii din toată țara, mișcarea extrașcolară s-a ramificat repede, îmbîndind formele economice cu cele culturale.

Revenit la conducerea Ministerului, în 1901, a continuat să-și pună în aplicare programul de ridicare a lumii satelor și a societății românești prin școală, prin cultură.

Un principal instrument de realizare, la sate, a programului lui Haret a devenit cercul cultural. La cele 450 cercuri culturale organizate pe întinsul țării, sătenii ascultau, duminică, conferințe pe teme de agrotehnică, igienă, știință popularizată, după care asistau la serbări școlare. Prin aceste cercuri culturale se făcea și propagandă pentru fondarea cooperativelor. Pentru a ridica prestigiul cercurilor, Haret a delegat, în octombrie 1902, pe Coșbuc și Vlahuță să participe la ședințele lor și să țină conferințe. Cîțiva ani mai tîrziu, Mihail Sadoveanu și Artur Gorovei au primit aceeași însărcinare.

Dîndu-și seama de iminența confruntării dintre țărănime și marii proprietari funciari, Haret a publicat, în 1905, lucrarea **Chestia țărănească**, în care a propus o serie de reforme de structură, bazate pe exproprierea latifundiilor, avertizînd, totodată, că dacă statul nu va întreprinde măsuri hotărîte, o mare răsccoală țărănească se va produce în viitorul apropiat. Doi ani mai tîrziu, cînd răscoola a izbucnit, autorul lucrării a fost acuzat de a fi fost unul dintre principalii săi instigatori. Astfel, omul care militase aproape un sfert de veac pentru luminarea satelor, omul din a cărui inițiativă se tipărise cea dintîi revistă destinată sătenilor, **Albina** (1897), cel care sprijinise pe Vlahuță și Coșbuc pentru

editarea revistei **Sămănătorul** (1901), pe Artur Gorovei în editarea revistei **Șezătoarea** (1892) și a gazetei **Răvașul poporului** (1907), pe Sadoveanu, Gala Galaction, Panait Cerna, pe constructorul de avioane Aurel Vlaicu în realizarea aeroplanului visat, omul acesta a devenit ținta unei avalanșe de atacuri și invective. Răspunzînd adversarilor săi că nu avea nimic de retractat, Haret s-a preocupat să asigure reluarea activității extrașcolare, momentul interpus în 1907, cău-tînd să apere, totodată, de urmările judiciare pe învățătorii arestați și implicați în diverse procese de după reprimarea răscobilei.

La sfîrșitul lui 1910, guvernul din care Haret făcea parte și-a prezentat demisia. Obosit sufletește și fiziceste, și-a cerut și pensionarea de la catedră. Din străinătate, unde se dusesese să se odihnească, scria unui învățător din Amărăștii de Jos, județul Romanai: „Am avut parte de a conduce Ministerul Instrucțiunii timp de aproape zece ani, mai mult decît oricare altul. În acest lung interval am avut multe momente de amărăciune, de oboseală sau de descurajare, dar în mijlocul atîtor supărări am avut marea satisfacție de a mă vedea înțeles și urmat de marea majoritate a învățătorilor [...] Amintirea acestui lucru va fi pentru restul vieții cea mai nobilă răsplătă pentru ceea ce voi fi lucrat și eu în interesul țării”. „Plec din lume — scria el în testamentul din 8 ianuarie 1910 — cu mulțumirea că nu am pierdut vremea și că mi-am îndeplinit datoriile pe cît puteam să mi le îndeplinesc în împrejurările în care am trăit și în marginea puterilor mele fizice și intelectuale...”¹

Doi ani mai tîrziu, la 17 decembrie 1912, a încetat din viață, lăsînd în urmă o operă remarcabilă prin tendințele ei progresiste.

¹ Bilantul muncii sale în domeniul învățămîntului poate fi exprimat astfel în cifre: între 1884-1897 s-au înființat 779 școli primare satești; între 1897-1910 s-au clădit 2243 localuri noi, din care 1980 sub cele trei ministere conduse de el; în 1897 existau 129 000 școlari, în timp ce în 1909 numărul lor a ajuns la 338 000; procentul știutorilor de carte crescuse de la 22% în 1899, la 39% în 1909 — n.a.

Prof. ALBERTO S. GHISALBERTI, membru al Academiei dei Lincei
președintele Institutului de istorie Risorgimento

Unitatea statală – moment esențial al istoriei noastre

Pe zidul lateral din dreapta al giganticului edificiu de marmură albă, Vittorio Emanuele II împlinea în centrul Romei în Piața Veneția, o plăcuță în bronz îmi indică locul pe care îl caut: Institutul per la Storia del Risorgimento Italiano. Străbătind imensitatea celor șapte etaje ale monumentului Vittoriano, ridicat ca o apoteoză a independenței Italiei și vecin Capitolului, parcurgi și muzeul dedicat Risorgimento-ului. Ajuns la capătul itinerarului – de unde panorama capitalei italiene oferă infinite unghiuri de admirație – mă întâmpină un distins amfitrion, a cărui agilitate, alură sveltă și forță intelectuală nu-l trădează cei 82 ani. Este profesorul Alberto Ghisalberti, din 1938 secretar general, iar din 1952, președintele acestui Institut, unul dintre istoricii italieni cei mai prestigioși, fost decan al Facultății de litere din Roma (1945-1952). Cursurile, ca și lucrările sale consacrate istoriei moderne italiene, în special secolului XIX, sînt de mult celebre. Acum prof. Ghisalberti se consacră în exclusivitate muncii de cercetare istorică în cadrul acestui Institut, ale cărui legături cu peste 100 instituții științifice din lumea întreagă îl recomandă drept principalul centru italian de studiere a experienței Risorgimento-ului. De la activitatea Institutului a pornit și această discuție pe care o reproduc pentru cititorii revistei noastre.

– Institutul nostru își fixează primele debuturi încă în urmă cu 70 ani. Atunci în 1906 s-a creat primul Centru național de studiere a Risorgimento-ului, apoi în 1935 el a căpătat statutul de Institut de cercetări istorice. Activitatea noastră se concentrează asupra studierii arhivelor cu privire la evenimente Risorgimento-ului, precum și organizarea Muzeului ce le este consacrat. Numai aici, la Institut, am strîns pînă acum peste 400 000 documente, cărora li se adaugă presa vremii și o vastă bibliotecă. Activitatea noastră vede lumina soarelui – ca să mă exprim metaforic – prin volumele de documente (pînă acum am editat 109); prin Congresele internaționale „Risorgimento” (pînă acum au avut loc 48, iar cel din 1976 va fi organizat la Mantua, unde colegii noștri din România sînt așteptați cu aceeași simpatie cu care i-am întîmpinat la precedentele noastre reuniuni); în sfîrșit, prin revista noastră *La Rassegna Storica del Risorgimento*, al cărei ultim număr din trimestrul III al anului 1975 se deschide cu un amplu studiu intitulat *Revoluția lui Tudor Vladimirescu în istoriografia română*, studiu care e încă o dovadă a interesului puternic față de istoria țării dumneavoastră ce se face simțit în cercurile științifice italiene.

– Care este semnificația precisă a acestor noțiuni Risorgimento, atît de prezentă în istoria și cultura italiană și cu rezonanțe puternice în întreaga Europă?

– Încerc s-o definesc cît mai exact. Pentru noi Risorgimento înseamnă perioadă istorică a mișcării Unității Italiene, perioada pe care o fixăm ca începînd de la sfîrșitul sec. XVIII, odată cu primele tendințe de unitate și se termină la 1870 dar al cărei final real îl găsim în 1920, la sfîrșitul primului război mondial, cînd unitatea de stat a Italiei a fost

„Apărătorii Italiei”, desen de epocă din anul 1860.
Sus, regele Vittorio Emanuele II. În centru, Garibaldi
(stînga) și Cavour. Jos – generalii Cialdini (stînga)
și La Marmora

desăvîrșită. Desigur, Risorgimento are și o accepție literară și ca mișcare de idei a acelei epoci.

– Traseul înfăptuirii unității politice și de stat a Italiei, ca și a României, prezintă în secolele XIX și XX o serie de fenomene similare. Cum vi le explicați?

– Îmi este greu să comentez istoria României. Există însă atîtea tangențe vizibile chiar la o privire generală, nu numai în ceea ce privește istoria străveche a românilor și a italienilor, ci și în epoca modernă, înct ele impun o concluzie: procesul de unitate realizat de cele două popoare a fost un proces ireversibil, obiectiv, fundamental, fără de care ar fi fost de neconceput nu numai edificiul lor național, ci chiar existența lor.

Presiunea exercitată din afară a fost unul dintre factorii care au propulsat cu și mai mare necesitate ideea unității, întrucât era limpede că dominația străină nu putea fi înlăturată de popoare divizate. Risorgimento-ul italian și mișcarea românilor pentru unitate se întemeiază pe cinci trăsături comune — identitate etnică, lingvistică, culturală, economică, de conștiință — și desigur avea numeroase și importante deosebiri. De asemenea, atît problema unității italienilor cît și cea a românilor a devenit în sec. XIX și a continuat să fie și în primele decenii din acest secol, o problemă strîns legată de viața europeană. Deși au început să se manifeste cu mult timp înainte, cele două mișcări național-unitare s-au maturizat în împrejurările revoluționare de la mijlocul veacului trecut.

Să ne uităm chiar la cronologie: 1821 a fost un an al revoluției în Valahia, ca și la Neapole și în regatul Sardiniei, unde poporul striga „Trăiască Constituția” și revoluția a fost reprimată de armatele Sfintei Alianțe; 1848 a fost un an al revoluției în toată Italia ca și în toate țările române; în 1854, Garibaldi scria că Piemontul este singurul stat italian care poate face ceva pentru Italia¹, iar în Moldova și Valahia unioniștii pregăteau primul pas spre unirea românilor realizată în 1859 aproape concomitent cu cea a Italiei. Înfăptuită sub aceeași dinastie de Savoia, care a pus și bazele regatului Sardiniei, ceea ce a fost fundamental pentru noi, Unirea italienerilor a constituit un eveniment de extremă importanță și în același timp deosebit de complex date fiind puternicele decalaje dintre nord și sud, decalaje istorice, economice, politice și chiar psihologice. Geneza problemei mezzogiorno-ului care frămîntă societatea italiană contemporană s-a pus încă de acum mai bine de un secol în termeni foarte clari și presanți. Aș vrea să subliniez că pentru realizarea unității italiene a fost de o mare însemnătate lupta împotriva ocupației

¹ În 1720 Piemontul (regiune din nord-vestul Italiei) împreună cu Sardinia au format, sub conducerea ducelui de Savoia regatul Sardiniei, care în secolul XIX a constituit centrul unificator al Italiei. Regatul Sardiniei a fost un sprijinitor activ al poziției Principatelor Dunărene la Conferințele de la Paris din 1856 și 1858 și a făcut parte din Comisia celor șapte puteri europene creată în baza Convenției internaționale din 1856.

străine. Îmi amintesc că în 1911-1912 am întîlnit la Roma un grup de studenți români din Transilvania. Și atunci le-am spus același lucru — fără eliberarea de sub dominația habsburgică, Italia și România nu vor fi cu adevărat ele însele. Numai un popor care a avut pe pămîntul său garnizoane străine poate înțelege pe deplin suferința altui popor aflat sub ocupație. Poporul italian păstrează și astăzi sute de versuri care exprimau ura sa față de ocupanți. Rațiunile pentru care marile imperii au subjugat țările noastre erau multiple — economice, politice, religioase. Esențial este însă faptul că unitatea statală a Italiei ca și a României a fost desăvîrșită odată cu prăbușirea acestor imperii în urma primului război mondial.

— Care este interesul noilor generații față de istoria Risorgimento-ului?

— Fiecare generație vine în lume cu interesele ei specifice vremii în care trăiește, deci fiecare generație are o altă viziune, nu neapărat nouă, dar diferită asupra evenimentelor istorice. Astăzi se poate vorbi de o nouă abordare a Risorgimento-ului, de o nouă interpretare a evenimentelor unității italiene nu numai sub raportul metodologiei istorice sau al dorinței de a reinnoi societatea, dorință predominantă în Italia din 1975, ci și sub raportul conceptului istoric. Înainte, pe vremea cînd eu îmi terminam studiile, se punea accentul pe rolul personalităților, acum se caută cauzele economice, sociale, politice, religioase care pun în mișcare istoria și-i motivează mersul înainte.

Întrucît întrevăderea noastră avea loc în preajma Anului nou, l-am întrebat pe profesorul Ghisalberti ce-și dorește pentru 1976?

— Să pot continua publicarea colecției de documente Mazzini (scrieri politice, cor pondență, adnotări) care a ajuns la al 100-lea volum; să scot primul volum al scrisorilor lui Giuseppe Garibaldi datînd din epoca sa latino-americană (1834-1848); să vizitez România.

Nu am găsit un alt LA MULȚI ANI mai potrivit decît urarea de a-și realiza toate cele trei dorințe.

Cristian POPIȘTEANU

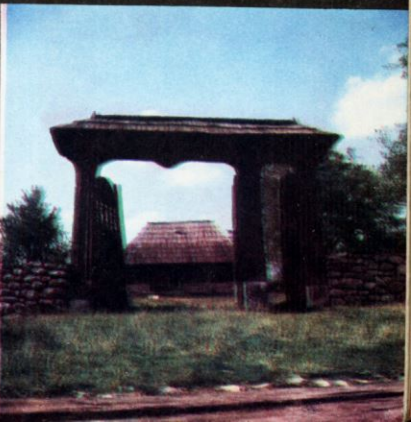
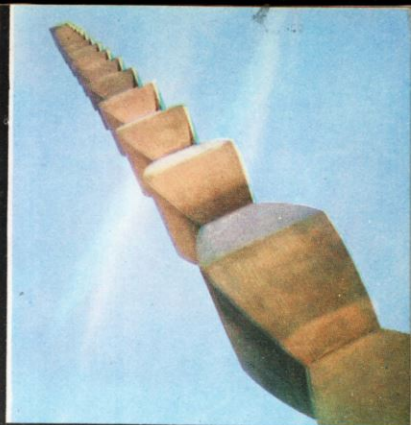
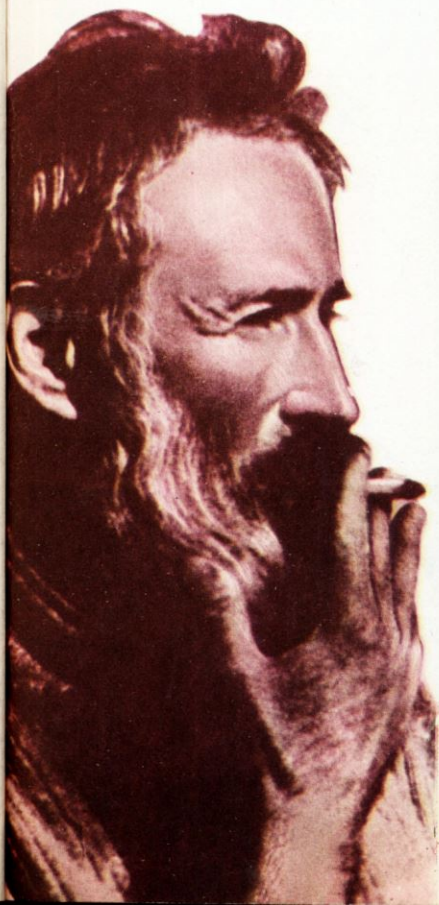
PLANȘELE NOASTRE

① „Vreau să sculptez forme care ar putea să dăruiască oamenilor bucuria”, mărturisea unul din cei mai mari sculptori moderni, Constantin Brâncuși, născut în 1876 la Hobița, jud. Gorj. Împreună cu portretul artistului și imaginea casei natale, reproducem și două din celebrele sale creații: **Masa tăcerii** și **Coloana infinită** dăltuite în semn de omagiu eroilor români din primul război mondial. (Îmi era dor să revăd cîmpurile noastre, p. 14)

② Portretul reformatorului Martin Luther, în viziunea pictorului și gravurului german Cranach cel Bătrîn.

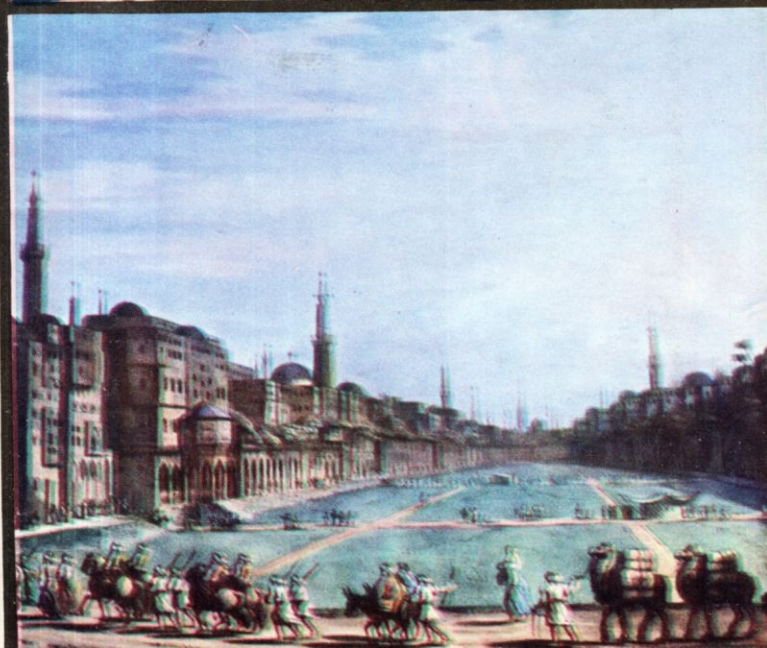
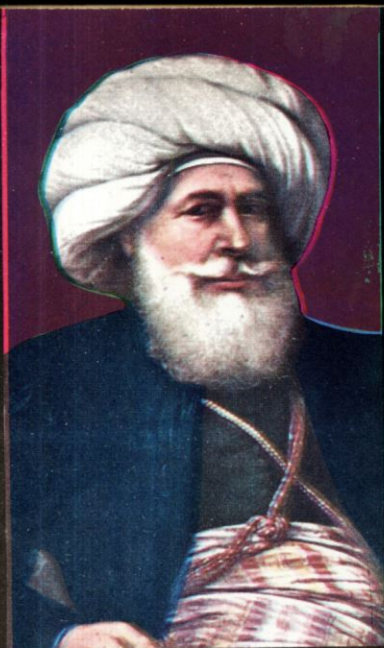
③ În anul 1530, sprijiniți de electorul de Saxa, reformatorii au prezentat lui Carol V „Confesiunea de la Augsburg” (expunerea tezelor luteranismului), pe care împăratul a refuzat să o accepte. În prim plan — stînga, Carol V și electorul de Saxa. În dreapta, principii protestanți și reprezentanții orașelor libere (Martin Luther și „Cele 95 propoziții” ale sale, p. 51)

④ Vicerege între anii 1805-1848, Mehmet Ali a deschis Egiptul lumii moderne — stînga, sus. În dreapta: suzeranul și rivalul lui Mehmet Ali, sultanul Mahmud II. Jos: imagine de epocă a orașului Cairo (Pagini din istoria Egiptului, p. 48)

„Pe teritoriul de astăzi al României s-au succedat, de-a lungul mileniilor, corespunzător legilor obiective ale dezvoltării istorice, orînduirile sociale cunoscute pe plan universal, acumulîndu-se o bogată civilizație materială și spirituală. O importanță deosebită a avut organizarea statală traco-dacică, ce a atins punctul culminant în perioada regatului lui Burebista și al lui Decebal”.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism

NEAMURI ȘI TRIBURI TRACICE

Carpții

Populație de origine dacică¹. În secolele II-III e. n. au locuit teritoriul de la est de Carpați pînă la Nistru.

După unii cercetători, denumirea de carpi vine de la Carpates (munte), nume ce derivă fie din rădăcina *sker-ker* = „a tăia”, fie din albanezul *Karpë*, *Karme* (*Karp-m*) = „stîncă”; după alții, el ar deriva din rădăcina indo-europeană *Kar* = „a lăuda”. Indiferent dacă numele carpiilor vine de la *Carpates* (munte), ori de la forma indo-europeană *Kar*, un lucru este sigur și anume că populația carpică a locuit în preajma munților Carpați. V. Pârvan și alți istorici consideră însă că munții Carpați au luat numele de la carpi.

Majoritatea cercetătorilor, români și străini, au presupus originea dacică a carpiilor pornind de la interpretarea unor izvoare literare. Astfel, denumirea de carpodaci, folosită de istoricul antic Zosimos (IV, 34, 6), a fost tradusă prin „carpii de origine dacică”. Originea dacică a carpiilor poate fi, însă, dovedită cu prisosință pe cale arheologică².

Analiza atentă a izvoarelor scrise (antice) și a datelor arheologice sprijină autohtonía carpiilor în spațiul

est-carpatic românesc și infirmă ipotezele conform cărora carpii au venit din nord sau din est pe actualul teritoriu al Moldovei. Acei problematici callipizi, amintiți de învățații antici Herodot (IV, 17), Strabon (XII, 3, 21) și Pomponius Mela (II, 1, 7), ca și carpizii înținuți la Ephoros (frag. 158, 78) și Pseudo Scymnos (842-844), nu sînt carpi, așa cum consideră majoritatea cercetătorilor (W. Tomaschek, E.H. Minns, V. Pârvan etc.); ei pot fi, cel mult, triburi înrudite cu carpii. În felul acesta nu mai putem susține că cele mai vechi izvoare literare îi fixează pe carpi în sud-vestul Ucrainei.

Urmele carpiilor au fost identificate pe teritoriul Moldovei în circa 200 puncte, majoritatea concentrîndu-se în zona subcarpatică și centrală a provinciei, acolo unde au fost îngropate (tot de carpi) și cele mai multe tezaurе monetare (romane). Vestigii ale civilizației carpiilor s-au descoperit și în zona dintre Prut și Nistru.

Organizați într-o puternică uniune tribală, carpii au dominat, din punct de vedere economic, politic și militar, atît unele triburi de origine dacică (dacii liberi din Muntenia), cît și populațiile „barbare” pătrunse în zona extracarpatică a României, din rîndul cărora amintim pe sarmați.

După înfrîngerea costobocilor de către romani și asdingi (anii 170-172) carpii au fost nu numai cei mai puternici dintre dacii liberi, ci și cei mai periculoși dușmani ai Imperiului roman la Dunărea de Jos (Iordanes, *Getica*, XVI, 91; *CHL*, III, 12455 etc.). Ei au atacat în repetate rînduri imperiul fie singuri, fie în alianță cu sarmații, goții și alte semîții. Izvoare literare și epigrafice (texte, inscripții pe unele stele funerare, diplome militare etc.) consemnează numeroase

¹ Vezi *Magazin Istoric*, nr. 1/1972 și 1/1976.

² Pentru detalii cu privire la istoria carpiilor, vezi Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Ed. Academiei, București, 1973.

agrianii
albobocensi
aletoi
ansamensi
appiarensi
apuli
apsinthioi
arsietai
artaci
asti
ausdecensi
(usdecensi)

bebrici
beni
berecynti
bessi
bettegeri
blefi
bisalti
bistoni
bitini
bottial
brianti (prianti?)
brigi

brisi
buri (buridavensi)
caeni
carpi
carpodaci
ceiagesi
celegerri
ciconi
coilaletae
coralli
corpili
costoboci
cotensi
crestoni
crobizi
crusael
daci (v. geto-daci)
dantheleti
darsi (darsai)
derroni
digerri
dimensi
diobessi
diol
dolonsi (dolongi)
drosi
drugeri
edoni

geti (getae,
v. geto-daci)
harpi
hypsalti
lai
maedobithyni
moesi (mysi)
mygdoni
napai
nipsaloi
(tranpsioi)
obulensi
odomanti
odrisi (odrysi)
oienensi
oitensi
olizoni
orresci
paiopli
paiti
panaloi
piarensi
piefigi
piegeti
pieri
pirogeri
piliasti
potulatensi

pradavensi
rafacensi
(racatensi)
rondaloi
saboci
saci
sapei
sargeti
satiri
serdi
siensi
sindi
singi
sithoni
suci
terizi
thunati
tilati
tini
trausi
treri
tribali
tynteni
tyrageti
uti
zalei
zbaleoni
zerani

conflicte în secolele III-IV e.n. (anii: 214-238, 245-247, 272, 295-297, 302-303, 306-311, 313-318). Ca urmare a victoriilor obținute asupra carpiilor, unora dintre împărații li s-a conferit titlul onorific de *Carpius Maximus* (Filip Arabul, Aurelian, Dioclețian, Maximian, Constantius Chlorus, Galerius și Constantin cel Mare). În urma acestor conflicte, o bună parte dintre carpi au fost transferați în Imperiul roman, iar alții au continuat să trăiască pe teritoriul lor de baștină, alături de goți și huni, așa cum arată știrile literare antice și datele arheologice. Teza conform căreia întreaga populație carpică a fost transferată în imperiu: *Carporum natio translata omnis in nostrum solum* sau *Carporum gens universa in Romania se tradidit*¹ (Aurelius Victor, *Caesares*, 39, 43; *Consularia Constantinopolitana*, ad. a. 295—MGH, IX, 230), nu mai poate fi susținută.

Între carpi și romani au existat și relații pașnice, fapt dovedit de o serie de materiale arheologice și tezaure monetare romane (peste 75) descoperite în teritoriul carpic. Unele dintre tezaure provin, probabil, din vinzarea unor produse, iar altele din subsidii plătite de romani, carpiilor.

Cultura carpică, datată între anii 107-319, este dacică în esență ei și poate fi considerată ca o formă evaluată a La Tène-ului getodacic, careia i s-au adăugat influen-

țele romane și sarmatice. Este una din cele mai frumoașe culturi materiale cunoscute de-a lungul istoriei, fapt ce atestă deopotrivă talentul și hărnicia oamenilor care au creat-o, cît și treapta de civilizație pe care au atins-o.

Carpiii sînt menționați pentru ultima dată în anul 381 de către istoricul grec Zosimos (IV, 34,6) sub numele de carpodaci. La acea dată, alături de huni și sciri, ei au făcut o nouă incursiune în imperiu și au fost respinși de împăratul Theodosius I, fiind obligați să se întoarcă în locurile de unde veniseră. Istoricul antic a folosit denumirea de carpodaci pentru a arăta că cei alungați la nord de Dunăre au fost carpiii din Dacia și nu cei care se aflau în imperiu, transplantați aici la sfîrșitul sec. III și începutul sec. IV.

Sensibili și receptivi la influența romană, într-o măsură mai mare decît alte popoare din afara lumii greco-romane, carpiii au asimilat treptat numeroase grupuri de populații migratoare și au contribuit din plin la etnogeneza poporului român. Pătrunzînd pe teritoriul fostelor provincii romane Dacia și Scythia Minor, ei au revitalizat elementul daco-roman și l-au făcut să reziste și să iasă victorios din confruntarea cu neamurile germanice și cu alți migratori. Carpiii au cunoscut atît romanitatea, cît și așa-zisa „barbarie”, dar au optat, pînă la urmă, în favoarea celei dintîi.

¹ „Întreaga seminție a carpiilor a fost transferată în imperiu”.

Tracii în bazinul carpatic

Dr. MIKULAS DUŠEK

În articolul Tracii în bazinul carpatic publicat în revista Slovenská Archeológia (1974) — pe care îl prezentăm cititorilor într-o formă prescurtată — arheologul ceh Mikulas Dušek, cercetător științific la Institutul de arheologie din orașul Nitra, bun cunoscător al preistoriei regiunii carpato-danubiano-pontice, subliniază rolul activ al tracilor în zona Carpaților, în primele secole ale celei de-a doua jumătăți a mileniului I e.n. Între altele, autorul emite părerea că agatirși au aparținut neamurilor tracice, opiniile sale în această direcție fiind convergente cu ale multor cercetători români și străini. Cît privește pe sciți, care au fost de neam iranien și au locuit în stepa nord-pontice, aceștia nu au putut constitui — după opinia lui Mikulas Dušek — o pătură dominantă în zona carpatică și în ținuturile danubiano-balcanice, părere împărțită, de asemenea, și de alți cercetători.

În ceea ce mă privește, rămân și astăzi la teoria mea mai veche, potrivit căreia în bazinul carpatic și în regiunea precarpatică nu poate fi dovedită o ocupație scitică și, în consecință, nu au avut loc nici expediții militare scitice în acest spațiu. Existența unui număr restrins de morminte cu antichități scitice, începînd din răsărit, din regiunea Olbiei, trecînd peste Moldova și, mai departe, spre Transilvania și Cîmpia Maghiară, este mai degrabă dovada unor relații comerciale, negustorii respectivi fiind însoțiți, după obiceiul vremii, de escorte militare.

În același timp, numărul mic al antichităților cu adevărat scitice (pumnale-akinakes¹, plăci de bronz de la toiba de săgeți, oglinzi, topoare etc.) și cantitatea mare de imitații a adevăratelor obiecte scitice, dovedesc relații de scurtă durată între bazinul carpatic și regiunea Olbiei, eventual chiar Olbia. În ceea ce privește virfurile de săgeți cu trei muchii, acestea au o răspîndire atît de vastă în Europa, încît nu există temeiuri să fie atribuite peste tot și cu orice preț sciților. Împreună cu zăbalele de tip Vekerzug², ele sînt o dovadă în plus a folosirii lor de către populația autohtonă din bazinul carpatic. Demonstrația noastră se sprijină pe realitatea că zăbalele de tip Vekerzug sînt o creație a unor meșteri locali din bazinul carpatic. Celor care susțin originea lor caucaziană le lipsesc

argumente convingătoare. Descoperirile de la Ferigele, Tigveni (România), Brezje Magdalenska Gora, Vace, Zagorje, Donja Dolina (Iugoslavia), Schandorf, Oberpullendorf (Austria), Wymysowo (Polonia), atestă că ele sînt o consecință a schimburilor comerciale și nu a unor expediții militare.

Obiectele de aur în formă de cerb de la Zöldhalompusztá și Tápószentmárton (ambele localități în Ungaria) nu exprimă, după părerea mea, așa-numitul stil animalier scitic în forma lui clasică; totodată, mărimea lor nu corespunde adevăratelor podoabe scitice de acest gen. Așa-numitele elemente de factură scitică au ajuns, după convingerea mea, în bazinul carpatic prin Moldova și valea Mureșului, deci într-o regiune locuită de agatirși traci și într-o perioadă de timp foarte scurtă. O întrerupere a acestor contacte o dovedește ridicarea cetăților din Moldova din sec. VI-IV e.n. (după unii cercetători datele mai precis între 550-470 e.n.), datorită pericolului scitic.

Din cele expuse mai sus rezultă deci că nu putem vorbi despre expediții războinice scitice în bazinul carpatic. Se pot presupune numai contacte comerciale care veneau de la Olbia și în cadrul cărora au fost răspîndite și antichități scitice, după care s-au făcut apoi imitații de către localnici.

Prezența tracilor și a culturii lor la nord de Dunăre este documentată — în continuare — și în a doua jumătate a sec. VII e.n.; în regiunea pontică — în sec. VII-VI

e.n., în regiunea transilvăneană, în Cîmpia Maghiară și în nordul Tisei — în a doua jumătate a sec. VI, iar în Slovacia de sud, sud-est și sud-vest — la sfîrșitul sec. VI, dar mai ales în sec. V-IV e.n.

Organizarea socială a tracilor în Peninsula Balcanică a fost de tipul societății împărțită în clase. Apariția coloniilor grecești nu numai că accelerase decăderea societății gentile, dar reprezentase, încă din sec. VII e.n., una din cele mai importante premise pentru apariția acestui tip de societate.

Din izvoarele scrise și arheologice reiese că în sec. VI-V e.n., orașele grecești de pe litoralul Mării Negre au devenit factori de seamă în istoria tracilor și sciților. Unele localități întemeiate pe coasta de apus a Mării Negre, ca Histria, la sfîrșitul sec. VII e.n., Tomis (Constanța), Callatis (Mangalia), la începutul sec. VI e.n., Dionysopolis (Balșik), Odessos (Varna), Messembria (Nessebar), la sfîrșitul sec. VI, Apolonia (Sozopol), la sfîrșitul sec. VII, Tyras, la gura Nistrului, în sec. VI e.n., au devenit centre culturale și comerciale deosebit de importante, strîns legate de lumea tracică. La nord de Tyras a fost întemeiat, în prima jumătate a sec. VI, orașul Olbia, care a evoluat într-un oraș-stat și care a făcut comerț cu regiunea Bugului și a Niprului; judecînd după unele descoperiri arheologice, Olbia a întreținut relații comerciale și cu populația tracică din Moldova actuală, din Transilvania și din Cîmpia Maghiară.

¹ Denumire de origine iraniană; pumnal cu două tăisuri. Sciții l-au împrumutat de la persi; l-au folosit și tracii — a.r.

² Localitate în Ungaria — a.r.

Contactul tracilor cu orașele grecești se reflectă clar în descoperirile arheologice din regiunea locuită de traci, respectiv de traco-geți. Ele dovedesc că în aceste orașe au venit, din Grecia sau din Asia Mică, negustori sau meșteri care au întemeiat ateliere sau magazine de mărfuri. Produsele de proveniență ateniană sînt un indiciu că și atelierele din Atena sec. V au participat la comerțul cu tracii. Scenele reprezentate pe produsele de ceramică greacă au fost împrumutate de multe ori din mitologia tracă. Pe de altă parte, tezaurele de aur, argint sau bronz, ca și alte monumente trace, poartă la rîndul lor, urme ale influenței culturale grecești sau din Asia Mică, pe lîngă forma proprie tracă de exprimare artistică. Descoperirile arheologice dezvăluie, de asemenea, că relațiile comerciale ale orașelor grecești cu teritoriul tracic s-au intensificat în a doua jumătate a sec. VI, pentru a cunoaște apogeul în sec. V-IV î.e.n.

La începutul sec. V, la traci a apărut prima formațiune statală mai mare și anume regatul ordizilor de sub conducerea lui Teres (a domnit pe la 527-435 î.e.n.).

Triburile tracilor de nord sînt atestate mereu și arheologic în regiunea carpato-dunăreană și în sec. VII-VI î.e.n. După expediția lui Darius din anul 513-512 împotriva sciților, de-a lungul coastei de apus a Mării Negre, este exclus orice contact al sciților — și cu atît mai mult unul militar — cu bazinul carpatic. În această epocă, deci la sfîrșitul sec. VI î.e.n., tracii s-ar fi deplasat în mare număr spre vest de-a lungul văii Mureșului, a Dunării și Tisei. Mișcarea lor poate fi legată și de grupul cultural Kuștanovici¹ și ea trebuie plasată încă la sfîrșitul sec. VII î.e.n. Penetrația triburilor nord-tracice în bazinul carpatic a fost, desigur, cauzată de motive economice, de dorința căpătenilor trace de a cucerii noi teritorii și a ajunge la noi surse de bogății².

¹ Localitate în Ucraina carpatică (U.R.S.S.); necropolă cu tumuli — n.r.

² Dar tracii se găseau în aceste regiuni încă din epoca bronzului — n.r.

Pătrunderea tracilor în bazinul carpatic a accelerat, din toate punctele de vedere, dezvoltarea social-economică a populației autohtone, tracii acestei epoci venind cu o cultură mai înaltă și cu o structură socială mai avansată. În Slovacia de sud-vest, de sud și de răsărit, apariția tracilor în sec. V î.e.n., a impulsat trecerea la faza democrației militare în toată această regiune, ca, de altfel, și în Cîmpia Maghiară și în zona Tisei. Prezența tracilor a determinat nu numai schimbări sociale sau o mai bună organizare militară, dar a favorizat și dezvoltarea forțelor de producție. Astfel, ei au adus un nou mijloc de producție, roata olarului, care a stimulat dezvoltarea economică. Producția specializată de ceramică, ca și a unor obiecte de fier sau bronz (zăbale, virfuri de săgeți, topoare) a contribuit desigur, la crearea unui plusprodus. Aceasta se vede și din faptul că din comerțul cu regiuni îndepărtate au apărut unele obiecte de lux: chihlimbar de pe coasta Mării Baltice, sticlă probabil din sud, din regiunile ilirice. S-a dezvoltat probabil și producția agricolă în urma introducerii unei tehnici mai avansate. Urmarea logică a acestui proces a fost o creștere a producției într-o serie de ramuri economice, care a dus, în cele din urmă, la o diferențiere socială a populației din bazinul carpatic și deci și din Slovacia.

Populația tracică a conviețuit în mod pașnic cu populația băștinașă, cum o dovedesc, poate cel mai bine, cimitirele birituale³, care dezvăluie continuarea vechii baze culturale. Necropolele descoperite oferă un material documentar satisfăcător cu privire la relațiile social-economice preconizate. În Slovacia, unul din exemplele cele mai ilustrative îl constituie necropola de la Chotin, regiunea Komárno. Mormintele cu inel de lut, răspîndite izolat pe cuprinsul necropolei, arată poziția socială deosebită a celui înmormîntat. Mormintele de cai sau cele umane cu cai

³ Se practicau în același timp cele două rituri: înhumăția și incinerăția — n.r.

pot și ele constitui indicii referitoare la bogăția unei anumite pătri a acestei populații, deoarece calul reprezintă o valoare (care putea fi însă exprimată și în alte produse). Perlele de chihlimbar și de sticlă sau inelele de tîmplă argintate, sînt, de asemenea, dovezi că unii membri ai acestei societăți s-au îmbogățit treptat. Mormintele duble sau triple (bărbat-femeie, bărbat-femeie-copil) din acest cimitir confirmă nu numai descrierea lui Herodot referitoare la ritul de înmormîntare trac, dar și poziția de conducători pe care au avut-o cei înmormîntați. În ceea ce privește mormintele cu săgeți în trei muchii, ele pot fi socotite ca aparținînd membrilor cetelor militare. Căci triburile trace ale acelei epoci au adus în bazinul carpatic, în afară de organizarea lor tribală, pe care o aveau și în Tracia sau la nord de Dunăre și organizarea bazată pe cete militare.

Din privirea de ansamblu asupra materialului arheologic și din valorificarea lui — sau din revalorificarea unor descoperiri mai vechi — ca și din confruntarea cu sursele istorice scrise, am încercat să dezvoltăm o nouă imagine asupra evoluției spațiului carpatic și precarpatic. Din acest punct de vedere am fost înclinați să ajungem la un nou fel de a privi rolul, pînă acum necorespunzător reliefat, al tracilor și al culturii lor, dezvoltarea social-economică a Europei de sud-est și a bazinului carpatic în Hallstattul⁴ tîrziu, în conexiune și cu rezolvarea problemei sciților în această regiune.

O altă problemă constă în interpretarea etnică a materialului arheologic. În această privință nu trebuie să plecăm numai de la materialul arheologic, ci să avem în vedere și izvoarele scrise. Pe baza acestui principiu am ajuns la următoarele concluzii:

1. În timpul evoluției hallstattiene tîrzii, în Slovacia a pătruns, la sfîrșitul sec. VII î.e.n., grupul cultural nord-tracic Kuștanovici, care poate fi urmărit pînă în sec. III î.e.n. Influența lui s-a făcut

⁴ Hallstatt — localitate în Austria; a dat numele (convențional) primei epoci a fierului — n.r.

simțită și în Slovacia de mijloc. După sec. V î.e.n., înfrurii ale culturii nord-trace au ajuns treptat și în Slovacia de sud și de mijloc, venind dinspre Cimpia Maghiară.

2. În Slovacia de sud și de mijloc au apărut necropole birituale și ceramică lucrată la roată. Organizarea gentilică, care dăduse deja semne de dezagregare [...], a fost impulsionată în această perioadă de uniunile de triburi nord-trace.

3. Materialul arheologic din Bulgaria de astăzi, atribuit în mod sigur triburilor trace, cit și ritul de înmormântare trace dovedesc fără putință de tăgadă, identitatea cu monumentele materiale și ritul de înmormântare constat în Slovacia, atribuit de asemenea triburilor nord-trace, precum și cu materialul din epoca necropolelor birituale din Ungaria.

4. Monumente nord-trace există și în România (în Moldavia), în partea de apus a Ucrainei și în Ucraina carpată.

5. Monumentele scitice, care în regiunile menționate nu sînt multe la număr, constituie dovezi ale contactelor cu regiunea Olbiei, respectiv chiar cu Olbia. Se ridică însă problema dacă acest comerț a fost practicat de sciți sau chiar de greci, deoarece, după cum bine se știe, sciții au fost consumatori de produse grecești, care au fost confecționate pentru ei în așa-numitul stil ani-

malier. În bazinul carpatic sînt atît de puține produse scitice veritabile, realizate în acest stil, încît nu se poate vorbi de o ocupare scitică a acestor regiuni.

6. Numărul redus de monumente scitice în regiunea precarpată poate fi considerat ca rezultatul unui contact bilateral între triburi trace și scitice, explicabil prin legăturile de rudenie dintre dinastia tracă și scitică din perioada regatului odris. Virfurile de săgeți de bronz în trei muchii nu pot constitui un argument pentru atribuirea etnică.

7. Documentele arheologice și izvoarele istorice dovedesc că triburile trace ajung treptat, începînd cu sec. VI, dar mai ales cu mijlocul acestui secol, în bazinul carpat¹ și deci și în Slovacia.

8. Moștenirea culturală din afara bazinului carpat (Austria inferioară, Polonia, Slovacia), pe care noi am atribuit-o tracilor de nord, este o dovadă a contactelor comerciale ale triburilor nord-trace cu aceste regiuni.

9. Ritul de înmormîntare din regiunea de stepă nord-pontică în decursul sec. VI-V î.e.n. (poate chiar sfîrșitul sec. VII), respectiv inhumăția în camere mortuare de lemn, nu este identic cu cel din spațiul carpato-dunărean (incinerăția). În sec. VI-V î.e.n. incinerăția nu este cunoscută

¹ Din care face parte și Slovacia.

în stepa nord-pontică, după cum în decursul sec. VII-V î.e.n. nu sînt practicate nici în regiunea de silvostepă din dreapta Nistrului mijlociu. Aici au fost găsite numai camere mortuare arse, parțial sau total. Această realitate infirmă opiniile după care mormintele de incinerăție — sau eventualele morminte de incinerăție în tumul — ar fi manifestări ale ritului de înmormîntare scitic.

10. Descompunerea societății gentile și apariția aristocrației gentile sînt datate în Slovacia la sfîrșitul sec. VII î.e.n. În Tracia, acest proces este încheiat în prima jumătate a mileniului I î.e.n., cînd apar comunități patriarhale casnice colective de producție sătești. În sec. V î.e.n., comunitățile casnice se unesc în colective monogame de familie. Iau naștere comunități sătești și uniuni tribale, iar aristocrația își însușește pămîntul. Prin venirea lor în bazinul carpat, tracii accelerează evoluția social-economică a populației autohtone și favorizează dezvoltarea forțelor de producție, prin introducerea unui nou mijloc de producție — roata olarului. Aceasta duce la o producție specializată care, la rîndul ei, determină realizarea unui plus-produs. De asemenea, tracii introduc în Slovacia și în restul bazinului carpat o mai bună organizare a uniunilor de triburi.

CÎND AU DEBUTAT SOCIALIȘTII ROMÂNI...

(Urmare din p. 19)

cării noastre socialiste privind acțiunea în viața politică. Faptul este cu atît mai semnificativ, cu cît se știe că în perioada cuprinsă între 1871 (cînd s-au constituit primele cercuri socialiste din România) și 1885-1886, majoritatea membrilor acestor cercuri au afirmat că nu intenționează să intre direct în disputa partidelor politice ale burgheziei și moșierimii pentru putere și că nu vor aborda viața electorală și parlamentară. Cu toate acestea, ei au desfășurat, în presă, la întruniri, ca și prin propagandă orală, o susținută activitate de analiză critică a realităților politice românești — stat, constituție, monarhie, partide, putere legislativă și executivă, legislație etc. — exprimînd punctele de vedere socialiste față de aceste realități. Totodată, în efortul de a descifra o multitudine de forme și metode de

acțiune pentru realizarea obiectivelor de luptă ale proletariatului, unii dintre socialiști au început să se îndrepte, după cum am văzut, și spre folosirea căilor politice-parlamentare, înțelegînd ca o nouă modalitate de afirmare a obiectivelor clasei muncitoare și țărănimii.

Izvorite dintr-o inițiativă personală, încercările din 1883 și 1886 au anticipat o formă de luptă care, după numai cîțiva ani, și-a dovedit, practic și eficient, însemnătatea, constituind o experiență pozitivă și necesară pentru acțiunea politică și parlamentară socialistă, desfășurată organizat de mișcarea muncitorească din România, începînd din 1888, și care a cunoscut o continuă dezvoltare, înregistrînd notabile succese în timpul activității partidului politic al proletariatului român, fîurit în 1893, partid însușit de nobilele idealuri ale fîuririi socialismului pe pămîntul României.

Frontul popular preia conducerea

VLADIMIR ZAHARESCU

6 februarie 1934. La Paris, „ligile“ de dreapta, fascizante, ies în stradă. Se produc dezordini, se iau măsuri de restabilire a ordinii.

A fost o încercare de puci, de preluare directă a puterii pentru a instaura o dictatură fascistă în Franța? Sau scopul era, pentru moment, exercitarea unei presiuni care să deplaseze spre dreapta viața politică și să se deschidă calea spre dictatură?

Părerile istoricilor sînt împărțite. Dar e limpede că fără o ripostă hotărîtă care să-l bareze calea, fascismul, dezorientînd o parte a maselor, s-ar fi întărit. Necesitatea de a se împotrivi acestui pericol, lupta împotriva consecințelor crizei economice, pentru revendicări sociale vitale — iată factorii primordiali care au raliat forțele democratice, au pus în mișcare masele populare, în primul rînd pe cele muncitorești. La 12 februarie 1934,

pentru prima dată după mai mult de un deceniu de dezbinare și conflicte, în cursul unei uriașe demonstrații de masă, comuniștii și socialiștii și-au unit rindurile și au strigat într-un glas: „Vive la République!”, „Unité d'action!”. Coloanele, inițial separate, s-au contopit. Tendința spre unitate care și-a făcut apoi tot mai puternic loc, discuțiile la nivelul conducerilor celor două partide — dificile, dar în ultimă instanță fructuoase — s-au încadrat și ele în mersul evenimentelor care au dus la victoria din 1936 a Frontului popular¹.

Viața însăși, ascensiunea fascismului și venirea lui Hitler la putere în Germania, tendințele unitare ale muncitorimii și forța pe care au căpătat-o acțiunile muncitorești comune — să ne amintim de luptele celerității și petroliștilor din România în 1933 — au făcut ca multe partide comuniste să se elibereze treptat de sectarism. Ele și-au reconsiderat linia politică, au depășit tezele de pînă atunci ale Internaționalei comuniste, după care fascismul nu era decît un indicu al slăbiciunii burgheziei, iar lovitura principală trebuia îndreptată împotriva social-democrației. Ambele Internaționale — comunistă și socialistă — au fost influențate de acest proces, partidele afiliate lor ameliorându-și relațiile și degajînd progresiv concluzii, adesea convergente, între acestea, ca o preocupare crescînd fiind necesitatea unității muncitorești.

Începînd îndeosebi din 1932, Partidul Comunist Francez a promovat cu perseverență o politică de unitate muncitorească, de concentrare a tuturor forțelor democratice în lupta împotriva fascismului. P.C.F. „iese din crislidă” (expresia aparține istoricului comunist Claude Willard) și capătă dimensiunile unei forțe politice de prim rang, capabilă să dea expresie unor necesități stringente ale dezvoltării societății franceze. La rîndul său, partidul socialist (S.F.I.O.), măcinat de o serie de contradicții, s-a eliberat, în noiembrie 1933, prin sciziune, de aripa sa de extremă dreaptă și de o fracțiune a dreptei, ceea ce a înlăturat un obstacol serios în calea unității stîngii. Mișcarea sindicală, care pînă atunci fusese fracționată și nu reușise să cuprindă, în medie, decît 10% din muncitori, a obținut succese importante pe calea unității. După unificarea din martie 1936 a celor două centrale principale (C.G.T. și C.G.T.U.), Franța a cunoscut o perioadă de sindicalizare în masă (4 000 000 membri în 1937). De asemenea, puternicul partid al radicalilor, care reflecta poziții ale țărănimii și unor pături mijlocii, a fost și el atras spre o alianță cu mișcarea muncitorească întărită. La fel — o serie de alte grupări politice mai mici.

Toate acestea indicau pași concreți, etape spre crearea și victoria Frontului popular.

Un moment decisiv pentru politica de front popular a P.C.F. l-a reprezentat Conferința națională de la Ivry din iunie 1934. Comuniștii și-au reevaluat critic atitudinea față de libertățile democratice și față de democrația burgheză. Dacă pînă atunci, pornind de la

schema „clasă contra clasă” și de la considerentul că democrația burgheză și dictatura fascistă sînt două forme ale dictaturii burghezei, socoteau că nu este necesar să „alegi între ciomă și holeră”, după această dată ei au apreciat cu claritate că alegerea nu era între dictatura burghezei și cea a proletariatului, ci între democrație și fascism.

În aceste condiții, la 27 iulie 1934, s-a semnat Pactul unității de acțiune dintre comuniștii și socialiștii. În cadrul Comitetului de coordonare creat cu acest prilej, au continuat discuțiile menite să contureze un program și posibilitatea lărgirii Pactului. Radicalii au rămas rezervați dar curentul tot mai larg spre un front popular i-a antrenat și pe ei, iar în toamna lui 1935 au decis să participe oficial la Comitetul Unirii Populare, creat în iulie 1935.

Aceste deplasări au avut loc sub semnul unei tot mai puternice mișcări de masă, al grevelor, adunărilor, demonstrațiilor. În primăvara anului 1936, Frontul popular iese victorios în alegeri. Rezultatele alegerilor reflectă adeviziunea masivă a corpului electoral față de această coaliție, dar și deplasări în numărul de voturi acordate partidelor participante (reducere marcată la radicali, o scădere mai puțin pronunțată la socialiști, dublarea voturilor pentru comuniști — de la 6,78 la 12,45%), legate, neîndoindu-ne, de pozițiile adoptate anterior. În ansamblu, Frontul popular cîștigă 378 din cele 598 mandate de deputat (socialiștii — 146, radicalii — 116, comuniștii — 72, față de 10 în Parlamentul precedent).

Léon Blum, liderul socialist, formează primul guvern al Frontului popular, la care participă și radicalii. Comuniștii îi acordă sprijin în vederea aplicării programului comun.

În noile condiții, puternică mișcare grevistă cu ocuparea întreprinderilor obligă patronatul la concesii importante. La 8 iunie 1936, între reprezentanții muncitorilor și cei ai patronatului se semnează Acordurile de la Matignon, care recunosc dreptul sindical, săptămîna de lucru de 40 ore și concediile plătite. Ratificate pe plan legislativ de Parlament, aceste acorduri fac ca Franța să parcurgă în cîteva săptămîni, în domeniul cuceririlor sociale ale oamenilor muncii, un drum mai lung decît în 50 ani anteriori.

Nu ne propunem aci o prezentare mai amplă a succesorilor și limitelor guvernărilor Frontului popular. Refuzul radicalilor și socialiștilor de a accepta propunerea P.C.F. cu privire la transformarea coaliției într-un organism larg de masă, întemeiat pe organizații comune la bază, neparticiparea comuniștilor la guvern, oscilațiile socialiștilor au putut constitui, desigur, puncte slabe ale guvernării sale. Schimbarea raportului de forțe într-o situație complexă — contraofensiva puternică a patronatului în interior, confruntarea cu o situație internațională încordată, alunecările spre dreapta ale unor forțe componente ale Frontului popular și ale guvernelor sale — iată cauzele esențiale ale declinului.

Atitudinea de „non-intervenție” în războiul purtat de Republica Spaniolă împotriva fas-

¹ În imaginea din p. 38: guvernul Frontului popular (iunie, 1936)

cismului, adoptată de Léon Blum, provoacă, în decembrie 1936, refuzul comuniștilor de a lua parte la vot în Parlament. La 21 iunie 1937, guvernul Blum, confruntat cu un vot ostil în Senat, demisionează. Se formează un nou cabinet, condus de radicalul Camille Chautemps, care refuză colaborarea cu comuniștii; în această situație demisionează și miniștrii socialiști. Guvernarea radicală, care durează până la 10 martie 1938, marchează atenuarea reformelor sociale și o apropiere de partidele de centru, ceea ce duce la o tot mai accentuată slăbire a Frontului popular. După un nou guvern Léon Blum, care are o existență foarte scurtă (13 martie-8 aprilie 1938), cu sprijinul comuniștilor și socialiștilor se formează un cabinet condus de radicalul Edouard Daladier. Dar politica internă a acestuia (reprimarea grevelor muncitorești, ruperea colaborării cu comuniștii), ca și cea externă (atitudinea conciliatoare față de puterile fasciste materializată prin semnarea

Acordului de la Munchen, în septembrie 1938), precipită destrămarea Frontului popular.

Frontul popular a fost un eșec? Nicidecum. El a marcat o victorie hotărâtoare a forțelor democratice din Franța împotriva fascismului. Cuceririle sale sociale — mărirea salariilor, limitarea săptămânii de lucru, concediile plătit, contractele colective etc. — au rămas bunuri cistigate, sub semnul cărora trăiesc și astăzi francezii. În istoria acestei țări, experiența Frontului popular constituie un izvor de tradiții și învățăminte în lupta forțelor de stînga pentru democrație și socialism.

Publicăm, în continuare, câteva fragmente¹ din cartea Été 1936. La victoire du Front populaire, de Maurice Chavardès care descrie furtunoasele evenimente din vara și toamna anului 1936. Între altele, lucrarea dezvăluie faptul că, în ura lor împotriva stîngii, forțele reacționare nu s-au dat în lături nici de la ticluirea celor mai josnice calomnii la adresa unor reprezentanți ai guvernării populare, cu scopul de a-i discredita în ochii maselor.

„Fițuicile infame” își dezlănțuie tirul

MAURICE CHAVARDÈS

La 14 iulie 1936 apărea în *l'Action française* un articolăș nesemnat, conținînd o gravă acuzație la adresa ministrului de Interne, Roger Salengro. Cotidianul monarhist se întreba cum a putut deputatul socialist de Lille să ia parte la sărbătorirea zilei naționale, care se desfășurase în fața monumentului Eroului Necunoscut, cînd se știa că, în 1915, dezertase de pe front.

Roger Salengro nu a fost nici primul și nici singurul membru al guvernului Frontului popular atacat și calomniat în presa de dreapta. Acuzat mai întîi că s-ar fi eschivat de front în 1914, Léon Blum va fi, ceva mai tirziu, împrôșcat cu norol pentru eseuul lui *Despre căsătorie*. Un alt ministru, Jean Zay, a fost considerat un monștru

pentru că ar fi pastîșat *Drapelul*. Lui Pierre Cot, care deținea portofoliul Aviației, ziaristul Henri de Kérillis i-a reproșat că ar fi vîndut rușilor secretul tunului de 23 mm destinat avioanelor militare.

Ultimii trei miniștri calomniali au tratat cu indiferență atacurile. În schimb, Roger Salengro a luat lucrurile în serios și a vrut să se apere; în cele din urmă a fost copleșit de torentul calomniilor.

Cazul său trebuie privit în contextul campaniilor de defăimare și a valului de rasism care au constituit programul unei anumite prese: *l'Echo de Paris*, *l'Action française* și *Guingoire*. Toată această literatură țintea mai degrabă grupuri sociale sau etnice decît anumiți indivizi — „oameni cu o inimă de om” — cum va spune Léon Blum despre Roger Salengro.

Carnetul B

Acuzația adusă ministrului de Interne se baza pe dispariția acestuia de la unitatea în care se afla, la 6 octombrie 1915, cînd pornise să aducă din fața tranșelor un prieten rănit. Nemaîntorcîndu-se în aceea zi, s-a crezut că fusese răpus de gloanțele germane. În realitate, căzuse prizonier.

Pornind de la acest fapt, *Guingoire* din 21 august, a pus o serie de întrebări. Este adevărat — se întreba publicația într-un articol calomnios — că a doua zi după dispariția soldatului Salengro, toate punctele de comandament au fost bombardate de tunurile inamice de 210 mm ceea ce dă de bănuț că „dezertorul” a dezlăuit dușmanului pozițiile noastre? Este adevărat că Arnould, comandantul batalionului, a redactat un raport prin care a ajuns la concluzia că soldatul dezertase? Este

¹ Titlul și unele subtitluri aparțin redacției.

adevărat că Consiliul de război al Diviziei 51 infanterie a pronunțat împotriva lui Salengro o condamnare la moarte în contumacie? Este adevărat că la sfârșitul războiului a fost introdus un recurs și că dosarul a fost supus Consiliului de război de la Paris? În sfârșit, este adevărat că, în timpul serviciului său activ, Salengro a fost înscris pe carnetul B ca revoluționar periculos?

După părerea lui Gringoire, la toate aceste întrebări trebuia răspuns afirmativ. Și dacă în fața celui de-al doilea Consiliu de război — care l-ar fi achitat pe inculpat — comandantul batalionului, Arnould, nu a depus mărturie împotriva „dezertorului”, aceasta s-a datorat faptului că n-ar fi fost informat de intențarea recursului. În plus, majoritatea martorilor acuzații n-ar mai fi putut depune mărturie fiind „căzuți pe cîmpul de onoare”.

„Aceste întrebări sînt precise”, încheia redactorul (anonim) al săptămînalului condus de Horace de Carbuccia. Ele merită un răspuns. Acest răspuns îl așteptăm de la dl. Roger Salengro. Două milioane de francezi — cititori și cititoare ale publicației Gringoire¹ — cunosc gravele acuzații care apăsă pe umerii ministrului de Interne. Dacă dl. Roger Salengro răspunde, noi vom publica răspunsul. Dacă tace, tăcerea sa va fi concludentă”.

Primul răspuns n-a fost dat de Salengro, ci de ministrul de Război, Edouard Daladier, după ce a avut rezultatele anchetei încredințate generalului Gamelin și celor doi conducători ai Asociației foștilor combatanți. Într-un răspuns adresat deputatului Becquart — care se făcuse purtătorul de cuvînt în Parlament al acuzatorilor ministrului de Interne — Daladier a comunicat concluziile anchetei și a pus lucrurile la punct. „Adevărul este — a spus el — că un prim raport, întocmit la 18 octombrie 1915, stabilea, potrivit declarației generalului de brigadă Valières, buna credință a lui Salengro. Drept urmare nu a existat nici un proces.

În acel moment se credea că Salengro fusese ucis, sau cel puțin rănit. Dar, la mijlocul lui noiembrie 1915, s-a aflat că el fusese făcut prizonier, fără să fi fost rănit. De aici s-a tras concluzia că ar putea fi un dezertor oarecare; iar urmat raportul din 17 noiembrie 1915, ordinul de a continua ancheta, convocarea Consiliului de război. Salengro a fost achitat. Singurul Consiliu de război care l-a judecat pe Salengro l-a achitat, fapt cu atât mai remarcabil cu cît acuzatul a fost judecat în contumacie și fără apărător, și cu cît, în majoritatea cazurilor de acest fel, inculpatul este condamnat, fiind obligat să-și dovedească, ulterior, nevinovăția”.

Ca un stol de corbi

Departa de a pune capăt campaniei mincinoase, această declarație a stîrnit protestele calomniatorilor. N-a afirmat, oare, comandantul batalionului, Arnould, că sentința din 20 ianuarie 1916 era un verdict de condamnare? Piese de la dosar au fost schimbate; unele chiar au dispărut în chip misterios, a afirmat Gringoire. Sub titlul „Afacerea Proprengro”², Henri Béraud a publicat o scrisoare deschisă către președintele republicii.

Mărturie, conștientă sau inconștientă, datorate inexactității memoriei sau țișnite din ură, au pornit să se abată ca un stol de corbi asupra unui om care își striga nevinovăția și era torturat îngrozitor.

Așa considera André Delmas, adresîndu-se președintelui Consiliului de Miniștri:

— Sîntețișeful guvernului și acceptați fără să replicați destul de energic, ca ministrul dv. de Interne să fie atacat zilnic în presă atît de odios? Vă îndoiți de nevinovăția lui?

— Nici o clipă!

— Deci considerați că atitudinea lui a fost întotdeauna ireproșabilă; îl lăsați să ocupe în cabinetul dv. un post de primă importanță și nu împiedicați calomnia să facă ravagii?

Ridicînd din umeri, Léon Blum a șoptit pe un ton resemnat:

— N-am nici un mijloc s-o împiedic...

Interlocutorul său era convins de contrariul. Dar poate că șeful guvernului era înconjurat de lingșitori care formau un paravan între el și realitatea cotidiană? Delmas i-a spus-o deschis:

— Uneori există impresia că se află sabotori ai Frontului popular chiar în propria dv. casă... Pot să vă dau un exemplu recent. Acum cîteva zile v-ați adresat muncitorilor din Lens. Un singur cotidian a așteptat două zile ca să publice extrase din discursul dv. Acest cotidian este **Le Populaire**. Trebuie deci ca muncitorul socialist să cumpere **Le Petit parisien** dacă vrea să cunoască la fel de repede ca și ceilalți cetățeni cuvintele rostite de șeful partidului său?

— Ah!, a suspinat Léon Blum, dacă ați ști în ce condiții sînt obligați să lucreze stenografi și redactorii de la **Le Populaire** din lipsă de fonduri...

Deocamdată, însă, păsările de pradă ale presei de dreapta s-au înversunat împotriva acestui ministru cu puteri de temut, dar care era — potrivit mărturiei colegului său Jean Zay — „blînd, timid, cu vocea demoașă, atent la opinia apropielui, încercînd să cîvingă printr-o răbdare curtenitoare, temîndu-se mai presus de orice să nu comită vreo nedreptate”. Carnivorele își aleseseră bine victima. Cu fiecare săptămînă, prin intermediul articolășului anonim, articolului de fond sau caricaturii, ele îi provocau lui Roger Salengro un asemenea dezgust încît moartea i s-a părut unica scăpare.

Léon Blum răspunde calomniatorilor

La 13 noiembrie, în Camera deputaților, Léon Blum a răspuns, în sfîrșit, calomniatorilor. Profitînd de interpelarea lui Henri Becquart, el a prezentat dosarul afacerii vorbind în termeni emoționați despre Roger Salengro. Acesta a luat și el cuvîntul. Cu vocea ușor răgușită, a declarat cu simplitate:

¹ Tirajul săptămînalului era în 1936 de 640 000 exemplare — n.n.

² Joc de cuvinte intraductibil în jurul numelui celui în cauză: **sale** = murdar, **propre** = curat, de unde Salengro devine Proprengro.

— Am făcut războiul ca atîta alții. Într-o după amiază de octombrie, cînd am sărit parapetul, știam că pot fi omorît. Dar m-aș fi simțit vinovat dacă mi-aș fi călcat cuvîntul dat, dacă n-aș fi păstrat credință legămîntului făcît de omul care zăcea între liniile...

Apoi a adăugat:

— În Germania, cînd am înfruntat plutonul de soldați refuzînd să lucrez împotriva țării mele, am fost din nou convins că-mi fac datoria. Din acele momente grele am păstrat mărturia unui căpitan german care, în fața unuia dintre cele trei Consilii de război care m-au judecat dincolo de Rhin, a declarat: „Dacă un german ar fi avut în Franța atitudinea lui, datoria noastră ar fi fost să ne înclinăm adînc în fața sa la întoarcere” Socialist? Da. Dar soldat fără teamă și fără pată!

O parte a deputaților de centru, cei de stînga și de extremă stîngă au aplaudat aceste cuvinte. Iar cînd ministrul de Interne a coborît de la tribună, atît deputații majorității cît și membrii guvernului s-au ridicat în picioare. În prima parte a discursului său, Léon Blum, deschizînd dosarul, a intrat în detalii juridice și tehnice și a înfierat minciunile. Concluzia sa politică a dat loc unui schimb de replici între orator și cîțiva deputați de extremă dreaptă, care se simțeau ei înșiși vizați atunci cînd era acuzat **Gringoire**.

— Această campanie, a declarat președintele consiliului, a devenit moșia particulară a unei fițiuci pe care n-o citesc, pe care nici nu pun mîna (trei sferturi din deputați a aplaudă), o fițiucă al cărei nume nici măcar nu vreau să-l pronunț aici, dar pe care am dreptul să o calific drept infamă!

Jean Chiappe — care fusese reales deputat de Paris — a protestat în numele ginerelui său, directorul „fițiucii infame”.

— Epitetul se potrivește lui **Populairel** a strigat el.

Léon Blum a continuat:

— Domnilor, această fițiucă și-a făcut din campania împotriva lui Roger Salengro o problemă de prim ordin. Deoarece vede în ea un mijloc de a-l ataca, de a ne ataca, de

a vă ataca, și poate un mijloc de a-și face publicitate. Puțin îi pasă că noroiul minjește renumele Camerei, că onoarea unui adversar poate fi terfelită. Vă rog să vă gîndiți la omul respectiv, deoarece în această poveste este amestecat un om, un om care de săptămîni întregi e torturat pe nedrept... Oh, știu domnilor, și dumneavoastră știți la fel de bine ca mine, că, în asemenea cazuri, încerci să bravezi, să-ți ascunzi în tine suferința. Spui prietenilor: „N-are importanță... Nu contează...” Iar apoi, cînd prietenii te urmăresc cu privirea, îți văd chipul descompus. Atunci, prietenia și dragostea care ți-o poartă îi fac să-și dea seama cît de zdrobită ți-e inima din cauza unei asemenea calamități.

În fața unui amfiteatru împietrit de emoție, în care chiar și calmatoriile își țineau răsuflarea, președintele consiliului s-a adresat cu căldură ministrului de Interne:

— Poate că d-ta, Roger Salengro, nu te-ai obișnuit încă suficient cu calamitia. Te vei obișnui cu timpul... Pentru mișei, această suferință provocată unui om n-are nici o importanță, așa cum nu are importanță nici cînd lovește țara. Domnilor, spun toate acestea fără patimă, deoarece m-am obișnuit cu ele. Dar vă spun, de asemenea, că asta nu mai poate dura!

Deputații de stînga și de extremă stînga au aplaudat în picioare în timp ce Léon Blum a încheiat:

— Votul dv. domnilor, trebuie să fie sentința definitivă. Misiunea dv nu este să acchițați un nevinovat: de asta s-a ocupat tribunalul militar. Ci să înfierăți pe cei vinovați.

Votul a venit prea tirziu

În timp ce deputații majorității s-au ridicat din nou în picioare și au aplaudat îndelung, președintele consiliului s-a întors pe banca guvernului și l-a îmbrățișat pe Roger Salengro. S-a trecut, apoi, la votarea punctului de pe ordinea de zi care constata „netemeinicia acuzațiilor aduse de

la tribuna Parlamentului împotriva unui membru al guvernului și înfiera campania de calomnii și insulte, care nu fac decît să irite opinia publică, să ațite pasiunile, să propage metode violente și să compromită Franța în ochii străinătății”.

Acest punct de pe ordinea de zi a fost votat cu 421 voturi contra 63.

Votul a venit, însă, prea tirziu. În Roger Salengro, care era deja demoralizat de moartea recentă a soției și uzat de o muncă istovitoare depusă încă din iunie, se rupsesse ceva. La 17 noiembrie, patru zile după discursul lui Léon Blum, ministrul de Interne a plecat la Lille, a asistat la o sedință a Consiliului general din nord, a refuzat o invitație la masă din partea unor prieteni, iar apoi s-a închis în apartamentul rămas gol prin moartea soției...

A doua zi dimineața, a fost găsit zăcînd în bucătărie asfixiat de gazul care ieșea prin robinetul deschis.

Această sinucidere a provocat o adîncă emoție și o aprigă mînie în rîndurile stîngii, o oarecare stînjeneală în cercurile burgheze.

Un apel al intelectualilor **Pentru onoare** a întrunit semnăturile lui Pierre-Henri Simon, Pitoëff, Mounier, Merleau-Ponty, Maritain, Madale, Georges Hourdoin, Jean Lacroix, Francisque Gay, Georges Bidault și Charles Dullin. „Subsemnații, se spune în apel, adînc impresionați de tragedia morală care a împins un membru al guvernului la sinucidere, cred că este de datoria lor de intelectuali să atragă atenția publicului asupra gravelor consecințe ale moravurilor politice instituite de partidele de partid din țara noastră. Vorbînd în afara oricărui partid, ei constată zdrobitoarea responsabilitate pe care și-o asumă cei care îndrăznesc să atace fără probe onoarea unui om”.

La 22 noiembrie, o mulțime imensă, strînsă în jurul lui Léon Blum și a numeroși oameni politici, au adus un ultim omagiu lui Roger Salengro.

În românește de
Cristina CORCIOVESCU

lor și cu o remarcabilă originalitate în abordarea și rezolvarea unor probleme totuși inedite.

Unul dintre ei a fost Thomas Jefferson. Arhitect, matematician, filozof, avocat, fermier, dar cu precădere om de stat, aducea pe meleagurile transatlantice pluralitatea de preocupări și cunoștințe caracteristică pentru intelectualul Renașterii... La impunătoarea sa reședință, Monticello, din Charlottesville (Virginia), construită de el însuși, i-a parvenit vestea despre răzmerița de la Boston, în sprijinul căreia s-a pronunțat fără ezitare. Membru al Adunării reprezentanților din colonia sa, a fost trimis în 1774 ca delegat la primul Congres continental, căruia i-a prezentat o pasionată pledoarie pentru drepturile fundamentale ale cetățenilor. Cele 6 500 cuvinte au servit drept cloarnă „Declarației de independență”, supusă, doi ani mai târziu Comisiei de redactare a Congresului și analizată de ceilalți patru membri ai acesteia — John Adams, Benjamin Franklin, Roger Sherman și Robert Livingston.

Înscrind-se printre valoroasele documente care exprimă setea de dreptate, libertate și echitate a omenirii, Declarația recunoștea oricărui popor legitimitatea prerogativei de a-și hotărî singur destinele, ea reprezintă o cucerire primordială a războiului revoluționar american de acum două secole. Nu trebuie uitat, însă, că principiile progresiste din vibrantele profesii de credință ale vremii nu excludeau

practici de o brutalitate revoltătoare, izvorite din interese de clasă sau fundamentate pe discriminări rasiale. Printre „cel „născuți egali” și „înezestrați cu anumite drepturi inalienabile” nu erau admiși nici imigranții săraci, obligați să robească fără plată ani în șir pentru a-și achita călătoria peste ocean, nici indienii izgoniți de pe pământurile lor și masacrați fără milă atunci când cutezau să opună rezistență, nici sclavii aduși cu sila din Africa și tratați mai rău decât vitele de povară...

Contradicțiile dintre nobilele idealuri și o serie de crude realități și-au găsit o frapantă întruchipare în Jefferson, stăpîn peste mii de hectare și sute de sclavi, dar sincer și dîrz luptător împotriva despotismului arbitrar și tiranic, statornic admirator al revoluției franceze din 1789, înflăcărat apărător al celor vătregiți de rindurile existente. Cu sprijinul celor mulți și umili, avea să devină în 1800 cel de-al treilea președinte al S.U.A. și să obțină, cu o zdrobitoare majoritate, reînnoirea mandatului. Pînă în ziua de astăzi, numele lui Jefferson raliază în jurul său, ca un drapel, pe toți americanii care militează consecvent pentru o democrație veritabilă, iar pasajul citat de Churchill din „Declarația de independență” exprimă respectul față de dreptul omului la o existență demnă și liberă.

Nicolae MINEI

Coloniile își proclamă țelurile

În mai 1775, în Sala timpiarilor din liniștitul oraș Philadelphia, în Pennsylvania, a avut loc un Congres al delegaților coloniilor americane¹. S-au adunat acolo oameni respectabili — medici, avocați, neguțatori și moșieri — descumpăniți de evenimentele ce se precipitau și incapabili, în aparență, să alcătuiască un comitet revoluționar. Primele focuri fuseseră trase, singele deja vărsat, dar nu pierise încă orice speranță într-un compromis. Delegaților le era teamă să înjghebeze o forță militară care ar fi putut să-i copleșască chiar pe cei care o creaseră. Între ei nu exista o tradiție națională comună, în afara celei împotriva căreia se răsculau, de altfel, nu exista nimic comun — nici organizare, nici industrie, nici tezaur, nici depozite de subzistență, nici armată. Mulți sperau încă într-o pace cu Anglia. Dar trupele britanice, sub comanda generalului Sir Wil-

liam Howe², se și aflau în drum, pe Atlantic; conflictul armat, violent și fratricid, devenise iminent.

Bătălia de la Breed's Hill

Centrul de rezistență și scena acțiunii era orașul Boston unde 16 000 neguțători și fermieri din Noua Anglie imobilizaseră pe generalul Gage, împreună cu singura forță militară britanică de pe continentul american. În interiorul orașului se iscau fricțiuni permanente nu numai între patrioți și soldați, dar și între patrioți și loialiști. La 25 mai, Howe, însoțit de generalul Clinton³

și Burgoyne⁴, a intrat în rada portului Boston cu întăriri care ridicau efectivele trupelor engleze la cifra de 6 000.

Cu aceste forțe, Gage a trecut la ofensivă. În nord, dincolo de o fișie de apă, se afla o mică peninsulă, legată de continent printr-o limbă îngustă de pământ. Aici două coline, Breed's Hill și Bunker Hill⁵, dominau Bostonul. Dacă reușeau să ocupe și să mențină ambele înălțimi, coloniștii îi puteau bombarda pe englezii, obligându-i să părăsească orașul. În seara de 16 iunie, Gage s-a hotărît să le-o ia înainte, dar, în dimineața următoare, pe dealuri a apărut un șir de tranșee; anunțați din Boston despre intențiile britanicilor, patrioții ocupaseră aceste poziții în cursul nopții. Ei se aflau, totuși, într-o situație

¹ Viconte William Howe (1729-1814), succesorul lui Gage și fratele amiralului lord Richard Howe (1726-1799), care a comandat flota britanică în războiul cu coloniile americane (1776-1778).

² Generalul britanic Sir Harvey Clinton (1737-1795) avea să devină comandant suprem al trupelor engleze în America de Nord (1778-1781).

³ Generalul John Burgoyne (1722-1792), care avea să joace unul din rolurile de seamă în războiul împotriva coloniilor americane, este cunoscut și ca personaj principal al piesei *Discolul diavolului* de G.B. Shaw.

⁴ Hill = deal, colină (lb. engleză).

¹ Este vorba despre al doilea Congres continental de la 10 mai 1775.

primejdioasă. Navele engleze puteau să-i bombardeze din port sau să debarce trupe pe limba de pământ dintre peninsula și continent, izolându-i astfel de bazele lor. Hotărât să facă o demonstrație de forță, Gage nu a luat, însă, nici una din aceste măsuri. El avea la dispoziție câteva dintre cele mai bune regimente ale armatei britanice și, ca și compatrioții săi, dobindise din războaiele precedente un profund dispreț față de coloniști¹. Gage s-a decis deci să întreprindă un atac frontal împotriva colinelor, astfel ca întreaga populație a Bostonului, care se înghesuia la ferestre și pe acoperișuri, să asiste la spectacolul soldaților britanici înaintind ferm în coloană, pentru a lua cu asalt reducta răzvrătiților.

Conform ordinelor sale, în după-amiaza toridă de 17 iunie, Howe a organizat debarcarea a vreo 3 000 englezi cărora le-a ținut și o cuvântare:

¹ Aluzie la lipsa de entuziasm cu care coloniștii au participat la numeroasele cuceriri ale britanicilor cu francii în Lumea Nouă.

„Generalul
Washington
pe un bidiviu alb”:
 imagine stilizată
 pictată de
 un artist
 contemporan
 anonim

— Dacă nu-i veți izgoni pe țărănoii de pe deal, ne va fi cu neputință să mai rămânem în Boston. Dar nu voi cere nici unuia să fie măcar cu un pas înaintea locului unde mă voi afla eu, în fruntea voastră.

„Tunicile roșii” au început să urce încet, în trei coloane, spre creasta colinei Breed's. Tăcere. Tot Bostonul urmărea acțiunea. La vreo 30 metri de tranșee, nu se auzia încă nici un zgomot din rîndurile răsculaților. Dar cînd atacatorii au ajuns pe la jumătatea acestei distanțe, asupra lor s-a abătut o grindină de alice și gloanțe, trase din flinte vechi de vinătoare. Au răsunat strigăte și blesteme.

— Sînt oare yankeii² niște lași? s-a auzit din spatele parapetelor care protejau tranșeele.

Cu pete de sînge pe pantalonii săi albi de mătase, Howe și-a regrupat oamenii, pe care, însă, o nouă salvă i-a împrăștiat, silindu-i să fugă spre navele lor. Generalul a simțit că reputația lui era în joc; el și-a dat seama că muniția celor de pe creasta dealului era

² Termenul yankeu are mai multe accepțiuni: a) pentru american, locuitor al oricăruia dintre statele — pe atunci colonii — din Noua Anglie; b) pentru neamerican, locuitor al S.U.A.; c) pentru sudisti, în războiul de secesiune, locuitor al statelor din nord.

pe sfîrșite. La al treilea atac, soldații i-au scos pe fermieri din tranșee. Se lăsa seara. Satul Charlestown, din apropiere de Boston, era în flăcări. Peste 1 000 britanici zăceau pe costîșe. Din cei 3 000 fermieri care apăraseră creasta, a șasea parte o formau morții și răniții. Toată noaptea, căleștile și căruțele au adus la Boston pe cei căzuți din rîndurile englezilor.

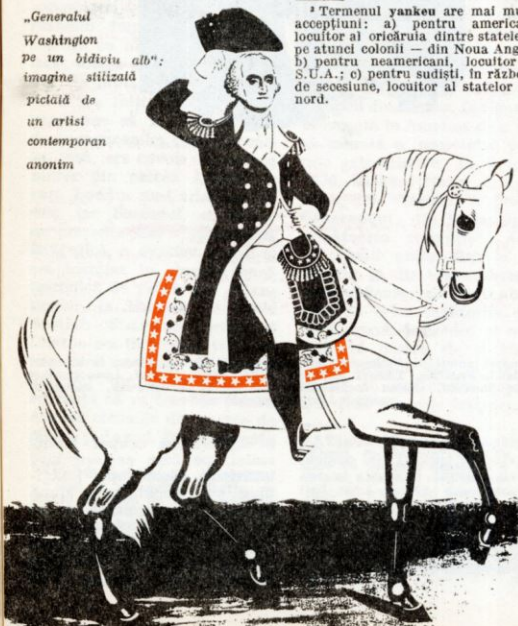
Această acțiune violentă și singeroasă a trezit la luptă coloniile, fiind comparabilă, prin efectele sale, cu cele ce aveau să se întîmple peste 86 ani la Bull Run³. Răzvrățiții deveniseră eroi. Ei rezistaseră unor trupe bine pregătite, nimiciseră o treime din inamici și înecaseră în singe legenda despre lăsațenia yankeilor. Britanicii capturaseră colina, dar americanii dobindiseră gloria.

Gage nu a mai întreprins nici un atac. Căzînd în dizgrație, a fost rechemat la Londra, în luna octombrie, ca succesor al lui fiind numit Howe. Pe ambele fărîmuri ale Atlanticului, oamenii ajunseseră la concluzia că o luptă pe viață și pe moarte devenise iminentă.

George Washington — comandant suprem al armatei

Pentru patrioți era acum imperios necesar ca ei să-și constituie o armată. Colonia Massachusetts se adresase deja Congresului din Philadelphia, cerînd să i se dea ajutor împotriva britanicilor și să fie numit un comandant suprem. Cu două zile înainte de bătălia de la Breed's Hill, Congresul se declarase de acord. S-a discutat mult în jurul omului desemnat pentru postul de comandant. Printre delegați domneau invidia și antipatia față

³ Mie rlu în Virginia, la aproximativ 48 km sud-vest de Washington, unde s-au dat două bătălii în cursul războiului de secesiune (21 iulie 1861 și 28-30 august 1862). Cu ambele prilejuri, sudistii au repercutat victoriile care le-au ridicat considerabil moralul.

de cei din Noua Anglie, care deuceau greul luptei. Datorită, în mare parte, unor considerente politice, s-a hotărât numirea unui colonist din sud. Privirea lui Samuel Adams s-a oprit asupra unei siluete a cărei uniformă contrasta cu veșmintele maron-inchis ale celorlalți delegați. Era colonelul George Washington, din Mount Vernon, Virginia¹. Acest plantator prosper luptase în campaniile din deceniul 1750-1760 și contribuise la salvarea rămășițelor expediției lui Braddock, după dezastuoasa ei înaintare². Washington era singurul membru al Congresului cu oarecare experiență militară, limitată și ea, ce-i drept, la câteva campanii minore. Acum i se încredința comanda tuturor trupelor pe care le puteau constitui coloniile. Dirzenia caracteristică firii sale avea să fie pusă la grea încercare.

Coloniile dispuneau de aproximativ 280 000 oameni capabili de a purta arme, dar, în tot cursul războiului, Washington nu a izbutit să strângă laolaltă mai mult de 25 000. Prima lui sarcină era de a insufla disciplină cetei pestrițe de la Boston și de a aproviziona cu muniții. El și-a propus să se ocupe de aceste două lucruri în lunile de toamnă și iarnă ale anului 1775. Congresul, însă, a hotărât să se treacă la ofensivă, trimițând o expediție în Canada, sub comanda lui Benedict Arnold, al cărui nume a rămas stigmatizat în istoria Statelor Unite³, și a lui Ri-

¹ George Washington este numit comandant suprem al Armatei continentale (nume pe care îl adoptă armata din fața Bostonului la 31 mai 1775) la 15 iunie 1775.

² Trimis din Anglia în 1754 pentru a restabili dominația britanică la vest de Munții Allegheny, generalul Edward Braddock (1695-1775) a suferit o grea înfrângere în Pennsylvania, din partea forțelor franco-indiene, pierzând jumătate din efectivele sale și fiind el însuși rănit mortal. Cu acest prilej, Braddock a aplicat o tactică clasică, refuzând să țină seama de sfaturile judicioase ale tânărului Washington, familiarizat cu terenul și cu metodele de luptă ale francezilor și indienilor.

³ Benedict Arnold (1741-1801) avea să trădeze ulterior cauza revoluției americane, trecând de partea britanicilor și luptând alături de ei.

A Declaration by the Representatives of the UNITED STATES OF AMERICA, in General Congress assembled

When in the course of human events it becomes necessary for one people to dissolve the political bands which have connected them with another, and to assume among the powers of the earth, separate and equal stations to which the laws of nature and of nature's God entitle them, a decent respect to the opinions of mankind requires that they should declare the causes which impel them to the separation.

We hold these truths to be self-evident, that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty and the pursuit of happiness.

That to secure these rights, Governments are instituted among Men, deriving their just powers from the consent of the governed, that whenever any Form of Government becomes destructive of these ends, it is the right of the People to alter or to abolish it, and to institute new Government, laying its foundation on such principles and organizing its powers in such form, as shall seem most likely to promote their Safety and Happiness.

When a long train of abuses and usurpations, pursuing invariably the same Object, evinces a design to reduce them to absolute Tyranny, it is their right to throw off such Government, and to institute new Government, laying its foundation on such principles and organizing its powers in such form, as shall seem most likely to promote their Safety and Happiness.

Cet cinci autori ai Declarației de independență. De la stînga la dreapta: Benjamin Franklin, Thomas Jefferson, John Adams, Robert Livingstone și Roger Sherman. Cîrorna documentului este scrisă de Jefferson, adăugirile aparținînd lui Adams și Franklin

chard Montgomery⁴. Cei doi — avînd în total 1 100 oameni — au urmat același traseu ca și trupele britanice în campania din 1759⁵. Montgomery

⁴ Richard Montgomery (1738?-1775) imigrase în America din Irlanda.

⁵ Este vorba de una dintre campaniile războiului de șapte ani (1756-1763).

a capturat și ocupat Montrealul, pe care englezii nu-l întăriseră, făcînd apoi joncțiunea cu Arnold, care, după foarte grele încercări, ajunsese cu umbra unei armate în fața fortificațiilor de la Quebec. În toilă iernii, sub viscol, Arnold și Montgomery s-au

aruncat asupra șesurilor lui Abraham¹, apărate de Sir Guy Carleton, în fruntea citorva sute de soldați. Montgomery a fost ucis, iar Arnold și-a pierdut un picior. Deși respinși, supraviețuitorii au rămas pe malul celălalt al fluviului St. Lawrence, în tabăra lor bătută de vânt. Primăvara, când gheața fluviului s-a topit, au sosit primele întăriri din Anglia. Pierzând peste jumătate din efective, patrioții au trebuit să se retragă spre Maine² și fortăreața Ticonderoga. Canada a rămas astfel în afara valului revoluționar.

„Acum nu se mai putea da înapoi“

Avându-și în continuare sediul la Boston, Howe a ezitat să treacă la represalii și, cel puțin în primii doi ani ai războiului, a sperat într-o reconciliere. El și generalii săi reprezentau în Parlamentul din Londra partidul *whig*, împărțind convingerea acestuia că repurtarea unei victorii în războiul împotriva coloniștilor era cu neputință. Comandant viteaz și capabil pe câmpul de luptă, Howe era lent în a lua inițiativa. Acum își propusese să le impună respect americanilor. Pentru aceasta, însă, era nevoie de un larg ajutor din partea Angliei și, cum Londra nu-i trimitea nimic, iar Bostonul, ca atare, nu prezenta nici o importanță strategică, a evacuat orașul și s-a instalat în singura bază britanică de pe țărmul Atlanticului, la Halifax, în Nova Scotia³. Simultan, generalul Clinton s-a îndreptat, în fruntea unei mici expediții, spre loialistiții din Charleston, în speranța că va trece de partea Angliei coloniile din partea de mijloc și de sud. Dar rezistența

patrioților devenea tot mai dîră și, deși elementele moderate din Congres se opuseseră pînă acum unei declarații oficiale de independență, evacuarea Bostonului le-a stimulat la eforturi mai susținute. Înainte de a dobîndi ceea ce astăzi numim *un* statut de beligeranță, coloniile nu puteau cumpăra arme din străinătate decît prin contrabandă, or problema înarmării era esențială. Oamenii politici cu vederi conservatoare cedau din ce în ce mai mult pasul radicalilor. Manifestul *Common Sense* („Bunul simț”), publicat de Thomas Paine, un extremist englez sosit de curînd în America⁴, a pledat cauza revoluției cu un succes enorm, avînd un efect mult mai mare decît scrierile unor intelectuali de felul lui Adams.

Guvernului britanic îi revine, însă, răspunderea de a fi făcut pasul următor spre ruperea legăturilor cu America. La începutul anului 1776, el a promulgat o lege prohibitivă, care interzicea orice schimb comercial cu coloniile răscurate și institua o blocadă a coastelor americane. Totodată, recrutarea unor efective britanice suficiente dovedindu-se imposibilă, peste Atlantic au fost trimiși mercenari germani din Hessen. Indignarea provocată în America de această măsură a consolidat pozițiile extremiștilor. La 7 iunie 1776, Richard Henry Lee, delegat din Virginia, a propus Congresului din Philadelphia următoarea rezoluție: „Acestor colonii unite sînt și au dreptul să fie state libere și independente; ele sînt absoluite de orice îndatorire față de Coroana britanică și orice legătură dintre ele și statul Marii Britanii este și trebuie să fie cu desăvîrșire ruptă”. Dar șase din cele treisprezece

colonii se mai opuneau încă unei declarații imediate de independență, temîndu-se de o invazie britanică de amploare. Nu se încheiasă încă nici o alianță cu vreo țară străină. Mulți delegați considerau că o sfidare oficială va dauna cauzei și va îndepărta pe susținătorii acesteia. Pînă la urmă, însă, s-a alcătuit o comisie, Thomas Jefferson a redactat un text și, la 4 iulie 1776, Congresul coloniilor americane a adoptat în unanimitate Declarația de independență.

Acest document istoric dezvăluia cauzele insurecției și enumera 28 „repetate ofense și uzurpări”, săvîrșite de regele Angliei. Introducerea este cunoscută și nemuritoare: „Atunci cînd, în desfășurarea unor evenimente ale umanității, devine necesar pentru un popor să rupă legăturile politice care l-au unit de un altul și să ocupe, printre puterile lumii, locul aparte și egal la care îl îndrituiesc legile naturii și ale lui Dumnezeu, respectul cuvenit față de opinia omînilor îi cere să arate cauzele care l-au determinat să se despartă.

Considerăm că aceste adevăruri vorbesc de la sine: toți oamenii se nasc egali, fiind înzestrați de Creatorul lor cu anumite drepturi inalienabile, printre care se numără viața, libertatea și dobîndirea fericirii. Pentru a-și asigura aceste drepturi, oamenii alcătuiesc guverne, care-și trag dreptele lor prerogative din consimțămîntul celor guvernăți. Atunci cînd vreo formă de guvernămînt devine un pericol pentru aceste țeluri, poporul are dreptul de a o modifica sau abolii și de a institui o nouă formă de guvernare, așezîndu-i temelile pe acele principii și organizîndu-i funcțiile în acele moduri care i se vor părea cele mai potrivite pentru a-și asigura securitatea și fericirea”.

Declarația a devenit simbolul și drapelul cauzei patrioților. Ţelurile coloniilor erau proclamate, iar sovielnicii siliți să ia o hotărîre. Acum nu se mai putea da înapoi.

¹ Vezi *Magazin Istorie*, nr. 12/1975.
² GOLF al oceanului Atlantic, pe țărmul Americii de Nord, mărginit de peninsula Nova Scotia și capul Cod.

³ Fosta colonie franceză Acadia, din estul Canadei, anexată de englezi în 1763 sub numele de Nova Scotia, avînd capitala la Halifax (fost Port-Royal).

⁴ Thomas Paine (1737-1809) a emigrat în America în 1774. În afară de *Common Sense*, el a scris un ciclu de apeluri revoluționare purtînd titlul general *The American Crisis* („Crisa americană”), care a avut, de asemenea, un mare ecou. Trimis la Londra în 1787, Thomas Paine a apărut aici cauza Franței revoluționare, refugîndu-se în 1792 la Paris, unde a devenit membru al Convenției.

Un mare reformator

MEHMET ALI

MIHAI MAXIM

Zorii zilei de 28 ianuarie 1807. Un beduin gonește spre Cairo. Bucurându-se de vestea pe care urmează să o transmită, dar, mai ales, de răsplata princiară ce îl așteaptă, curierul, odată ajuns la destinație, se repede spre Mehmet Ali, comandantul oastei, care tocmai se pregătește de atac împotriva mamelucilor¹, și îi comunică în grabă importanta știre pe care i-a adus-o. Nu este crezut; ba mai rău, este aruncat în temniță. Curînd, însă, se dovedește că beduinul a spus adevărul: în noaptea trecută, temutul Al-Alfi, conducătorul beilor mameluci, și-a dat sfîrșitul în urma unei hemoragii. Tocmai se afla în fruntea unei armate de cca 13 000 oameni la porțile „orașului sfînt” — Cairo, pe care nădăjduia să-l smulgă din mîinile lui Mehmet Ali. Pe patul de moarte, Al-Alfi mai apucase să spună: „S-a terminat. Egiptul rămîne acum lui Mehmet Ali, pe care mă îndoiesc că cineva va mai putea să-l învingă. De-acum el îl poate stăpîni pe mameluci. Nu cred că steagurile lor se vor mai ridica vreodată”.

La vestea morții „dușmanului” său, Mehmet Ali se adresează celor din anturajul lui: „Sînt acum stăpîn al Egiptului. Pe nici unul dintre adversarii nu l-am luat în serios, în afară de Al-Alfi”. Cu o altă ocazie, tot el spusese: „Cît timp există Al-Alfi, eu nu pot trăi liniștit. Amîndoi parcă sîntem niște dansatori pe aceeași frînghie, cu deosebirea că el are în picioare saboți”.

Intr-adevăr, după moartea șefului lor, beii mameluci și triburile beduine rebele, care l-au susținut, se risipesc sau se retrag în Egiptul de Sus. Mamelucii nu mai au de-acum înainte un șef de talia și prestigiul lui Al-Alfi.

La scurtă vreme sosește și capugiul (portarul) împărațesc, care aduce firmanul sultanului, confirmînd oficial lui Mehmet Ali stăpînirea Egiptului, în calitate de pașă. Supus (nominal) suveranului otoman, el îi va plăti acestuia un tribut anual. Veștii primite mai înainte i se adaugă apoi o altă, parvenită din Egiptul de Sus: trupele lui Mehmet Ali au distrus pe cele ale partizanilor lui Al-Alfi, desăvîrșind astfel victoria noului stăpîn egiptean.

La Cairo, sărbătorile țin trei zile. De cîinci ori pe zi, la ceasurile de rugăciune, tunurile din cetate trag salve de salut în cinstea victoriosului pașă. Orașenii sînt obligați să-și împodobească casele, să curețe străzile, să țină aprinse noaptea felinare și făclii.

Un biet negustor de tutun

Născut în anul 1769, la Kavalla, în Macedonia, Mehmet Ali s-a înfulețit la început cu negoțul de tutun. În 1798, în urma invaziei lui Napoleon în Egipt (pe atunci posesiune a Imperiului otoman), a fost luat la oaste și trimis în Orient, în componența unui mic detașament de arnăuți (pușcași cu rol de pază). Deși nu știa să scrie și să citească, s-a dovedit un oștean energic, inteligent și, mai ales, abil. La scurtă vreme a fost numit comandantul detașamentului, apoi binbașă (maior, avînd conducerea unui detașament de 1 000 oameni), iar în anul 1803, comandant al

unui corp cu un efectiv de 4 000 ostași.

După retragerea francezilor din Egipt, în 1801, Poarta a hotărît să diminueze influența beilor mameluci, care stăpîneau, de fapt, țara. În cursul unei lupte a otomanilor împotriva mamelucilor, încheiată prin victoria ultimilor, comandantul turc a aruncat întreaga vină pentru eșecul suferit asupra lui Mehmet Ali, care, în realitate, aflîndu-se departe de locul bătăliei, nici nu participase la ea. Popularitatea negustorului de tutun crescuse atît de mult, încît începuse să devină incomodă chiar și pentru pașă. Acesta a acceptat lesne explicația dată infrîngerii și a poruncit condamnarea lui Mehmet Ali la moarte.

Profitînd de faptul că arnăuții nu fuseseră de mult plătiți, Mehmet i-a îndemnat să se revolte. În același timp, cu abilitatea-i caracteristică, a căzut la înțelegere cu mamelucii, facilitîndu-le intrarea în Cairo.

Dubla lovitură, a soldaților răsculați și a mamelucilor, a dus la căderea pașei. Ali a izbutit astfel să se salveze. Istanbulul a trimis un alt pașă, care a fost, însă, destituit în scurtă vreme și apoi ucis de mameluci.

Aceasta a însemnat, pe de o parte, slăbirea pozițiilor Istanbulului, iar pe de alta, întărirea puterii beilor mameluci, ceea ce n-a mai convenit planurilor ambițiosului Mehmet. El a folosit discordia din rîndul lor, susținîndu-l pe Al-Bardisi împotriva lui Al-Alfi. Al-Bardisi a biruit și s-a instalat la Cairo. Mehmet Ali a asmuțit apoi pe arnăuți împotriva noului stăpîn al orașului Cairo, care în anul 1804 a fost îndepărtat. Considerînd că avea încă nevoie de simpatia Porții, el l-a sprijinit apoi pe Hürşid pașa, ca pașă de Egipt, rezervîndu-și pentru sine postul de locțiitor, ceea ce însemna, de fapt, conducerea reală a treburilor Egiptului.

¹ Oștenii mercenari de origine caucaziană, infiltrați treptat în posturi de conducere. Au întemeiat un stat turco-mameluc între 1250 și 1517, cînd el a fost desființat de sultanul Selim I. Sub stăpînirea otomană, mamelucii au fost însă deținători reali ai puterii în provincia Egipt.

Puterea și influența sa s-au extins acum asupra întregului Egipt, nu numai asupra orașului Cairo. Abilul locțiitor a știut să se folosească de lupta Porții cu beii mameluci, care istovea forțele amindurora. El a acționat astfel încât fiecare dintre tabere a crezut că îi este aliat. În realitate, însă, nu și-a legat definitiv soarta de nici unul dintre adversari.

În martie 1805, în urma unei rebeliuni populare, a căzut Hürşid pașa. Șeicii au propus atunci la conducerea Egiptului pe cel care se ilustrase ca apărător al ordinii: Mehmet Ali, recunoscut oficial ca pașă în același an. Mai trebuia confirmarea Porții, căreia în acest timp Al-Alfi, aflat în Egiptul de Sus, căuta să-i cîștige bunăvoința. Mehmet Ali a hotărât atunci o expediție energetică împotriva acestui adversar. Dar cînd cele două armate se aflau față în față, pregătindu-se de luptă, Al-Alfi moare. La scurt timp Poarta confirmă numirea lui Mehmet Ali. În anul 1811, noul pașă poruncește cu sînge rece lichidarea fizică a ultimilor beii mameluci (cîteva sute) și a tuturor partizanilor lor. Puterea acestora, stăpînii de fapt de atîtea veacuri ai Egiptului, este astfel definitiv desființată.

Perioada marilor reforme

Pe plan intern, Mehmet Ali reformează Egiptul pe baze noi, inițiind o consecventă politică de modernizare a țării. El confiscă treptat întregul fond funciar al țării, lipsind pe beii mameluci (înainte de completa lor lichidare, în anul 1811), pe înaltul cler musulman și pe arendatori, de baza lor economică, de forța lor de rezistență. Poruncește apoi să se întocmească un nou registru al Cadastrului. Tîmîndu-se să nu li se mărească impozitele, marii proprietari declară suprafețe de pămînt sensibil micșorate față de cele reale. Dar pașa le confiscă pur și simplu pămîntul, instituindu-le rente anuale proporționale cu mărimea suprafețelor indicate de ei înșiși.

Este eliberat juridic fellahul (țăranul) egiptean, pe care

Oșteni mercenari cu important rol politic în istoria evoluției medii al Egiptului, mamelucii au fost desființați ca corp de armată în anul 1811 de către Mehmet Ali

Mehmet îl înzestrează cu un lot de pămînt de 3-5 feddani (1 feddan = 0,42 ha). Acum fellahul nu are obligații decît față de stat, căruia îi vinde produsele. Referindu-se la această radicală schimbare în starea țăranului egiptean, inovație de mare îndrăzneală pentru Orient, un contemporan, șeicul Al-Djabarti, secretar al Divanului și adversar al lui Mehmet Ali, scrie, nu fără ciudă, în voluminoasa sa istorie asupra acestei perioade: „Chiar cel mai neînsemnat (dintre fellahi), dacă era chemat — de foștii săi stăpîni — la muncă cu plată, grăia: «Du-te și caută pe altcineva, eu sînt ocupat cu munca mea. Și de fapt, ce-aveți de făcut în sat? S-a dus vremea voastră — am devenit acum fellahii pașei»”.

Sub supravegherea fermă a pașei, se lărgesc suprafețele cultivate, se taie peste 1000 canale noi de irigație, sînt aduse din Anglia instalații moderne. Crește simțitor producția agricolă, apar sate, pășuni și ogare în locuri unde altădată nu era decît nisip. Lipsiți de altă sursă de subzistență, în afara rentelor, noii aristocrați și proprietari funciari sînt acum cu totul dependenți de pașă, care poate oricînd să-i deposeze de pămînturi. De aceea, se supun cu toții orbește omului, care, „dintr-un biet negustor de tutun” a ajuns „cel mai absolut dintre suveranilor absoluți ai lumii”, după aprecierea lui N. Iorga. Noul suveran trece la înfăptuirea altor reforme. Aduce din Europa mașini pentru prelucrarea

bumbacului, întemeind fabrici textile, țesătorii și vopsitorii și, mai tirziu, fabrici de zahăr, de ulei și de hîrtie. În 1837 în Egipt există 29 fabrici. Tineri muncitori, unii dintre ei fii de fellahi, sînt inițiați în meserie de ingineri europeni, alții sînt trimiși la studii în străinătate pe spezele statului. Pașa poruncește să se extindă șantierul naval de la Alexandria, unde se construiesc și nave de război, pe lîngă cele comerciale. Începe construcția canalului Al-Mah-mudiya, lung de 91 km, între Alexandria și brațul Rosetta al Nilului. Aproape trei ani lucrează aici zeci de ingineri europeni și egipteni, peste 200 meșteri, aduși din Imperiul otoman și zeci de mii de fellahi, după un program riguros, la a cărui aplicare veghează însuși pașa, care stă luni în șir la fața locului.

Perseverența și energia lui Mehmet Ali trezesc admirație și în rîndul celor care nu-i pot ierta că le-a luat pămînturile și le-a micșorat influența. Același Al-Djabarti notează: „Pașa este de o tenacitate cum nu are nici unul din conducătorii acestei epoci. Dacă l-ar fi înzestrat Allah și cu simțul dreptății, în completarea hotărîrii, capacității sale de conducere și organizare, a inteligenței și îndrăzneții sale, atunci el ar fi fost unic pentru vremea sa și o minune a epocii”.

În comerț este instaurată o ordine severă. Pașa instituie monopolul de stat asupra principalelor articole comerciale. Muhtesib-ul („inspectorul pie-

țelor") inspectează zilnic plețele orășenești, cu unitățile oficiale de măsură după el, confruntându-le cu cele ale vinzătorilor. Cei care vînd marfă deteriorată sau cu suprapreț și lipsă la măsură sînt aspru pedepsiți: de la bătaia publică sau plimbarea prin țig cu o bucată din marfa respectivă atîrnată de gît, pînă la tăierea nasului sau chiar spînzurătoarea.

Este încurajat exportul: la dispoziția reprezentanților comerciali ai pașei în Anglia, Veneția, India sau Yemen, sînt puse sume foarte mari.

Armata este și ea radical transformată. Se adoptă sistemul, cu totul nou pentru Orient, al recrutării fellahilor la oaste. Bine plătiți și hrăniți, ostașii sînt instruiți de către ofițeri din fosta armată așirioană, angajați de către Mehmet Ali, care asistă el însuși la trageri și la instrucții. În 1839, armata pașei numără 200 000 oameni, sprijiniți de o flotă de 30 vase, cu alți 20 000 oșteni. Pentru prima jumătate a sec. XIX, este o armată într-adevăr uriașă în Orientul Apropiat și Mijlociu, superioară chiar, ca dotare și instruire, armatei sultanului.

Mehmet Ali reformează și învățămîntul. Alături de cel religios, el pune bazele unui învățămînt laic, finanțat de stat: înființează, astfel, după anul 1818, cîteva școli primare și medii, o școală de medicină, alta de politehnică, de limbi străine. Comandă din Europa manualele necesare, iar în 1822 întemeiază celebra tipografie de la Bulak, lângă Cairo (azi cartier al marelui oraș), unde, cîteva ani mai tîrziu (1828), se editează primul ziar egiptean, organ oficial al guvernului.

Sub impulsul măsurilor luate în lunga domnie a lui Mehmet Ali (1806-1848), Egiptul își schimbă înfățișarea. Populația lui crește de aproape două ori, a Capitalei de aproape cinci ori, a Alexandriei de nouă ori.

În locul „turbanului de paradă“

Toate aceste progrese incontestabile permit reluarea pe alte baze a raporturilor cu

Istanbulul, cu care acum Cairo poate rivaliza. Ca nivel de dezvoltare economică, Egiptul condus de Mehmet Ali întrece celelalte posesiuni ale Imperiului otoman. Posibilitățile financiare și militare ale „viceregelui“ Egiptului (cum îl numesc europenii pe Mehmet Ali) le depășesc chiar pe acelea ale sultanului. Formal, pașa continuă să primească în fiecare an confirmarea Istanbulului pentru postul său. De asemenea, el plătește tributul anual, însoțit de dăruri bogate pentru sultan și mării săi dregători.

În anul 1825, în urma sprijinului pe care îl acordă sultanului împotriva grecilor răsculați¹, Mehmet Ali primește insula Creta, deși i s-a mai promis Moreea și Siria. Conștient de puterea sa, el declară un lung conflict cu sultanul Mahmud II: în 1831 invadează Siria și timp de doi ani armatele otomane sînt înfrînte de egiptenii conduși de Ibrahim pașa, fiul lui Mehmet Ali. La un pas de a pierde Capitala și tronul, Mahmud II încheie un Tratat de alianță cu Rusia (iulie 1833) și recunoaște lui Mehmet Ali stăpînirea asupra Siriei (incluzînd Libanul și Palestina), asupra insulei Creta și ținutului Adana (sudul Turciei). Cum mai stăpînește Sudanul de Nord și Hidjazul (casta vestică a Peninsulei Arabice cu cetățile sfînte Mecca și Medina), viceregele Egiptului devine astfel, în fapt, posesorul unui adevărat imperiu, care rivalizează cu cel al sultanilor. El își propune să creeze un stat arab independent de facto, în ciuda păstrării legăturii formale de vasalitate față de Istanbul. Totodată își face cunoscută dorința de a i se recunoaște caracterul dinastic al stăpînirii.

Pe malurile Bosforului, Mahmud II spumegă de furie. „Voi da tot imperiul celui ce-mi va aduce capul lui Mehmet Ali“, promite el. Urmează o împăcare în 1833, care nu este decît un armistițiu, un intermezzo între două furtuni. În a doua fază a conflictului turco-egip-

tean (1839-1841), armatele egiptene zdrobesc din nou armata otomană. Drumul spre Istanbul este deschis. Dar intervin puterile europene. Anglia, care își simte în pericol și controlul drumului spre India, este împiedicată în planurile sale de stăpînire a Egiptului de acest puternic pașă. Rusia și Austria nu pot admite un cap destoinic, o mină de fier la Istanbul și în strimtori. Rebelul trebuie potolit; vice-regele capitulează, armatele sale fiind înfrînte în Siria. Sub presiunea flotei engleze sosite în fața Alexandriei, lui Mehmet Ali îi este recunoscută stăpînirea numai asupra Egiptului și Sudanului nordic. El capătă titlul de guvernator, dependent oficial de Poartă. În relațiile internaționale, Egiptul este reprezentat de Poartă, care îl include în tratatele sale. Se extind și asupra Egiptului clauzele Tratatului comercial turco-englez din 1839, foarte avantajos pentru Marea Britanie, care înseamnă însă o grea lovitură pentru tinăra industrie egipteană.

Tentativa de a întemeia un stat arab independent, chiar în limitele unei suzeranități formale otomane, se încheie astfel cu un eșec. Lui Mehmet Ali i se recunoaște însă stăpînirea ereditară asupra „provinciei“ sale după aceeași procedură ca în statul otoman: postul de valiu² este moștenit de bărbatul cel mai în vîrstă din familia sa.

În 1848, cînd închidea ochii, Mehmet Ali avea 79 ani. Evenimentele ulterioare n-au putut șterge opera sa de bază. După o perioadă defavorabilă reformelor, sub Abbas I (1849-1854), politica de modernizare a Egiptului a continuat sub conducerea lui Said (1854-1863) și Ismail (1863-1879). Bătrînul Mehmet Ali fusese un model de muncă și energie. Marx scria despre el că a fost singurul capabil să înlocuiască „turbanul de paradă“ (sultanul) cu „un cap adevărat“, iar despre Egiptul său că era „singura parte din Imperiul otoman“ în stare să trăiască.

¹ Grecia se afla în războiul de eliberare națională (1821-1829)

² În Imperiul otoman conducătorul unei vilayet (unitate teritorială).

MARTIN LUTHER

și „Cele 95 propoziții” ale sale

GEORGES BLOND

Începutul secolului XVI în Sfântul Imperiu roman de națiune germană. Împăratul Maximilian, dar mai ales Carol Quintul, care l-a succedat, se mîndreau că în imperiul lor soarele nu apune niciodată. Dar situația politică a acestui vast conglomerat de stătuțele feudale era precară; vasalii mai importanți deveniseră principii aproape independenți, iar puterea imperială, care a început să se îndoaie de propria ei tărie, nu o dată șovăia între diferitele centre politice care-și disputau prioritatea și își măcinau astfel autoritatea. Principii mai dețineau încă numeroase prerogative pe care în veacurile următoare le vor prelua monarhii absoluți.

Era epoca în care burghezia țărilor Europei Apusene prindea aripi și căuta să se arunce în vîltoarea vieții politice. Masele țărănești, de mult supraîmpovărate de sarcini feudale, nu așteptau decît momentul răfuleii cu nobilimea laică și ecleziastică. Intellectualitatea redescoperise filozofia anticilor și dezvoltă gîndirea profană, umanistă, aflată într-o contradicție tot mai flagrantă cu dogma religioasă, întemeiată pe ignoranță, superstiție și fanatism. Cît privește clerul, exponentul ideologic al feudalismului medieval, se stratifică în două pături sociale diferite și antagonice: aristocrația clericală, clerul înalt — asupra căreia se concentra întreaga aversiune anticlericală, nu numai a poporului, ci chiar și a nobilimii — și fracțiunea plebeiană, a clerului de jos, adesea mizer și sărac, formată din predicatorii și călugării peregrini sau preoții modești și umili de la țară și din orașe. Și, după cum deasupra principilor și a nobilimii stătea împăratul, deasupra clerului superior și a celui inferior se afla papa, căruia i se plăteau impozite apăsătoare. „În nici o țară aceste impozite nu erau strînse cu mai multă conștiinciozitate și severitate — grație puterii și numărului clericilor — ca în Germania”, scrie F. Engels în Războiul țărănesc german. În numele cre-

dinței, Biserica asupra inuman pe țărani. Anii 1461, 1470, 1476 și 1492 au înscris în istoria ținuturilor germane răscoale țărănești, jacquerii de mare amploare, care, în ciuda brutalității represaliilor, nu puteau fi stăvilit. Dimpotrivă: clocotul urii populare sporea an de an. Pe acest fundal istoric avea să apară protestantismul întemeiat de Luther, ca o continuare a ceea ce inițiasse Wycliffe în Anglia și Jan Hus în Boemia, cu un secol și ceva mai înainte.

În 1505, la vârsta de 28 ani, Martin Luther a intrat în rândul călugărilor augustinii. Mănăstirea l-a trimis să studieze teologia la Universitatea din Wittenberg, în Electoratul Saxonia. Aici s-a remarcat ca un student strălucit. Îl preocupă deosebi ideea salvării omului din „păcatul originar”. La sfârșitul anului 1511, a fost trimis în misiune la Roma. Aici l-a scandalizat luxul exorbitant al clerului înalt și spectacolul corupției oferit de „orașul etern”, sediul Sfintului Scaun. Indignarea pe care cele văzute au stîrnit-o în conștiința acestui călugăr augustin l-a descoperit vocația sa de reformator. Doctor în teologie în anul 1512, Martin Luther a fost numit profesor la Universitatea din Wittenberg, centru important unde putea să-și răspîndească ideile de reformare a Bisericii, în organizarea și chiar în concepțiile ei teologice. Atmosfera era propice dezlănțuirii luptei. Știința care a aprins incendiul „reformei” a fost vînzarea „indulgențelor” lansate de papa Leon VIII. Începînd din anul 1514, la Roma putea fi procurată o broșură, intitulată Taxele Cancelariei apostolice, unde se găseau prețurile de răscumpărare a tuturor păcatelor.

În schimbul unor „ofrande”, plătitorii primeau „o scrisoare de indulgență”, redactată în limba latină, limbă pe care mulți nici nu o înțelegeau. Luther a atacat cu vehemență, dar și cu argumente logice și teologice, principiul vînzării „indulgențelor” de către predicatorii specializați, care căutau să-l convingă pe creștin că orice faptă odioasă ori criminală, orice păcat puteau fi răscumpărate cu bani. Luther se ridica fără menajamente împotriva slujbelor fastuoase, a bogăției și a luxului exorbitant al clerului înalt. Afirma că numai simplitatea traiului și respectarea cuvîntului Scripturilor ar fi putut mîntui omul de chinurile iadului. Preconiza o Biserică populară, cu o învățătură limpede, înțeleasă de oricine, exprimată în limba celor mulți, nu în latina pe care o pricepeau doar teologii. La început, Luther nu s-a ridicat împotriva papelor, ci urmărirea doar să reformeze Biserica, îndepărtînd tot ceea ce considera că o denaturase, în organizare, în practică și în concepție.

Dar „trăsnetul pe care-l aruncase Luther nimeri în plin. Întregul popor german se puse în mișcare”, observă pe drept cuvînt Engels. Țărani și plebeii au văzut în îndemnul profesorului din Wittenberg semnalul răscoalei; s-au antrenat în mișcare numeroși burghezi, intelectuali și o mare parte a micii nobilimi, ba chiar o serie de principii, nemulțumiți de influența politică a clerului superior.

Pe fondul conflictului religios declanșat de Luther, în anul 1524, a izbucnit războiul țărănesc german (1524-1525), în fruntea căruia s-a situat revoluționarul Thomas Mûntzer care „tuna și fulgera cu aceeași pasiune și împotriva principilor, a nobilimii, a patriciatului, zugrăvea în culori aprinse asupra ei existență și-i opunea tabloul fantezist, închipuit de el, al împărăției milenare, al egalității sociale republicane”, după cum scrie Engels.

În aceste condiții sociale noi, speriat de furtuna stîrnită, profesorul din Wittenberg, protejatul electorului de Saxa, a părăsit elementele populare ale mișcării și s-a alăturat părții burgheze, nobile și princiere. El s-a desolidarizat de Mûntzer, i-a dezavuat radicalismul și a luat o poziție împăciuitoare. Astfel, reformatorul burghez Luther a ajuns „în totală opoziție cu revoluționarul plebeu Mûntzer”, cum formulează Engels. Rolul călugărului augustin Luther în cristalizarea mișcării de reformă a fost esențial, dar el s-a restrîns deosebi la cadrul religios, privind organizarea Bisericii și concepțiile ei.

După aproape trei decenii de activitate în slujba reformei, în februarie 1546, Luther a murit, fiind înmormîntat la piciorul amvonului din capela castelului de la Wittenberg, adică în localitatea unde a afișat tezele reformatoare.

Reforma a ajutat pe principii laici să acapareze pămînturile Bisericii catolice. Totodată, noua Biserică, zisă luterană sau protestantă, a ajuns sub controlul principilor. Prin hotărîrile Păcii de la Augsburg (1555), fiecare principie avea dreptul să-și impună religia tuturor supușilor săi, după principiul cuius regio eius religio (al cui este regatul, a celuiia este și religia). Biserica reformată a renunțat la multe elemente de cult, a simplificat ceremonialul, a introdus slujba religioasă în limba poporului, contribuind prin aceasta la dezvoltarea culturii în grai național.

Publicăm, în continuare, cîteva episoade privitoare la începutul activității reformatoare a lui Martin Luther, începînd cu afișarea „Celor 95 propoziții” prin care a atacat vînzarea indulgențelor, episoade extrase din lucrarea publicistului istoric francez Georges Blond, intitulată Furișii Domnului, în curs de apariție, în versiune românească la Ed. Politică.

Dumitru ALMAȘ

¹ Autorul francez Georges Blond, de profesie ofițer de marină, s-a dedicat în anii premergători celui de-al doilea război mondial jurnalisticii, fiind timp de zece ani secretar de redacție la săptămînalul *Candide*, unde și-a publicat și primele sale nuvele și romane. După cel de-al doilea război mondial, el s-a consacrat exclusiv lucrărilor cu caracter istoric — între care majoritatea privesc ultima conflație; cîteva dintre acestea: *Le débarquement*, 6 iunie 1944 (1957); *Le survivant du Pacifique*, *L'Odyssée de l'Entreprense* (1957); *Convois vers l'U.R.S.S.*; *L'Agonie de l'Allemagne* (1965); *Pétain 1859-1951* (1966). Volumul *Les Enragés de Dieu* („Furișii Domnului”) a apărut în 1970 în Editura Bernard Grasset din Paris.

Wittenberg, 31 octombrie 1517, dimineața. În orașul acesta, situat în mijlocul unor lande povrinite, pământurile par aproape sterpe, căci grîul a fost de mult secerat; pe costișe se zăresc șiruri de butuci de viță bine aliniați. Cu casele lui scunde de lemn, Wittenbergul seamănă cu un sat mare. Și totuși e o Capitală. Împreună cu Torgau, el împarte cîntea de a fi reședința ducelui de Saxa, mare elector.

În această zi, ajunul sîrbătorii **Allerheiligen**¹ (pe vremuri era o sîrbătoare veselă, nu se oficia și pomenirea morților), pretutindeni domnește animația. Măturătorii curăț străzile, oamenii își împodobesc casele, lăsînd să atîrne peste ferestre tapiserii sau cearșafuri pe care au prins flori și frunze. La Wittenberg, 1 noiembrie este o dublă sîrbătoare: se celebrează și hramul capelei de la castel. Cu acest prilej se acordă indulgență deplină celor care vin să se roage.

Ora prînzului. Un mic grup se apropie de ușa capelei. Un călugăr, cu rasă și cu glugă neagră pe cap, ține niște hîrtii într-o mînă, un altul duce un vas de lut. Oamenii acestia nu se strecoară pe furis ca niște conspiratori; după atitudinea lor, ai putea crede că sîvîrșesc o treabă absolut normală. Ajuși în fața capelei, cel care ține vasul de lut scoate o mică bidinea și mînjește puțin ușa, în timp ce călugărul în rasă lipește, rînd pe rînd, hîrțiile pe care le ține în mînă. Se pare că afișează la niște anunțuri referitoare la ceremoniile prevăzute pentru a doua zi.

Primele reacții

Călugărul este Martin Luther. Textele afișate au numai în parte legătură cu manifestările privind sîrbătorea **Allerheiligen**. Ele sînt bomba care va face să explodeze catolicismul: „Din dragoste pentru adevăr și în scopul de a-l lămurii, următoarele teze vor fi susținute la Wittenberg sub președinția reverendului părinte Martin Luther, schimnic augustin, profesor de arte,

¹ Sîrbătorea tuturor Sfinților, serbată de catolici la 1 noiembrie — n.t.

Fiecare scrisoare de indulgență prezenta și grafic diferite păcate iertate credincioșilor catolici, în schimbul sumei de bani plătite. Luther cerea abolirea acestui odios comerț cu indulgențe

doctor și lector de Sfînta teologie. Respectivul roagă pe cei care, absenți fiind, n-ar putea discuta cu el, să binevoiască a o face în scris. În numele Domnului nostru Isus Hristos. Amin". Urmează textul tezelor în chestiune, numite în istorie, „Cele 95 propoziții”.

Odată cu afișarea lor, Luther scrie papei o scrisoare respectuoasă, în care îi expune fondul tezelor sale. Aceeași epistolă este primită și de arhiepiscopul de Mainz. De asemenea Luther trimite o copie mai multor cunoscuți ai săi, teologi. Două săptămîni mai tîrziu documentul era răspîndit în toată Germania.

Trei ani și nouă luni aveau să se scurgă între afișarea „Celor 95 propoziții” și rup-

tura cu Biserica Romei, sancționată prin excomunicarea lui Luther. Dar cine a provocat această ruptură?

1 noiembrie 1517. Nimeni nu se prezintă la Wittenberg pentru a discuta „Cele 95 propoziții”. Prima reacție: o lucrare a călugărului Tetzel — căruia i s-a încredințat predicarea indulgențelor — publicată la sfîrșitul aceluiași și intitulată **Antiteze**, este arșă în public de studenții din Wittenberg, care își însușesc fapta cu hohote de rîs. La Vatican, Leon X² consideră atitudinea lui Luther drept un incident minor. Indulgențele au mai întîmpinat și alte dificultăți, instituția respectivă a fost deja contestată de clerici și

² A fost papă între anii 1513-1521.

de laici în Franța, în Germania și în alte părți și totuși n-a suferit cu nimic, gîndește papa. La începutul primăverii anului 1518, însă, Leon X citește plin de iritare un memoriu intitulat **Rezoluție asupra virtuților indulgențelor**, în care este demascată mirșăvia acestei practici. Semnat: Martin Luther. Autorul a avut îndrăzneala să trimită textul suveranului pontif în persoană. Două săptămîni mai târziu călugărul primește un permis de liberă trecere spre Augsburg, unde se întrunește Dieta, pentru a se explica în fața acesteia.

Pornește imediat la drum spre Augsburg cale de aproape 500 km (cronicarii spun că Luther a străbătut o bună parte din drum pe jos). La 7 octombrie 1518 intră în oraș.

Dieta se ține în clădirea Primăriei. Abia găsește adăpost la mănăstirea augustinilor și Luther primește vizita unui trimis al cardinalului Caietan, care-i spune că i se cere o triplă declarație: „Retracez greșelile mele. Nu voi recădea în ele. Nu voi tulbura tihna bisericii”. Răspunsul lui Luther: „Cer o zi de chibzuire”. Mai trec apoi cîteva zile.

13 octombrie 1518. Luther se îndreaptă de la mănăstire spre Primărie, însoțit de consilierii, de Staupitz [vicarul general al augustinilor] și un notar imperial. În marea sală a Primăriei, în mijlocul unei tăceri solemne, el dă citire răspunsului său la pretențiile cardinalului Caietan, care, studiind dosarul Luther, redactase un raport către papă, în care îl acuzase pe călugăr de erezie. Ce spune Luther?

— Vreau să urmez învățămintele Bisericii, dar nu pot să retractez atîta vreme cît nu voi fi încredințat că doctrinele mele sînt potrivnice Scripturii.

Nemulțumirea „părții romane” este evidentă. A doua zi, 14 octombrie, Luther înaintează niște **lămuriri** care sînt citite în sedință. Aceasta îi supără din nou pe „romani”, care, pe drept cuvînt, nu văd decît o întărire a tezelor lutherane deja enunțate. Caietan replică, Luther îi dă contra-replica, fiecare întărindu-se pe

poziția sa și, spun cronicarii, „se iscă o ceartă aprigă”.

16 octombrie. Luther nu iese din chilă sa. Își petrece zilele scriind. De data aceasta e vorba despre un fel de apel adresat papei și intitulat în mod straniu: **Despre un papă rău informat, către un papă mai bine informat**, în care reia — fără să cedeze cu nimic — argumentele sale.

— Am să-l trimit papei, spune el, și am să-l afișez chiar aici, pe ușa catedralei din Augsburg. Memoriul nu este afișat decît o săptămîină mai târziu. Deocamdată, Luther stă în continuare în chilă sa și scrie. În seara de 18 octombrie, cardinalul Caietan primește de la el un bilet foarte curtenitor prin care îi cere să binevoiască să-l scuze pentru că și-a ieșit din fire în cursul „certei aprige” din ziua de 14.

Cînd Caietan citește biletul, oscilînd între sentimente contradictorii („Într-adevăr, cum trebuie să procedez?”), Luther călărește deja o mîrtoagă, dîndu-și multă osteneală să se țină în beznă după portărelul călare, pe care primarul din Augsburg i-l a dat drept călăuză. Luther e fugăr. Vicarul Staupitz și un slujitor credincios al electorului de Saxa i-au spus că securitatea lui nu mai este asigurată în oraș: în partidul „romaniilor” existau și oameni violenți. Direcția: Wittenberg. Reformatorul ajunge în acest oraș la 1 noiembrie 1518. Studenții îl întîmpină ca pe un zeu. Sprijinul lor entuziast cîntărește greu în hotărîrea sa de a susține în continuare, cu toate reproșurile Romei, ceea ce gîndește din toată inima că este adevărul.

Un duel oratoric

La 12 ianuarie 1519 moare Maximilian, conducătorul Sfîntului Imperiu roman de națiune germană, prieten al artelor. Începe campania electorală. Se înfruntă doi candidați: nepotul lui Maximilian, Carol rege al Spaniei, rege al Siciliei și suveran al Țărilor de Jos și Francisc I, rege al Franței.

Luther se poate simți în deplină siguranță în această perioadă, pentru că Leon X,

ostil ambilor candidați, nădăjduiește într-un meci nul, într-o alegere fără rezultat, care să-i permită să lanseze un alt candidat tocmai în persoana lui Frederic de Saxa, protectorul lui Luther. Este ales, însă, nepotul lui Maximilian, cunoscut în istorie sub numele de Carol Quintul.

În întreaga Germanie, circula acum o altă știre răspîndită de către negustorii ambulanti, care vind totodată textul tipărit al „Celor 95 propoziții”. „Ioan Eck, dominican, doctor în teologie, vice-rector al Universității din Ingolstadt, autor al unei recente lucrări împotriva ereticilor îl provoacă pe Martin Luther la o întrecere oratorică, îngăduindu-i, dacă dorește, să-și ia un secundant în această competiție”.

Luther primește provocarea. Întîlnirea va avea loc la Leipzig, la sfîrșitul lunii iunie 1519. Îl alege secundant pe prietenul său Carlstadt, autor al mai multor comentarii asupra „Celor 95 propoziții”.

Distanța dintre Wittenberg și Leipzig este de aproximativ 250 km. În orașe, în țiruri și chiar în multe sate, Luther e recunoscut, salutată, sărbătorit. Spre sfîrșitul călătoriei, hotărîte să-și continue drumul, mergînd și noaptea, pentru a fi sigur că va ajunge la timp.

De îndată ce sosește află că întrecerea va avea loc la Primărie, deoarece „nici una dintre sălile Universității nu e destul de încăpătoare pentru oaspeții deja sosiți”. Luther intră în marea sală a Primăriei; simte imediat ațîntite asupra sa sute și sute de priviri.

Carlstadt cere prietenului său permisiunea de a intra primul în arenă împotriva lui Ioan Eck. Luther acceptă: își poate analiza astfel adversarul. Ioan Eck dă dovadă de o superioritate zdrobitoare. La sfîrșitul zilei, Carlstadt, care a încasat lovituri de la bun început, e scos din luptă.

Luther ia cuvîntul la 4 iulie. E slab, cu obrazul supt. Întrecerea cu Ioan Eck e grea, dar reformatorul, înfinit superior lui Carlstadt, cunoaște Scriptura tot atît de bine ca și adversarul său, îi pătrunde

spiritul la fel de bine, dacă nu și mai bine, se exprimă clar, cu vocalimpede. Prin **forcing**-ul lui neîncetat, Ioan Eck îl împinge să conteste explicit înțietatea papei — „biserica nu are decît un singur cap adevărat, pe Hristos”.

La cităva vreme după prima întrecere oratorică, cea de la Augsburg, Luther primise o scrisoare de la Basel, scrisă în limba latină și semnată Desiderius Erasmus Rotterdamus. Marele umanist îl sfătuiuse să continue în sensul unei reforme, dar, totodată, să-și domolească modul de exprimare. Erasmus era un pacifist prin temperament: „Esența religiei noastre rezidă în pace și armonie” scria el. Luther dorește și el să nu rupă cu Roma, dar o flăcără interioară îl mistuie.

Față în față cu împăratul

Iulie 1520. În arșița fierbinte, o căruță însoțită de cîțiva călăreți înaintează pe drumurile sudului. Micul echipaj vine de la Roma și se îndreaptă spre Mainz; un drum de peste 1000 km, trecînd peste munți.

Primul călăreț e un călugăr dominican de rang înalt, Ioan Eck, același care la Leipzig și-a încrucișat spada cu Luther. Chipul îi este întunecat, căci pretutindeni alaiul este prost întîmpinat: autoritățile sînt glaciale, populația ostilă, uneori chiar îl huiduie. În căruță se află un cilindru de piele ce conține unul din acele documente care pînă atunci au suscitât respect și chiar un fel de venerație: o bulă papală. Dar tocmai din pricina acestei bule sînt prost primiți călătorii. **Exsurge, Domine...** („Ridică-te Doamne, și apără-ți cauza”). Este bula prin care Luther era amenințat cu excomunicarea, datată 15 iunie 1520 și publicată la Roma puțin după aceea. Înminată de Eck arhiepiscopului de Mainz, bula papală va sosi la Wittenberg la

11 octombrie. Începînd de la această dată, Luther dispune de o lună pentru a retracta cele susținute.

A luat cunoștință de textul bulei cu mult înainte de a-l primi. A simțit lovitura ca un pumnal în inimă.

La începutul lunii iunie, Luther trimisese papei o scrisoare respectuoasă și demnă: „Inima mea nu s-a înturnat de la Sanctitatea Voastră...” În această epistolă el se referea la mirșaviile comise numai de curia papală. Dar nu a primit alt răspuns decît ultimatumul. **Împotriva bulei lui Antierist,**

Pagina de titlu a bulei prin care papa Leon X îl excomunică pe Luther

textul pe care-l publicase Luther înainte de a i se înmîna bula papală, este mai mult decît o declarație de război, e prima lovitură de tun. Purătorii bulei încă se mai află pe drum, nu au ajuns la Mainz, și Luther a publicat încă alte trei texte: **Manifest către nobilimea creștină a națiunii germane, Captivitatea Babilonului și Despre libertatea creștină.** De data aceasta nu mai este vorba de injurii, ci de ruptură cu Roma: politică, dogmatică, etică. Călugărul augustin cere reforma Bisericii prin intermediul unui **Conciliu național**, căruia îi fixează o ordine de zi: punerea în discuție a celibatului preoților, a pelerinajelor, reducerea numărului de taine etc. etc.

10 decembrie 1520. Bula de excomunicare, devenită executorie, este arsă într-o dimineață rece și cenușie în mijlocul curții Universității din Wittenberg. Studenții rid și cîntă în jurul micului rug. Peste cîteva zile se petrece un eveniment neașteptat, uluitor. Lui Luther i se comunică:

— Împăratul dorește să vă audă la Dieta de la Worms. Iată permisul de liberă trecere. Crainicul împăratului îl întinde călugărului. Permisul, semnat Carol, este pe numele „cinstiului, iubitului și devotatului Martin Luther”.

În Spania clerul se agită, un război cu Francisc I pare iminent. Carol V nu-și putea permite să-și înstrăineze jumătate din nobilimea germană, din cauza unui prăpădit de călugăr. Se gîndește mai curînd la un compromis.

— Vreau să-l văd și să-l ascult pe acest călugăr; după aceea voi hotărî în legătură cu excomunicarea.

Luther mai citește odată permisul de liberă trecere, se mai uită la falnicul crainic și nu stă mult pe gînduri. Jumătate din Germania este acum de partea lui.

— Spuneți Maiestății Sale că voi veni la Worms. Voi pleca în cîteva zile.

O clipă mai tirziu, împărtășește hotărîrea sa studenților, care încă mai vorbesc despre frumusețea armăsărilor sur, îmbrăcat în armură, al crainicului. Îi ovaționează din nou pe Luther; totuși unii îi reamintesc de neplăcutul precedent al lui Jan Hus³.

„Nu pot și nici nu vreau să retractez nimic”

Atmosfera din sala arhiplină, luminată de torțe fumegînde, este apăsătoare. Luther urmează să răspundă oficialului⁴ din Trier, Johan von Eke

(Continuare în p. 60)

³ Între anii 1521 și 1526 va avea loc primul război dintre Francisc I și Carol V.

⁴ Reformator religios ceh, excomunicat (1410), condamnat ca eretic și ars pe rug.

⁵ Oficial — judecător ecleziastic, delegat de episcop să exercite jurisdicția — n.l.

¹ „Atac susținut” (în sport, engl.) — n.l.

AMINTIRILE UNUI AMBASADOR LA BERLIN

Moartea lui Hindenburg

ANDRÉ FRANÇOIS-PONCET

„Titanul de lemn”... Așa l-a supranumit istoricul britanic J. Wheeler-Bennett pe feldmareșalul Paul von Beneckendorff und Hindenburg. Porecla l-a fost suferită de câteva particularități fizice ale personajului — ținuta sa de o cazonă rigiditate, imposibilitatea placidă a trăsăturilor feței, glasul dogit, mișcările lente și sacadate de marionetă. Dar istoricul britanic s-a referit mai ales la caracterul profund indoienic al virtuților militare care i s-au atribuit feldmareșalului și care i-au servit ulterior ca platformă pentru o carieră politică de tristă memorie.

Născut în 1847, în sinul unei familii aristocratice din Brandenburg, el a participat ca proaspăt absolvent al școlii de ofițeri la războaiele purtate de Prusia cu Austria (1866) și Franța (1870-1871). Mediocru apreciat de superiorii săi, a devenit general de brigadă abia în 1903 și a ieșit la pensie în 1911. Primul război mondial a oferit o șansă neașteptată bătrînului ofițer: numit comandant al Armatei 8, în Prusia Orientală, a profitat de un fericit concurs de împrejurări și de carențele în dotarea și asigurarea armatelor țariste pentru a reperta câteva succese, începînd cu cel de la Tannenberg (23-30 august 1914). Trecut în 1916 la comanda supremă a forțelor armate ale puterilor centrale în Vest, Hindenburg s-a mărginit, de fapt, să aplice concepțiile strategice și tactice ale șefului său de stat-major, Ludendorff.

Cu o feroce încăpăținare, cele două căpetenii au declanșat o serie de operații de mari proporții pe frontul de Vest provocînd pierderi înspăimîntătoare în rîndurile nu numai ale franco-britanicilor, ci și al propriilor trupe, dar nereușind să dobindească nici „succesul rapid și brutal” la care jînduiau și nici măcar să întîrzie prăbușirea finală.

Confecționîndu-i o falsă aureolă militară și exploataînd-o cu abilitate în propaganda electorală pentru președinția Republicii de la Weimar¹, partidele de dreapta coalizate au mijlocit alegerea lui Hindenburg în 1925 și realegerea lui în 1932. Așa cum am văzut încă din capitolele anterioare ale memoriilor lui A. François-Poncet, feldmareșalul s-a străduit să dea deplină satisfacție protectorilor săi — temuții patroni ai monopolurilor bancare și industriale, concentrate mai ales în centrul și vestul Germaniei, sau aroganții proprietari de latifundii din partea de răsărit a țării, păstrători tenaci ai unor privilegii medievale.

Intervenția acestei puternice oligarhii, conjugată cu intrigile oculte ale altor cercuri ultra-reacționare, despre care am luat cunoștință în capitolul precedent, l-au determinat pe Hindenburg să încredințeze lui Hitler postul de cancelar, în ziua de 30 ianuarie 1933. Influențarea unui moșneag trecut de 85 ani nu prezentase nici pînă atunci prea mari dificultăți anturajului său, iar acum era mai ușoară ca oricînd. Mai mult decît atît. Cu cîteva luni înainte, timp de o săptămînă, se comportase ca un om complet senil. Fenomenul avea perspectiva de a se repeta din ce în ce mai frecvent, transformîndu-l într-un cadavru viu, în numele căruia eminențele cenușii din preajma lui puteau lua orice decizie.

Sumarul portret pe care i-l face lui Hindenburg în paginile următoare fostul ambasador al Franței la Berlin, vadește în general un ochi lucid și o mină sigură, așa încît imaginea ce se conturează restitue cu fidelitate o bună parte din chipul modelului. Totuși unele linii sînt estompate, cîteva colțuri au fost rotunjite iar anumite umbre dispar. Poate că privirea pătrunzătoare a portretistului a avut de pătimit de pe urma miopiei intenționate a diplomatului.

Atribuind feldmareșalului oarecare sentimente antinaziste, A. François-Poncet îi acordă un credit pe care realitățile îl dezmin. În cele 19 luni care s-au scurs de la venirea lui Hitler la putere și pînă la moartea lui Hindenburg, acesta din urmă a patronat, fără nici o rezervă, sălbatica teroare instaurată de fasciști, ca si transformarea Germaniei într-un stat totalitar. Pentru a se descotorosi de Brüning și de alți cancelari, feldmareșalul a folosit ca pretext necesitatea de a respecta Constituția de la Weimar. Lui Hitler, însă, el i-a permis să o calce nestîngîrit în picioare. La nici o lună de la acaparea puterii de către naști, în ziua de 28 februarie 1933, președintele a semnat Decretul „pentru ocrotirea poporului și statului”, care suspenda toate libertățile indivi-

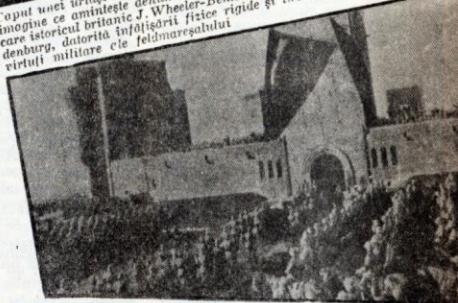
¹ După prăbușirea celui de-al doilea Reich, abdicarea Kaiserului Wilhelm II și instaurarea republicii în Germania, o Adunare Națională Constituantă, convocată la Weimar, capitala Thuringiei, a promulgat în 1920 o nouă Constituție. Numele acestui oraș a rămas de atunci indisolubil legat de regimul republican, abolit de Hitler odată cu proclamarea celui de-al treilea Reich.

Hindenburg — un moșneag trecut de 85 ani — i-a dat un adevărat cec în alb lui Hitler

Copul unei urinșe elatui din lemn a fostului președinte, o imagine ce amintește denumirea „Țiloul de lemn”, pe care istoricul britanic J. Wheeler-Bennett i-a dat-o lui Hindenburg, datorită înfățișării fizice rigide și în doi-de-urcilor virtuți militare ale feldmareșalului

Sosirea cortegiului funebru la Tannenberg

duale și civile prevăzute în Constituție și dădea mină liberă lui Hitler să întemnițeze pe comuniști și pe social-democrați, chiar dacă erau deputați în Reichstag. La 21 martie, cu prilejul unei festivități, feldmareșalul a dat „înaltă sa aprobare” — un adevărat cec în alb — oricăror acțiuni ale guvernului fascist, de care Hitler s-a grăbit să se servească peste două zile, privind Reichstagul de orice putere legislativă. Lichidarea sindicatelor (în mai), ca și promulgarea legii ce desființa toate partidele politice în afara celui nazist (14 iulie) au avut, de asemenea, aprobarea deplină a lui Hindenburg. În schimb, nu există nici un exemplu cînd der alte Herr („bătrînul domn”) să se fi împotri- vit vreunei măsuri naziste. Și pe bună dreptate: el n-a fost niciodată adversarul lui Hitler, ci compli- cele lui.

D.M.

Hindenburg a murit de mai bine de zece ani¹. Și, totuși, misterul care înconjură dispa- riția sa n-a fost încă dezlegat.

Moartea lui, în sine, n-are nimic nefiresc. Era foarte bă- trîn. Avea 88 ani. De mai multe luni, se stîngea vîzînd cu ochii. Se bănuia că, după plecarea sa la moșia de la Neudeck, în pragul verii, cel care era numit *der alte Herr* nu avea să se mai întoarcă în Capitală. Spre sfîrșitul lunii iulie îl întrebaseră chiar el pe celebrul doctor Sauerbruch, care venise să-l vadă:

— Prietenul Heinz (acesta e numele dat morții în tradiția populară germană), prietenul Heinz a și intrat în casă?

— Nu!, i-a răspuns docto- rul, n-a intrat încă, dar se învîrte prin grădină!

La 2 august 1934 *Freund Heinz* intra și-i închidea bătri- nului ochii.

De ce se temea Hitler

Cel puțin aceasta este data la care a fost anunțată Germa- niei și lumii întregi moar- tea președintelui Reichului.

Comunicatul oficial preciza că murise în aceeași zi, la orele 9 dimineața. Dar oare n-a murit mai devreme? N-a fost ascunsă moartea lui timp de o zi sau două? Aceasta este o parte a enigmei.

Cînd, pe la ora prînzului, știrea a fost publicată la Ber- lin, s-a mai aflat că succeso- rul feldmareșalului era deja desemnat. O lege, promulgată imediat de Consiliul de Mi- niștri, stabilise trecerea în mi- na unuia și aceleiași persoane, a funcțiilor de președinte al Reichului și de cancelar al Imperiului. În virtutea acestei legi, Hitler era însărcinat și cu funcția de președinte al

¹ Raportarea se face față de data la care a apărut volumul lui A. Fran- cois-Poncet.

Reichului. A doua zi, el avea să facă cunoscut că renunță la acest titlu, care avea o rezonanță democratică, neplăcută nazistilor, arătând că preferă să fie denumit Führer și cancelar al Reichului. Prin grija lui Blomberg¹, chiar în aceeași dimineață, armata și marina au depus jurământul față de noul șef al statului.

Ce repede au intrat în vigoare măsurile care făceau praf și pulbere Constituția de la Weimar și care constituiau, de fapt, o adevărată lovitură de stat! E oare plauzibil ca o asemenea schimbare fundamentală să fie realizată în trei ceasuri, între orele 9 și 12?

E drept că moartea feldmaresalului era prevăzută și așteptată. Evenimentul acesta trebuia să constituie o cotitură pe care adversarii regimului o pînneau cu nerăbdare. Oamenii mai trăiau încă sub apăsătoare impresie pe care le-o pricinuiseră masacrele de la 30 iunie² și, foarte recent, asasinarea lui Dollfuss³. Regimul hitlerist avea numeroși adversari. Mulți dintre ei se aflau în rândul generalilor Reichswehr-ului, pentru

care Hitler nu era decât un aventurier primejdios, iar nazizii o pleavă a societății. Moartea feldmaresalului le ocazie binevenită de a-l supune pe Hitler unei autorități superioare, mai aptă de a-l ține în frâu decât fusese Hindenburg, sau de a se descotorosi de el. În public se răspîndise zvonul că s-ar putea ca Wilhelm II să se urce din nou pe tron sau, mai degrabă, să-l delege pe fiul său, Kronprinzul, în funcția de administrator al imperiului — Reichsverweser.

Hitler nu putea să ignoreze această stare de lucruri. Avea destulă experiență politică pentru a înțelege că, permițînd existența unui interval între moartea feldmaresalului și desemnarea succesorului său, deschide ușa tuturor ispitelor, tuturor tentativelor și se expune unor serioase primejdii. Se poate deci presupune că a luat hotărârile și și-a făcut pregătirile necesare dinainte, astfel încît, la momentul oportun, să nu trebuiască decât să apese pe un buton, pentru a declanșa mecanismul creat.

Ceea ce mă miră în această ipoteză și o face pentru mine puțin demnă de crezare este că secretul pregătirilor a fost păstrat cu strâșnicie, că n-a transpirat nimic. Date fiind moravurile politice care domneau pe atunci la Berlin, ar fi trebuit să se audă ceva despre aceste combinații dinainte pregătite. Pe de altă parte, Hitler, după cum am menționat și ziarele, nu a ajuns la Neudeck la 2 august, ci la 1 august. De aici am tras concluzia că, probabil, feldmaresalul murise în ajun și că acest lucru a fost ascuns timp de 24 ore pentru a se crea răgazul necesar redactării și tipăririi textului legii referitoare la succesiune, al celui al diverselor proclamații către S.A., S.S. și alte formații naziste, precum și de a se cîștiga timpul necesar organizării prestării jurământului de către militari. Oricum, aceasta nu este decât o parte, cea mai puțin importantă, a enigmei...

Un testament... întîrziat

O altă împrejurare atrage, în primul rînd, atenția. Imediat după notificarea oficială a morții feldmaresalului, Goebbels, ministrul Propagandei, a simțit nevoia să declare public că n-a fost găsit nici un fel de testament al defunctului președinte, că Hindenburg n-a lăsat nici un asemenea act. Iată însă că la două săptămîni după această declarație Papen i-a adus lui Hitler, la Berchtesgaden, un plic sigilat cu cinci peceti roșii: testamentul lui Hindenburg! Colonelul, fiul feldmaresalului, l-ar fi găsit la 13 august, după unsprezece zile de la decesul tatălui său. Pe plic se pot citi următoarele cuvinte: „Către poporul german și către cancelarul meu. Acesta este testamentul meu, care va fi remis de fiul meu cancelarului Reichului”.

Așadar, pentru descoperirea acestui act au fost necesare unsprezece zile! În plus, nu colonelul Hindenburg a fost cel care l-a remis cancelarului Reichului, cum i-a poruncit tatăl său, ci von Papen! De ce von Papen? Mai mult, o curioasă coincidență face ca testamentul să fie descoperit în ajunul plebiscitului prin care poporul german este invitat să aprobe sau nu, cumularea de către aceeași persoană, Hitler, a funcțiilor de cancelar și de șef al statului⁴. Nu este oare ciudată această coincidență?

Firește, presa a publicat largi extrase din document din care, după cum explică ziarele, o jumătate — mai vechi — a fost scrisă la Hanovra în 1919, iar cealaltă — proaspătă de tot — datează din 11 mai 1934 și a fost redactată la Berlin. În această a doua jumătate a testamentului, Hindenburg se revărsa în elogiul la adresa lui Hitler: „Mul-

¹Înă la 1 august, deci înainte de moartea lui Hindenburg, Hitler îi pusese pe miniștrii săi să promulge o lege prin care i se acordau prerogativele unui președinte. La 19 august, un simulacru de plebiscit, organizat în condițiile unei terori crunte, a „confirmat” în postul prezidențial pe Adolf Hitler. În ciuda primejdiei de moarte pe care o implica atitudinea lor, 4.500.000 oameni au avut curajul de a vota contra.

¹ Fost șef-adjunct al Marelui stat major și vechi simpatizant al nazistilor, generalul Werner von Blomberg a fost ministru al Forțelor Armate în primul cabinet prezidat de Hitler și a contribuit în mod hotărîtor la fascizarea ofiterimii germane. Dar, în ianuarie 1938, luînd ca pretext căsătoria lui Blomberg cu o femeie de moravuri ușoare, Hitler l-a destituit și nu l-a mai utilizat în nici o funcție.

² În realitate, Constituția de la Weimar fusese făcută „praf și pulbere” cu cel puțin un an înainte, pe cînd Hindenburg mai trăia (vezi Introducere).

³ Referire la așa-numita „noapte a cuțitelor lungi”, cînd, drept urmare a disensiunilor care sfîșiau partidul nazist, Hitler, Goering, Goebbels și Himmler au organizat masacrarea lui Ernst Roehm și a altor căpetenii ale batalioanelor de asalt S.A. Cu același prilej au fost asasinati fostul cancelar, generalul Kurt von Schleicher, fostul acolit al lui Hitler, Gregor Strasser, și alte persoane cu care fasciștii aveau răfuieli mai vechi sau mai recente. Totalul victimelor pare să fi depășit cifra de 1.000. De remarcat că Hindenburg s-a simțit dator să felicite pe Hitler și Goering pentru că „salvaseră” poporul german de o mare primejdie”.

⁴ La 25 iulie 1934, un grup de 154 S.S.-iști l-au asasinat pe cancelarul Dollfuss al Austriei, pentru a pregăti anexarea acestei țări de către Germania nazistă. În fața violentei reacții a opiniei publice internaționale, Hitler a dat înapoi, „dezavîluind” atentatul și negînd orice amestec al său.

țimesc Providenței că la apusul vieții mele mi-a fost dat să trăiesc ceasul în care am redevinut puternici. Cancelarul meu, Adolf Hitler, și mișcarea sa au făcut un pas hotărâtor, de o însemnătate istorică, și au dus poporul german la unitate internă, dincolo de toate divergențele de clasă. Îmi părăsesc poporul cu speranța necintită că năzuințele din 1919, care s-au maturizat încet pînă la 30 ianuarie 1933 (dată la care Hitler a ajuns cancelar — n.a.), vor continua să se dezvolte, în vederea îndeplinirii desăvîrșite a misiunii istorice care ne revine! Cu această încredere în viitorul patriei, pot să închid ochii liniștit!”

Or, sentimentele exprimate astfel nu se potrivesc deloc cu cele pe care, după cum se știe, le nutrea bătrînul feldmareșal cu puțină vreme înainte de moarte. El trebuia să fi luptat mult cu sine ca să-și înfrîngă șovăielile și sila mai înainte de a-i încredința puterea lui Hitler. El constata că, în ciuda făgăduielilor făcute, acesta instaurase în Germania dictatura partidului nazist și sfărîmase barierele presupuse a-l ține în frâu. S-a pretins că Hindenburg își dăduse spontan aprobarea pentru masacrele de la 30 iunie. Afirmație puțin demnă de încredere, căci aceste masacre aveau să-l coste viața pe Papen, favoritul lui; și tot cu încuviințarea sa, același Papen rostise, la Marburg, discursul care a dezlănțuit cea de-a doua represiune².

În nici un caz, feldmareșalului nu putea să-i treacă prin minte să-l recomande poporului german pe Hitler drept succesorul său. Era, în mod sincer, mult prea monarhist și legitimist ca să aibă o asemenea idee.

În capitala Reichului se spunea că testamentul lui

Hindenburg fusese falsificat, că toată partea a doua era pastăsată, fiind scrisă de cel care-l ajutase odinioară pe Hindenburg să-și redacteze **Memoriile**; că, în realitate, textul cel adevărat exprima regretul de a lăsa Germania pe mîna unui om care îi provoca neliniștea. Testamentul, în forma lui adevărată, dădea asigurări în privința fidelității lui Hindenburg față de împăratul său și, în sfîrșit, îl desemna pe Papen ca pe cel mai demn de a-și asuma, după el, președinția Reichului. Se mai spunea, că răstimpul care s-a scurs pînă la descoperirea și publicarea testamentului ar fi fost folosit pentru a-i altera și a-i răstălmăci termenii, în așa fel încît să asigure succesul plebiscitului și să servească drept cauciune lui Hitler și regimului său într-un moment deosebit de critic. Operația presupunea existența unor complici. Ea nu era posibilă decît printr-o înțelegere cu colonelul Hindenburg, cu Meissner, secretar de Stat al feldmareșalului, cu Papen însuși. Or, colonelul Hindenburg, la puțin timp după aceea, a fost numit general, iar Meissner, care fusese colaboratorul lui Ebert, mai înainte de a fi cel al lui Hindenburg, a rămas în această calitate pe lângă Hitler. Papen a devenit un personaj tabu și s-a bucurat, în misiunile sale, de atenții și considerație din partea regimului.

„Generale, intră în Walhalla“

Funeraliile feldmareșalului au fost grandioase și îmbinate de acel romantism mistic cu care se îmbătau în general naștii. Corpul defunctului, așezat pe un afet de tun tras de șase cai negri, a fost purtat, în timpul nopții, de la Neudeck și purtat, kilometri întregi, între două șiruri de torțe. A doua zi, a fost depus pe catafalc, în centrul monumentului de la Tannenberg, o incintă străjuită de opt turnuri pătrate și masive, legate între ele printr-un zid crenelat, și care semăna cu

o fortăreață a cavalerilor teutoni. Pe turnuri erau aprinse focuri mari. Soldații alcătuiau un lanț cît țineau meterezele. Pe zidul incintei fluturau stindarde; dar, printre ele, nici un drapel cu crucea incirli-gată! Cel puțin în privința acestora sentimentele față de nazism ale defunctului au fost respectate.

După ce a vorbit un pastor stînjinit și banal, a luat cuvîntul Hitler. Era mai nervos ca oricînd și vorbea exaltat, sacadat, cu singele năvălindu-i în obraji — o atitudine cît se poate de nepotrivită pentru reculegerea plină de gravitate a asistenței. Glasul îi era provocator cînd a lansat, plin de emfază, cuvintele: „Și-acum, generale mort, intră-n Walhalla!“ Poate că Hindenburg a intrat în Walhalla. Oricum, nu mai este la Tannenberg, în cripta în care opt subofițeri voinici ai Wehrmacht-ului au crezut că-i vor asigura un adăpost veșnic. Fortăreața teutonă a fost dărîmată de artileria sovietică. Siciurl învingătorului de la Tannenberg a fost găsit în apropiere de Salzburg, în fundul unei ocne de sare.

În trenul special care ne ducea la Berlin după ceremonie mi-am amintit figura bătrînului pe care-l vedeam, în activitatea noastră diplomatică, de patru sau cinci ori pe an. Impresiona prin statură lui înaltă. Era aproape un colos, făcut dintr-un singur bloc, ca statuia de lemn care-l înfățișa și care fusese înălțată în 1917 într-o piață din Berlin. Părea că se mișcă cu mare greutate, ca și cum ar fi fost el însuși înlemnit. Împărțit parcă în două de mustața deasă, care se înălța „în furculiță“, încununat de un păr ca o perie, cărunt și des, chipul lui cu trăsături pline și regulate ar fi dat impresia unei forțe marțiale și a unui echilibru robust, dacă n-ar fi oglindit oboseala și tristețea, pe care un ten de ceară și ochii spălăciți, ascunși de niște pleoape de plumb, nu le-ar fi scos în evidență.

Totuși, în privirea lui, ca și în glasu-i gros și morocănos, în vorbirea-i monosilabică și pe un ton milităresc, se ghicea o anume bonomie. Un bătrîn

² Aluzie la suprimarea partidelor politice și a organizațiilor sindicale.

³ La 17 iunie 1934, Papen, care era încă vicecancelarul lui Hitler, a ținut la Marburg un discurs, sugerînd cu timiditate naștilor să adopte metode mai puțin brutale. Aluzia principală era la adresa lui Roehm. Totuși, așa cum am văzut, nu discursul lui „a dezlănțuit acea represiune“, cum susține A. François-Poncet. Din documente descoperite după apariția lucrării diplomatului francez rezultă că Hindenburg a aprobat masacrul.

conducător obosit, un bun plictisit că a fost sculat din fotoliul său — aceasta era imaginea pe care ți-o lăsa când îl priveai. În discuțiile pe care le purtam își amintea că a fost atașat, în calitate de paj, pe lângă generalul Mac-Mahon, trimis la Berlin de Napoleon III, în 1861, cu ocazia încoronării lui Wilhelm I ca rege al Prusiei. Îmi povestea că pe tînărul paj îl frapase un mare cort african, ridicat în grădina ambasadei Franței. Nu pierdea niciodată prilejul să-mi povestească acest episod. Încercam să îndrept conversația spre Mac-Mahon, a cărui soartă avea o mare asemănare cu a sa. Dar, sau nu știa, sau uitase povestea cu Mac-Mahon...

Era un reprezentant tipic al generației care crescuse sub

Wilhelm I. Citea **Biblia** în fiecare seară, înainte de a se culca. Nu-i plăcea fastul și deucea o viață meschină. Era zgârcit. Generalul Groener, care nu-l iubea, mi-a povestit într-o zi că, de cîte ori își schimba garnizoana, înainte de a pleca își vindea caii; cînd ajungea în noua garnizoană, cumpăra alții, cu același preț. Aceasta pentru a putea încasa costul transportului fictiv, plătit de stat. Altă dată, Groener mi-a spus că nu acceptase să candideze la președinția Reichului decît după ce i se dăduseră asigurări că va primi, chiar dacă va fi ales, pensia militară de bătrînețe. Voia să reconstituie averea familiei sale, odinioară prosperă. Moșia de la Neudeck, în Prusia Orientală, pe care o pri-

mise în dar din partea statului, îl preschimbaseră într-un juncher, care împărțea toate prejudecățile castei boierilor de țară. Așa s-a ajuns la cearta cu Brüning. Acesta se înverșunase, timp de trei luni, să obțină realegerea feldmareșalului ca președinte. Și reușise. De fapt, însă, Hindenburg fusese reales datorită voturilor partidelor de stînga. El nu i-a iertat, însă, niciodată, cancelarului Brüning actul prin care acesta credea că a dobîndit pentru todeauna dreptul la recunoștința sa. Am povestit mai înainte modul brutal în care l-a demis. Strălucit exemplu de ingratitudine! Dar oare cunoaștem noi bine psihologia marilor bătrîni?

Traducere de
Sanda MIHĂESCU-BOROIANU

MARTIN LUTHER ȘI „CELE 95 PROPOZIȚII” ALE SALE

(Urmare din p. 55)

(nu avea nimic comun cu Ioan Eck) care-i va pune întrebări. Călugărul augustin trebuia să rostească fiecare frază înțîi în germană, apoi în latină, pentru împărat. Sedința începe abia la șase seara. Luther intră palid, transpirat, cu un aspect foarte modest în rasa lui neagră și se prezintă în fața auditoriului de nobili. Spre propria-i mirare, de la primele răspunsuri date oficialului, vocea sa răsună puternică și limpede. La fel de limpezi îi sînt și cererile: în loc de a i se condamna tezele fără a fi discutate, să i se arate în lumina Scripturii, prin ce sînt dăunătoare. Oficialul i-o retează brusc:

— Nu discutăm. Retrătezi sau nu?

— Atîta vreme cît nu mă vei fi convins cu argumente luate din Scriptură, continui să-mi apăr tezele, căci nu cred nici în papă, nici în conciliile care au greșit de atîtea ori. Conștiința mea este prizoniera cuvîntului divin. Nu pot și nici nu vreau să retractez nimic. Dumnezeu să mă aibe în paza lui!

Aceste fraze rostite în germană, apoi în latină, dar mai ales invocarea finală sună ca o concluzie. Într-adevăr, după aceea, în sală se lasă o tăcere cumplită, urmată de murmure. Sedința este ridicată într-o atmosferă de mare tensiune.

La ieșire, în lumina roșie a amurgului, Luther vede mulțimea venită să-l întîmpine. Aproape fără voie ridică brațele într-un fel de gest de victorie, iar germanii îl aclamă. Imediat, însă, se aud fluierături; sînt ale spaniolilor din suita imperială. Oamenii din jurul lui Luther îi spun:

— Ați auzit? Nu mai sînteți în siguranță, viața vă va fi în curînd în primejdie. Dar noi sîntem alături de dumneavoastră, nu ne temem nici de papă, nici de împărat.

Luther se îndreaptă spre hanul unde va poposi cîteva zile. Joi, 26 aprilie, un secretar imperial îl anunță că hotărîrea s-a confirmat. Este excomunicat. Secretarul mai adaugă că Luther trebuie să părăsească Worms cît mai curînd și să se ducă încotro va vedea cu ochii. Permisul de liberă trecere îi mai acordă păsuire

21 zile. După acest termen, împăratul „va hotărî” ce măsuri urmau să se ia împotriva lui. De fapt, este izgonit din imperiu. Încotro să se ducă, dacă nu în primul rînd la Wittenberg, singurul refugiu unde mai poate nădăjdui să primească ajutor cu condiția să sosească la timp.

Pe drumul spre orașul de pe Elba, Martin Luther este răpit.

El află curînd că din ordinul ocrotitorului său, electorul de Saxa. De acord cu toată nobilimea din Turingia, Frederic a născocit această strategie spre a evita să-l predea el însuși pe supusul său potrivit dispozițiilor legale.

Este 4 mai 1521, ora unsprezece seara.

În castelul Wartburg din nord-vestul pădurii Turingiei, unde și-a petrecut următoarele zece luni, principala lui îndelnetnicire a fost să traducă **Noul testament** în limba germană. O nouă versiune accesibilă tuturor, scrisă în germana populară, o adevărată capodoperă literară.

Traducerea
Iulia GIROVEANU

Cărți sosite la redacție

● **Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu — ISTORIA ROMÂNILOR DIN CELE MAI VECHE TIMPURI PÎNĂ ASTĂZI.**

Ed. Albatros, București, 1975, 1 040 pp., 73 lei: ediția a II-a, revăzută și adăugită a sintezei istorice (prima ediție a lucrării a apărut în 1971) consacrată vieții poporului român în milenara sa dezvoltare, prezentării felului „cum au trăit înaintașii noștri, bucuriile și durerile lor, ceasurile lor de biruință și ceasurile de restriște [...] felul cum s-au gospodărit ei, cum au știut să dea glas năzuințelor lor de libertate și de dreptate socială, cum au știut păstra statul”.

● **FILE DIN ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN.**

Coordonator de ediție: colonel dr. Ilie Ceașescu. Ed. Militară, București, 1975, 292 pp., 11,50 lei: volumul III al seriei elaborate în cadrul Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, cuprinde studii semnate de: general maior dr. Constantin Olteanu, colonel Dumitru Matei, Constantin Rezachevici, locot. maj. Dan Căpățînă, general maior în rezervă dr. Ion Cupșa, Eugen Stănescu, prof. univ. dr. docent Ladislau Banyal, Maria Georgescu, locotenent-colonel Constantin Căzănișteanu, viceamiral în rezervă Florea Diaconu, colonel Petre Ilie, colonel dr. Ilie Ceașescu.

● **Suzana Homenco, Elisabeta Ioniță — SUZANA PÎRVULESCU.**

Ed. Politică, București, 1975, 60 pp., 2 lei: viața și activitatea militantei comuniste (1896-1942) prezentată în lucrarea apărută în colecția Evocări, sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.

● **Maria Mușat, Silvestru Boacă — DIMITRIE CÂNTEMIR.**

Ed. Militară, București, 1975, 144 pp., 4,50 lei: faptele și opera strălucitului domnitor și cărturar, considerat „drept cea mai reprezentativă personalitate română de valoare europeană din epoca premodernă a țării noastre”.

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN.**

Volum întocmit de locotenent-colonel Constantin Căzănișteanu, coordonator; Maria Georgescu, locotenent-colonel Nicolae Niculae. Ed. Militară, București, 1975, 512 pp., 36 lei: publicată sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară, lucrarea cuprinde 240 documente oglindind dezvoltarea armatei și a celorlalte componente ale sistemului militar românesc în perioada mai 1888 - iulie 1891.

● **Vasile Neamțu — LA TECHNIQUE DE LA PRODUCTION CÉRÉALIÈRE EN VALACHIE ET EN MOLDAVIE JUSQU'AU XVIIIe SIÈCLE.**

Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, 272 pp., 12 lei: studiul producției cerealiere în Țara Românească și Moldova — capital important al istoriei agriculturii românești — din cele mai vechi timpuri și pînă în sec. XVIII.

● **Ion Bodunescu, Ion Rusu-Șirianu — DESCIFRAREA UNEI ISTORII NECUNOSCUTE. Vol III.**

Ed. Militară, București, 1975, 160 pp., 4,50 lei: activitatea serviciilor de informații și contra-informații române în perioada dintre cele două războaie mondiale.

● **Vasile Bozga — CRIZA AGRARĂ ÎN ROMÂNIA DINTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE.**

Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, 263 pp., 16,50 lei: criza din agricultura românească interbelică, care a pus în evidență contradicțiile dezvoltării economice în general, precum și contradicțiile caracteristice agriculturii României în condițiile capitalismului.

● **CRONICA ANONIMĂ A MOLDOVEI, 1661-1729.**

Studiu și ediție critică de Dan Simonescu. Ed. Academiei R.S.R., București, 1975, 172 pp., 17,50 lei: evenimentele din viața Moldovei în perioada cuprinsă între domniile lui Eustratie Dabija și Grigore Ghica, în relatarea atribuită biv-vel sulgerului Alexandru Amiras.

● **CATALOGUL DOCUMENTELOR MOLDOVENEȘTI DIN DIRECTIA ARHIVELOR CENTRALE, SUPPLEMENT I.**

Volum întocmit sub egida Direcției generale a Arhivelor Statului din R.S.R., de Maria Soveja, Mihai Regleanu, Doina Tinculescu, Marcel Ciucă, Gabriela Birceanu, București, 1975, 492 pp.: rezumatele a 1 105 documente cu importanță științifică de natură economică, socială și politică privind Moldova între anii 1403-1700.

● **Publius Ovidius Naso — METAMORFOZE. CARTEA I.**

Traducere și prelucrare de Scarlat Barbu Timpeanu; prefată de prof. univ. dr. doc. Nicolae Lascu; introducerea, text stabilit, transcriere și note: Nicolae Vasilescu-Capsali și Dan Rîpă-Buicliu. Ed. Cartea Românească, București, 1975, 160 pp., 25 lei: într-o frumoasă prezentare grafică, una din cele mai vechi traduceri (1808) în limba română a scrierii ovidiene, rămasă în manuscris pînă acum.

— Cititorii noștri ne pot scrie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.
— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înapoiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem silii să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte necitit, că le vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisului lor.
— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie mai concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

PICTORUL TIMIȘOREAN ȘI DUCELE DE WELLINGTON

Prof. THOMAS BREIER din Timișoara, ne trimite câteva însemnări privind viața și activitatea pictorului Carl Brocky, născut la 22 mai 1807 la Timișoara, din care reținem:

„În 1823, se înscrie la Academia de Arte din Viena, remarcîndu-se prin talentul și puterea sa de muncă deosebite. Cucerște de patru ori premiul I al Academiei, în anul 1826, 1827, 1830 și 1832. După absolvirea cu rezultate strălucite, în 1833 a Academiei, Brocky a mai avut în Viena trei expoziții, care s-au bucurat de un deosebit succes, ultima fiind în 1837. În același an — între timp, în 1835, întreprinsese o călătorie de documentare în Italia — Brocky se stabilește la Paris. Aici îl cunoaște pe Delacroix și Corot, care sînt impresionați de calitățile deosebite ale picturii lui Brocky. Tot la Paris face cunoștință cu pictorul englez William Turner prin intermediul căruia se apropie de nobilul scoțian Munro of Novar, care îl invită în Anglia. Dînd curs invitației, din 1839 Brocky s-a stabilit definitiv la Londra. Aici a primit numeroase comenzi de tablouri, devenind o personalitate cunoscută și căutată în societatea londoneză. Brocky se bucură de prețuirea ducelui de Wellington, învingătorul de la Waterloo, care după retragerea sa din viața politică, devine președinte la Royal Academy. În semn de prețuire și recunoaștere a creației sale artistice, Brocky a fost primit în 1854 în rândurile lui Royal Academy. S-a stins din viață la 8 iulie 1855”.

MISTERUL DE LA IEDERA

CIOCOIU GHEORGHE din com. Iedera, sat Colibashi, jud. Dimbovită, cîștigător al unui abonament pe un an în cadrul ediției 1974 a Concursului Magazin Istoric, ne semnaleză neprimirea reșetei în 1975. Am transmis reclamația cititorului nostru Direcției Generale a Poștelor și Telecomunicațiilor, Serviciul difuzării presei interne și externe care, sub semnătura Directorului general adjunct V. Schipărian, a și sefuit de serviciu M. Vulpe, ne-a comunicat următoarele: „Ca urmare a cercetărilor întreprinse, s-a constatat că reclamantul Ciociu Gheorghe nu este cunoscut în comuna Iedera, sat Colibashi nici de către angajatul poștal și nici de organele locale. Revistele se păstrează, în continuare, la oficiul P.T.T.R. Moreni pînă cînd reclamantul se va adresa direct agenției P.T.T.R. Iedera sau Oficiului poștal Moreni”.

De altfel, scrisorile trimise de redacție locarșului Ciociu, ca răspuns la repetatele sale sesizări, s-au întors și ele cu aceeași specificație: „Necunoscut la adresa indicată...”. Un mister pe care, fără ajutorul cititorului nostru din Iedera nu-l putem dezlega.

„SĂ NU MAI FIE VICINI NICIODATĂ”

GHEORGHE I. CONSTANTIN din București, ne trimite copia unui document din 14 ianuarie 1617 de la Alexandru Ilies coțed prin care domnișorul îndreptat locuitorilor satului Vădășesti (jud. Argeș) elocizarea lor de la obștie de către proprietara moșiei respective, jupineasa

Boloșina. Neavînd copii, aceasta și-a împărțit prin testament moșia fîranilor, ca să fie „slobozî în veci”.

„Și s-au gîndit mai întîi jupineasa Boloșina — n.n.] — spune documentul — să dea ei mînistirilor sau la rudele lor, pe acești vecini [iobagi], ca să le fie lor pomană. Iar apoi, s-au gîndit că nu e nici un folos de niciieri [...] ci s-au socotit [...] ca să lase pe acești mai sus spuse vecini din acest mai sus spus sat Vădășesti toți ca să le facă de la ei milă, să-i milușască pe ei, ca toate deșteptele lor și cu curăturile lor și cu toate locurile lor, să se hrănească pe ele [...] să-i pomenescă în urmă, în locul feciorilor să nu mai fie vecini nimănui, niciodată”.

FUGA CONDEIULUI

„Este exactă afirmația din articolul De la Colonia română la Kölnul german (nr. 11/1975) că Universitatea din Köln a fost la patra din Europa în ordine la înființări?” Întrebarea ne-o adresează I. SHILOVICI, din Petroșani și NEAGA CALIN, din Iași. E o întrebare legitimă. În fuga condeiului s-a făcut o mică confuzie: Universitatea din Köln a fost a patra, înființată, dar nu în Europa, ci în Imperiul german.

LEGIUNI ROMANE

Elevul ION PREDESCU din București, ne adresează mai multe întrebări privind începuturile formării poporului român. Revista noastră a publicat, în decursul timpului, o bogată informație istorică privind geneza poporului român (vezi Magazin Istoric, nr. 7/1967; 8/1968; 5-6/1969; 11/1970; 1, 6/1971; 1/1972; 5, 10/1973; 1, 2/1974; 6/1975). De aceea, din întrebările cititorului nostru bucușean, o reținem doar pe aceea referitoare la legiunile romane care au luptat în Dacia, în timpul campaniei lui Traian. Dintre legiunile amintite de izvoarele antice menționăm: I Minerva (Pia Felix), IV Flavia (Felix), V Macedonica, XIII Gemina, I Adjutrix, VII Claudia, I Italica. Comandantul legiunii I Minerva a fost, în al doilea război, Hadrian, care ulterior a devenit împărat.

GAZETA ILEGALĂ FEBRUARIE (15-16)

ION TEODORESCU din București, ne solicită informații în legătură cu gazeta ilegală Februarie (15-16), despre care a aflat că a apărut în anul greiei celerității de la Grișia.

Într-adevăr, gazeta Februarie (15-16), organ al Comitetului raional de Verde al Partidului Comunist Român, Secțiunea București, a apărut ilegal în perioada august 1933 - februarie 1934.

Gazeta, cunoscută din toate părțile valii-căi! — „Proletari din toate țările uniți-vă!” — a fost o lucrătoare de la Grișia, la continuarea luptei împotriva exploatareii, pentru democrație, împotriva fascismului. Dintre articolele publicate, menționăm: Sentința din procesul celerității și datoria noastră de clasă; Altă manevră a direcției C.F.R.; Organizațiile fasciste și lupta tineretului muncitor; 4 septembrie, zi de luptă a tineretului; Trălăscă revoluția din Octombrie!

Gazeta conținea, de asemenea, informații referitoare la situația muncitorilor și din alte fabrici bucuștene: „Cehoslovaci”, Regie, Atelierele comunale, Fabrica de cuie, „Herdan”, „Sfinx” etc.

AGA FARCAȘ, CĂPITANUL LUI MIHAI

N. I. NICULESCU din București, solicită amănunte referitoare la unul dintre căpitani lui Mihai Viteazul, Stoica, logofăt din Farcaș. În documente, căpitanul Stoica mai este înaltat sub numele de Farcaș din Erabova, dar cel mai adesea sub acela de aga Farcaș, deoarece a îndeplinit această dregătorie din 1597 pînă în 1606, deci și în timpul domniei lui Mihai Viteazul și a lui Radu Șerban. Trimis în iulie 1597 de Mihai să atace Vidinul, aga Farcaș a fost învins nu fără a opune o dîrză rezistență. În 1599, el l-a însoțit pe vitezul voievod în Transilvania, în acea epocă a primei uniri a țărilor române, fiind numit, în anul următor, căpitan al cetății Făgăraș. După moartea lui Mihai, aga Farcaș l-a slujit cu aceeași credință pe Radu Șerban, fiind menționat în relațiile despre mai multe bătălii purtate de acesta.

AVEȚI DREPTATE

IOAN ȘERBAN din Arad: guvernul de sub președinția generalului C. Coandă (care la 9 noiembrie 1918 a adresat ultimatumul trupelor de ocupație inamice, cerîndu-se să evacueze imediat teritoriul Țării) a fost constituit la 24 octombrie 1918 (stil vechi) și nu noiembrie, cum ero-nat a apărut în revistă (nr. 11/1975, p. 33).

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa redacției, am reținut propunerile, sugestiile, observațiile și completările trimise de următorii cititori, cărora le mulțumim: MARIN GEORGETA, din București; DRĂGAN ION, din sat Gîrșul Negru, com. Tinca, jud. Bihor; TÎMȘOARA, din Brlad; GHEORGHE FAUR, din Timșoara; PAVEL C. MOTEA, din Craiova; G.M. TATOMIR, din Petroșani, jud. Hunedoara.

Cristian POPIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

POP ALEXANDRU din Bistrița, str. Andrei Mureșanu, nr. 31, jud. Bistrița Năsăud, solicită: nr. 11/1968; 9/1970; 11/1973; ofeard: nr. 1, 2, 4, 8/1973; 9, 10/1974; 7, 8/1975.

GHEORGHE N. POPESCU DRĂGOI din satul Vîlsănești-Mușești, jud. Argeș, solicită nr. 1/1967; ofeard: nr. 4, 5/1967; 1, 3-5, 11, 12/1968; 1-4, 7, 8, 11/1969; 1-7, 11/1970; 2/1975.

AL. DIMIAN din București, str. Rădulescu Drumea, nr. 22, tel. 23.47.92, solicită: nr. 4, 7, 8, 9/1967.

ENEA AUGUSTIN din Cluj-Napoca, str. Dubălarilor nr. 20, ap. 27, tel. 2.56.37, ofeard colecția de la nr. 7/1970-12/1974.

NICOLAE POPESCU din Craiova, str. Nanterre, Bl. C6, sc. 3, ap. 15, solicită: nr. 5, 6/1967; 9, 10/1968; 5/1975; ofeard: 4, 10/1969; 4, 7/1970; 4/1972; 9, 12/1973; 2/1975.

BOTAN I. IOAN din satul Bălești, com. Dolești, jud. Vaslui, solicită: nr. 1-9/1967; 1-6, 9-12/1968; 1-8, 10-12/1969; 1-12/1970; 7, 11, 12/1971; 2-4, 8-10/1972; 3, 6, 7, 9-11/1973; 1-6, 9-12/1974; 1-3, 6, 9, 10/1975.

MARIN PĂTRU din București, Calea 13 Septembrie, nr. 175, sector VI, ofeard colecția completă.

TULBURE I. MIHAIL din București, Aleea Reșița „D”, nr. 2, Bl. A., sc. B, ap. 16, Berceni Sud IV, ofeard colecția completă.

NICOLAE TOMOIOAGĂ, din Cluj-Napoca, Aleea Albac, Bl. 19, ap. 71, ofeard: nr. 9/1967; 5, 9-12/1968.

2793 RĂSPUNSURI CORECTE LA 100 ÎNTREBĂRI

În semn de prețuire pentru efortul depus luni de-a rândul, efort izvoit din pasiunea statornică pentru de-orăzire, ca și pentru cunoștințele dovedite, vom publica, în-

cepînd cu acest număr, numele tuturor participanților la Ediția 1975 a concursului, care au răspuns corect la cele 100 întrebări.

Listele cu numele respective vor fi întocmite respectînd ordinea, sosită scrisorilor în redacție și a înregistrării lor. Se înțelege că, numele celor care au trimis mai multe serii de răspunsuri, va fi publicat o singură dată. Din considerente de spațiu vom folosi pentru nume prescurtările familiare limbii române; orașele a căror denumire este identică cu a județului respectiv, ca și județele - menționate numai acolo unde va fi strict necesar - vor fi prescurtate conform indicativelor din Codul poștal al localităților din R.S.R.

Iată lista primilor participanți, care au trimis răspunsuri corecte la Concursul Magazin istoric, ediția 1975:

Serbănați Niculina - B; Șerbănați D-tru - B; Verziu Tudor - B; Segal-Iași Emil - B; Teodorescu Gh. Mihai - Săveni, BT; Jeana Săceanu - Băilești, DJ; Antonescu Ioan - Ineș, BH; Brătucu Nicolae - Pătrileșeni, BZ; Surdan Gh. - Timișoara; Ardelean V. - Zăvoiu, CS; Chiriac Viorica - BT; Iulia Bengeanu - B; Mateescu N. - B; Mateescu Ecaterina - Ploiești; Gh. Lazărescu P. Ioan - Lugoj; Popovici Aglala - Ploiești; Gh. Cernășanu - Ploiești; Stoica N. - B; Ioana Costa - B; Sosin George-Mircea - B; Amariel V. - SV; Radu Sutu - BV; Maria Sutu - BV; Andreea Gonciar - BT; Adrian Gonciar - BT; Ovidiu Moldovan - BT; Neacșu Al. - CT; Gavriluț Danuț - BC; Cusnir Iuliana - HD; Simăneanu Mirela - B; Otovel Mihai - B; Tudor Andreone - B; Petrișor Mariana - Bocoș Română, CS; Petrișor N. - Bocoș Română, CS; Petrișor Ion - Orașuța, CS; Georgescu I.N. - Măcin, TL; Sabău Vasile - Reșița, CS; Rosoiu Laurențiu - Ploiești; Stemea Anton - B; Bancu Al. Const. - B; Lodina Gavril - Baia Mare; Ilie Constantin - Craiova; Stănescu T. B. - Nane I. Gh. - Craiova; Trandafirescu Sebastian - B; Vasiliu Sevasta - BT; Gonțescu Const. - Andrieș, IL; Capri Dumitrie - B; Măniceanu Petre - B; Cernășanu C. Giulio - Zalău, SJ; Ioniță N. Vasile - B; Bogachev Elena - B; Radu S. Niculescu - Cimpina-Sud; Rușei Mihail - B; Cismaru Const. - Rm. Vlcea; Meru Ion - B; Tg. Jiu; Teodor Gonțescu - Ploiești; Călin N. Radu - B; Călin N. Maria - B; Călin N. - B; Negrea Ioan - BC; Dan Baciu - B; Hurezeanu Marius - B; Firescu Ioana - Rîșeni, CJ; Cazan Valeriu - IS; Cazan Bibiana - IS; Gălea Gh. - Sighisoara; Aureliu Doican - B; Nasta E. Mihai - B; Al. Lupascu - B; Rusu D-tru - BV; Leneschi Stela - Gura Humorului, SV; Racotă Mircea - SB; Leneschi N. - Gura Humorului, SV; Marian Const. - Brlad; Festilă Aurel - Baia Mare; Porcuțian Traian - SV; Mogălda Octavian - Timișoara; Mutu Vi. - Alexandria; Ioniță Viorica-Dora - B; Stănescu D-tru - B; Filip Marinachi - CT; Chiries Ioan - Tg. Mureș; Hancă Eugen - SV; Popa Claudia - Rm. Vlcea; Struș Const. - B; Ghețu Const. - B; Olga Cresin - B; Emil R. Călușeriu - B; Iancu Ionescu - Cioriași-Trochetschi, DJ; Rădulescu D. Petre - Giurgiu; Strat Elfriede - SV; Ionescu Cristian - B; Ardelean Cornelia - Baia Mare; Sugaru Romulus - Roman; Telean D. Radu - Medgidia; Telean R. Milica - Medgidia; Telean M. El-Rozalia - Medgidia; Leonte Spiridon - Tg. Oena; Nechita Burculeț Georgeta - Tg. Oena; Cibu Ioan - Cugir; Papalanopol Velica - B; Papalanopol D-tru - B; Popescu Petru - Petroșani; Stranșchi Maria - Ploiești; Midan Cicerone-Mugur - B; Sirbu V. Cătălin - B; Moraschi Maria - Dorohoi; Statnic Valentin - B; Miculescu Isidor - B; Dincă G.A.L. - Ludești, DB; Podar Nic. - CT; Milica Miruna - Ploiești; Ana Tătaru - Baia Mare; Szentkirályi Lajos - B; Tripon Gh. - Reghin; Stan D-tru - Făgăraș; Sava El. - B; Kapecz Ludovic - Tg. Mureș.

Reamintim totodată cîștigătorilor actualei ediții a concursului nostru (a căror listă a fost publicată în numărul 1/1976) că, pentru a putea intra în posesia premiilor sînt rugați a ne comunica în timp util orice eventuală modificare survenită în datele lor personale (nume, adresă)

CONTENTS (Romanian History) Ș. PASCU Scenes from the Struggle of the Romanian People for the Completion of National Unity ... 2 • N. COPOIU 1859, Documents regarding the Union ... 10 • B. BREZIANU Constantin Brâncuși, a Romanian Sculptor and Patriot — The 100th Anniversary of His Birth ... 14 • D. IVANOVICI Mehedinți 1936: The People's Front ... 17 • V. NICULAE April 1883: The Romanian Socialists Appear in Parliament ... 19 • I. FELEA Family Chronicles: The Bacalbașa Brothers ... 20 • Ș. ORĂSCU Spiru Haret (1858-1912), a Founder of Romanian Schooling ... 28 • G. BICHIR, M. DUȘEK Thracian Populations and Tribes ... 33

SOMMAIRE (Histoire Roumaine) Ș. PASCU Scènes de la lutte du peuple roumain pour la perfection de l'unité nationale ... 2 • N. COPOIU 1859: documents concernant l'Union ... 10 • B. BREZIANU Constantin Brâncuși, sculpteur et patriote roumain — le 100ème anniversaire de sa naissance ... 14 • D. IVANOVICI Mehedinți 1936: le Front Populaire ... 17 • V. NICULAE Avril 1883: les socialistes roumains débütent au Parlement ... 19 • I. FELEA Chroniques de famille — les frères Bacalbașa ... 20 • Ș. ORĂSCU Spiru Haret (1858-1912), fondateur de l'enseignement roumain ... 28 • G. BICHIR, M. DUȘEK Populations et tribes thraces ... 33

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) Ш. ПАСКУ Страницы борьбы румынского народа за совершение национального единства ... 2 • Н. КОПОЮ 1859 — Документы Воссоединения ... 10 • Б. БРЕЗИНУ Константин Брынкуш, румынский скульптор и патриот — сто лет со дня рождения ... 14 • Д. ИВАНОВИЧ Мехединци, 1936 г.: Народный фронт ... 17 • В. НИКУЛАЕ Апрель 1883: дебют румынских социалистов в Парламенте ... 19 • И. ФЕЛЕА Семейная летопись: братья Баналбаșa ... 20 • Ш. ОРĂСКУ Спиру Харет (1858-1912) — один из создателей румынской школы ... 28 • Г. БИЧИР, М. ДУШЕК фракийские племена ... 33

INHALT (Rumänische Geschichte) Ș. PASCU Kampfmomente des rumänischen Volkes zur Verwirklichung der nationalen Einheit ... 2 • N. COPOIU 1859 — Dokumente der Vereinigung ... 10 • B. BREZIANU Constantin Brâncuși, Bildhauer und rumänischer Patriot — 100 Jahre seit seiner Geburt ... 14 • D. IVANOVICI Mehedinți im Jahre 1936: die Volksfront ... 17 • V. NICULAE April 1883: Rumänische Sozialisten debütieren im Parlamento ... 19 • I. FELEA Familienchronik: die Brüder Bacalbașa ... 20 • Ș. ORĂSCU Spiru Haret (1858-1912) — Stifter der rumänischen Schule ... 28 • G. BICHIR, M. DUȘEK Trakische Geschlechter und Stämme ... 33

SUMARIO (Historia romana) Ș. PASCU Momentos de la lucha del pueblo rumano para la culminación del proceso de formación de la unidad nacional ... 2 • N. COPOIU 1859 — documentos de la Unidad ... 10 • B. BREZIANU Constantin Brâncuși, escultor y patriota rumano — 100 años de su nacimiento ... 14 • D. IVANOVICI Mehedinți — 1936: El Frente Popular ... 17 • V. NICULAE Abril de 1883: socialistas rumanos debutan en Parlamento ... 19 • I. FELEA Crónicas de familias — los hermanos Bacalbașa ... 20 • Ș. ORĂSCU Spiru Haret (1858-1912) — fundador de escuela rumano ... 28 • G. BICHIR, M. DUȘEK Linajes y tribus tracios ... 33

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, Calea Griviței, nr. 64-66, P.O.B. 2001, telex : 011631.

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, telefon 16 68 72.

REDACTORI : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavoicinschi

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE : Valeriu Buduru

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

42 427

